

FRANCESC XAVIER LLORENS i BARBA
CULTURA i POLÍTICA A LA CATALUNYA DEL
SEGLE XIX

Universitat de Barcelona
Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història Contemporània
Programa 1997-1999

Fèlix Villagrasa i Hernàndez

Director: Jordi Casassas i Ymbert

INTRODUCCIÓ

La figura de Francesc Llorens i Barba, ja en el seu temps, va ser més respectada per l'aura de persona sàvia que l'envoltava, que no pas pels motius pels quals calia mantenir aquella veneració respectuosa. Són molt diverses les causes per les quals aquest personatge mereix la nostra atenció i la de tots aquells que s'interessen per la història intel·lectual de la Catalunya contemporània. Va tenir un relleu destacable que arribà més enllà dels seus vint-i-cinc anys de mestratge a les aules de la Universitat de Barcelona, en els anys centrals del segle XIX, emmig de les convulsions que allumaven un Estat liberal unitari ple de tensions entre els diferents corrents ideològics i politicsocials del moment.

Personalment, vaig arribar al coneixement de Llorens i Barba a través de l'estudi dels intel·lectuals catalans del segle XIX, i posteriorment durant les sessions quinzenals que l'any 1999 mantenia el Grup d'Estudis d'Història Cultural i dels Intel·lectuals que dirigeix el Dr. Jordi Casassas. A través d'aquestes sessions vaig prendre consciència del poc que es coneixia i es divulgava sobre els nostres intel·lectuals de tots els segles. Els meus camps d'interès anaven encaminats cap al segle XX, però vaig pensar que em serviria de ben poc centrar-me en la vida intel·lectual d'aquell segle si no falcava abans l'estudi del XIX. Per conèixer més bé el sentit dels esdeveniments històrics i les motivacions de les persones i dels grups socials d'un país, en aquests cas de Catalunya, em calia trobar les fonts del cabal del pensament contemporani, i vaig decidir endinsar-me en l'estudi del pensament català del XIX. Fou així com vaig arribar a Llorens i Barba, a la filosofia del sentit comú, arrel del que després s'ha tingut com a referent del *seny* català, sobretot quan es refereix a la política. Llorens és un personatge un xic misteriós, del qual existeixen poques dades, com després he pogut comprovar. Però fou un intel·lectual molt present en la seva època, bàsicament a Catalunya. No tingué el ressò d'un Jaume Balmes ni la popularitat, a través dels seus escrits, de Joaquim Rubió o Manuel Milà. L'afany de saber més sobre aquest filòsof, d'establir un estudi comparatiu entre ell i altres filòsofs espanyols, i establir els orígens de l'hipotètic sentit comú del poble català van ser alguns dels estímuls principals per cercar tot el que es

pogués saber del filòsof vilafranquí, iniciant una recerca de documentació inèdita sobre ell. Novament els textos del Dr. Casassas atragueren la meva curiositat sobre el XIX català¹ on, a més, podia trobar, seguint Llorens, una bona part del catalanisme jocflorallesc i dels instruments del futur nacionalisme català.

La metodologia que he fet servir ha estat, en primer lloc, revisar les fonts bibliogràfiques de què vaig tenir notícia. La sorpresa fou que pocs mesos després de decidir el tema del meu estudi van aparèixer dos llibres sobre Llorens, un de Misericòrdia Anglès² i un altre de Joan Cuscó³. Aquests estudis eren fets des del punt de vista filosòfic, per tant no m'impedien desenvolupar el meu treball històric, que es podia enriquir amb algunes de les aportacions dels autorns esmentats sobre les connexions entre l'Escola filosòfica escocesa i la catalana. Una font important d'informació ha estat el treball de Jaume Serra i Hunter qui a través de *Xavier Llorens i Barba. Estudis i carrera professional. La seva actuació docent* (1937) facilita informació de la vida professional de Llorens i adreça l'investigador als expedients (el de Llorens i el del propi Serra) a partir dels quals reconstruir la vida acadèmica del nostre personatge. Seguint les pistes de Serra vaig trobar sorpreses com la de l'exercici de Llorens amb què guanyà la càtedra de Filosofia i la seva història en 1847, exercici que vaig trobar copiat a l'Arxiu General de l'Administració i que és una còpia exacte del que guarda la Biblioteca de Filosofia de la Universitat de Barcelona.

En la recerca documental he pogut accedir a les cartes inèdites, que he copiat per a l'apartat documental d'aquesta tesi, que Llorens envià a Josep Maria Quadrado i que aquest llegà, juntament amb tots els seus papers, a Marcelino Menéndez Pelayo, la Biblioteca del qual m'ha facilitat una còpia. També he tingut accés a dues cartes inèdites de Llorens a Roca i Cornet, també copiades per a l'apartat de documents, que guarda l'Arxiu de l'Arquebisbat de Tarragona.

¹ Jordi Casassas Ymbert: *Entre Scila i Caribdis*, 1990 on retrata esquemàticament el sector conservador de la societat catalana de mitjans segle XIX i els seus cercles d'acció: "En aquest context tan contradictori, la mobilització dels nous intel·lectuals s'havia de concretar, lògicament, lluny de l'àmbit polític electoral. En aquesta mobilització trobem tres pols significatius: l'institucional heretat del passat, amb l'Acadèmia de Bones Lletres al davant; el periodístic, centrat en el "Diario de Barcelona"; i l'universitari, instància que malgrat restaurar-se oficialment a Barcelona el 1837 no va comptar amb la imprescindible normalització pressupostària fins a mitjan anys cinquanta. Les òsmosis entre aquests àmbits van ser constants i la relació dels seus animadors ambe el corrent de renaixença cultural-nacional una tendència progressivament important."

² Misericòrdia Anglès i Cervelló: *El pensament de F. Xavir Llorens i Barba i la filosofia escocesa*.

³ Joan Cuscó i Clarasó: *Francesc Xavier Llorens i Barba i el pensament filosòfic a Catalunya*.

Mentrestant he anat ampliant les fonts bibliogràfiques per obtenir un perfil més proper de Llorens a partir de les obres de Frederic Clascar⁴ i Celestí Barallat⁵, i d'alguns altres autors, alguns que el van tractar per ser-ne deixebles i altres que han confeccionat llurs semblances biogràfiques a través dels records dels qui el tractaren. Solament Serra i Hunter aporta una visió objectiva sobre la seva trejectòria professional, deixant al marge les anècdotes o el glossari hagiogràfic. Quant als epistolaris editats, he pogut consultar el de Marià Aguiló, amb les cartes de Llorens publicades per la "Revista de Catalunya" durant 1926 i altres adreçades a Manuel Milà i Fontanals en l'aplec fet per Lluís Nicolau D'Olwer editades en 1922 i 1995.

Un cop iniciada la redacció del primer capítol biogràfic i acadèmic, he obtingut alguns documents, com els apunts de Lluís Àlvarez i Verdaguer, que guarda el Centre de Documentació del Museu de Vilafranca, on apareixen algunes dades importants sobre el que ensenyava Llorens l'any 1855 i que tenen a veure amb el concepte de "nació". Aquestes aportacions posterior, però de singular importància han fet que hagi hagut de reestructurar els capítols i els apartats per donar un ordre més lògic a la redacció, intentant sempre no perdre el fil conductor de la figura de Llorens mentre ampliava i construïa el context on va viure i treballar.

Quan vaig tenir clara l'estructura biogràfica de l'estudi de Llorens, em vaig dedicar a la recerca per completar el marc històric-acadèmic en què es va desenvolupar la seva vida per tal de fondre el personatge en el medi i evitar un excessiu protagonisme de Llorens que, d'altra banda, no era gens donat a prendre la iniciativa si no era a les seves classes.

A més de les dades extretes d'estudis com els de Ferran Soldevila o el d'Antonio Palomeque Torres, m'he basat en els documents de l'Arxiu de la Universitat i en els discursos inaugurals de gairebé tots els cursos que va viure Llorens per donar un perfil de les orientacions acadèmiques dins del seu medi polític i legal, procliu al centralisme i a la precarietat de molts dels professors, que allora significaven l'estabilitat d'una

⁴ Frederic Clascar i Sanou: *En Xavier Llorens i Barba. Sa significació filosòfica.*

⁵ Celestí Barallat i Falguera: *Recuerdo biográfico de Don Francisco Javier Llorens leído en la sesión solemne del Ateneo Barcelonés, celebrada en la noche del 24 de enero de 1880.*

plantilla bàsica de catedràtics que no donaven l'abast per cobrir la demanda d'alumnes matriculats i la de no pocs que es presentaven als exàmens per lliure, però acudien a les classes presencials (cosa que produirà alguna queixa de la direcció escolar segons veurem en el seu moment).

El segon capítol, dedicat als aspectes més destacables del pensament de Llorens i a la contextualització dins de la filosofia europea del moment, és construït a base de resums de la història del pensament dels diferents països europeus que podien tenir algun pes sobre el pensaments català i espanyol. Feta a base de noms i de corrents de pensament, no he volgut estendre'm excessivament en aquest apartat per no perdre de vista l'eix vertebrador del treball que és la vida, l'obra i la influència de Llorens. En la segona part del capítol apareix l'obra de Llorens: el discurs inaugural de 1854-1855 (*Sobre el desarrollo de la filosofía*) i apunts de classe, alguns editats i altres no. Abans, però hi ha apartats que intenten centrar la importància de la seva obra, la repercussió en els medis acadèmics i el dilema sobre l'Escola catalana de Filosofia que alguns autors reivindiquen i altres neguen.

Sobre les propostes programàtiques de Llorens, a través de la seva oració inaugural d'un curs universitari tan significatiu com el de 1854-1855, cal dir que en ell es posaven les bases teòriques del que es va denominar "filosofia nacional": cada àmbit humà, limitat per una geografia, per unes creences o per un mateix univers cultural produeix unes formes d'adaptació i una cosmovisió més o menys diferenciada de les dels veïns, però en tot cas, pròpia. Solament la introducció d'aquesta forma d'entendre el pensament, procedent de la filosofia alemanya de l'època ja permet entendre la importància que hauria de tenir el mestratge de Llorens entre les generacions posteriors, encarregades de desenvolupar aquesta idea en un doble àmbit: la Renaixença catalana i la configuració d'un imaginari col·lectiu espanyol. En el primer cas, el majoritari a Catalunya, és indubtable que la recuperació de la llengua i els estudis sobre l'antic àmbit històric de la Corona d'Aragó seguia els principis de recuperació, si no nacional, sí al menys de l'entorn cultural propi que encara era comú entre l'estament popular. En el cas de l'Espanya liberal la idea de formació d'una cultura comuna era quelcom molt més complicat si es volia tenir en compte la realitat plural dels diferents regnes soldats arran de la Guerra de Successió. En els lents temps de la raó i del mandrós científisme espanyol, fins i tot al regne dels Borbons hispànics havia arribat el moment de superar

la corona i l'altar com a símbols de permanència i unitat de l'entramat polític heretat dels segles anteriors. Així doncs, calia trobar, recuperar i inventar els símbols d'una unitat solament representada per les jerarquies dels poders militar, jurídic i administratiu. De forma que la llengua castellana, la història, les arts, les tradicions i tot allò que representava Castella havien d'esdevenir les claus d'una nacionalització, primer de les classes benestants i després, més per l'exemple que per l'escola, de les classes populars, buscada i promoguda des de les elits del poder polític i les més vinculades al creixement econòmic de l'època industrial –amb poques excepcions-, sobretot en els anys posteriors a la Guerra del Francès i fins a mitjans de segle.

L'interès en forjar una filosofia casolana, amb arrels pròpies que portaven a Joan Lluís Vives, Ramon Sibiuda i al mateix Ramon Llull eren un element modern, novel·lós, que podia grinyolar amb la voluntat estàtica i escolasticista del catolicisme més conservador de l'època, i també amb aquells que volien cercar en les fonts castellanques l'origen d'una filosofia nacional espanyola. Llorens, com el seu mestre Martí, s'interessà per aquest llegat del passat, sobre tot per Vives. A part, la publicació dels apunts de les lliçons de Llorens portà a la polèmica entre aquells que el volien mantenir com a simple continuador de les tesis oficials de l'Església i els qui el consideraven introductor de línies del pensament europeu contemporani, com ara per exemple el kantisme.

Llorens esdevé, segons els estudis més recents, un renovador de l'aparell teòric de la cultura catalana i hispana a través de les diferents escoles introduïdes i comentades per ell, en la mateixa línia ja encetada pel seu principal mestre Ramon Martí d'Eixalà (1807-1857). Més endavant estudiarem aquesta tensió interpretativa del pensament de Llorens on trobem, juntament amb el manteniment del dogma diví, les arrels d'un cert gnosticisme, deduïble de l'estudi diferenciat de les capacitats humanes de coneixement i de consciència. L'estudi de les característiques psicològiques humanes com a objecte principal de la filosofia i el seu interès per les branques més físiques del saber transcorren en paral·lel amb el desvetllament dels estudis de la frenologia, que tanta acceptació tingué a Catalunya, però que van fracassar en el seu intent de determinar les tipologies psicològiques a través de la morfologia cranial.

Un dels aspectes més coneguts i comentats de l'anomenada Escola de Barcelona o Escola catalana, de la qual caldrà aportar proves de la seva existència, perquè alguns

autors la posen en dubte, és la filosofia del “sentit comú” o del “seny”. Aquest aspecte del pensament, amb voluntat d’arribar a generalitzar uns mínims ressorts mentals entre les diferents cultures humanes, procedeix dels estudis fets d’autors escocesos ja iniciat per Martí d’Eixalà i que va tenir una importantíssima continuïtat en les lliçons de Llorens. És especialment destacable l’estudi des de la Universitat d’Èdimburg, per part dels filòsofs escocesos Reid, Stewart i Hamilton de l’obra de Joan Lluís Vives que van viure els temps convulsos de finals del XVIII i inicis del XIX i que van actuar, com intel·lectuals, com a pacificadors dels ànims dels seus contemporanis. Igual que a Barcelona, l’Escola escocesa es pot entendre com a reivindicadora d’una manera de pensar que buscava el lligam entre l’antiga filosofia i els nous avenços en el pensament, i políticament pot interpretar-se com la recerca d’un equilibri entre les diferents forces existents. A Catalaunya aquest equilibri sempre decantat cap al sector conservador, aconseguint les fites amb paciència, influències i seguint la legalitat. Una forma d’actuar que ha caracteritzat el “seny” de les classes acomodades i políticament actives.

El tercer capítol del present treball tracta d’esbrinar a través de les fonts i de les referències la influència que Llorens va tenir sobre tota una generació de personatges de finals del segle XIX, sobretot durant els darrers anys 60, que directa o indirectament es van veure influïts pel seu mestratge o per la perllongació més enllà de les aules de les idees divulgades per ell, en un entorn de fama i de respecte entre la classe intel·lectual catalana de l’època, i entre alguns estudiants arribats d’arreu de l’Estat. L’exemple més destacat d’aquests darrers és el càntabre Marcelino Menéndez Pelayo. Un exemple poc conegut dels estudiants locals de Llorens és que Antoni Gaudí es va matricular en la Universitat de Barcelona en els darrers temps de la vida del mestre i que en rebé la influència.

Un altre apartat important és sondejar dins l’entorn social, la interrelació entre els intel·lectuals i amics de Llorens i Barba que pot ser seguida en els epistolaris que es conserven i que ja hem esmentat. L’anàlisi d’aquesta correspondència ens ha permès fer un esbós sobre aspectes biogràfics com viatges, privats i oficials, i altres gestions de Llorens, així com, sobre tot, penetrar en els aspectes més rellevants de la seva psicologia íntima a través del tracte epistolar amb les seves amistats, sempre dominat per una sensibilitat molt definida envers els qui ell considerava els seus amics. Aquest

tret és molt característic en les cartes a Quadrado, i la franquesa en el tracte, gairebé humorístic a voltes en les d'Aguiló.

Així doncs, un dels principals objectius del present treball és, a part de reivindicar la figura i influència del filòsof vilafranquí, refermar l'existència durant el segle XIX d'una Escola filosòfica catalana que no quedà resclosa en la pura imitació i ampliació dels principis de la filosofia escocesa de Thomas Reid, Dugald Stewart i William Hamilton, com de vegades s'ha volgut afirmar, sinó que, seguint els treballs realitzats i les proves obtingudes, es pot assegurar que des de Barcelona es van obrir les portes de la Península a corrents més moderns que entroncaven amb les disquisicions acadèmiques del propi Llorens, qui no deixava de valorar-les i d'incloure-les en les seves explicacions, i que van servir per bastir el pensament científic català i espanyol de finals del segle XIX, a banda o complementant-se amb el krausisme. La seva filosofia és font tant pel materialisme com per l'academicisme escolàstic. Esdevé, de forma semblant als eclèctics francesos, una doble guia filosòfica regida bé per la lògica racional de la consciència i per la física, tant com per als edificis metafísics que volien incloure i completar amb la justificació divina tot el nou ordre lògic que arribava a través de les idees estrangeres i de les especulacions dels pensadors autòctons. Això, que pot semblar contradictori vist des dels prejudicis d'una perspectiva interna del pensament occidental, no ho és tant si es contempla el conjunt, ja que la investigació sobre la naturalesa concreta, tangible, de les coses del món i dels homes, no obsta perquè es vulgui trobar al conjunt una significació i un sentit superior, per sobre de la limitada capacitat del coneixement racional. Cal considerar, a més, que l'esforç conciliador d'algunes d'aquestes formulacions filosòfiques tenien la seva raó de ser en la necessitat de preservar els elements més depurats del pensament cristià medieval que encara podien servir de fonament i ensamblatge amb els dels nous corrents, perquè l'intent de bastir sistemes de nova planta era abonar el desgavell ocasionat per les transformacions del nou món emergent. El bon sentit de les classes responsables, de les persones amb relleu dins la societat, doncs, recomanava moderar aquests canvis -car romandre en la tradició també era font d'inestabilitat-, i entreteixir el bó de les noves idees amb el millor de les que havien funcionat fins aleshores.

Considerar la de Llorens una "filosofia tancada", fora del circuit "comercial" de les idees del seu temps és reconèixer, o bé no haver-lo llegit gens, o bé conèixer-la seva

obra, a través dels apunts de classe molt tangencialment, ja que Llorens incloïa autors estrangers en les seves explicacions i en comentava els elements principals⁶. A més, en el seu discurs inaugural no nega la importació d'idees, més aviat estimula les que puguin ser pròpies de la “nació”, cercant en les arrels la saba amb què fer una filosofia autòctona.

La voluntat d'entendre l'existència humana des de paràmetres més científics, no únicament vinculats a la doctrina eclesiàstica, feia que establís algunes connexions entre el pensament antic divulgat des de les aules amb les noves idees arribades de l'exterior, molt sovint per posar de manifest els seus errors, però aprofitant en altres les reflexions que podien donar llum sobre alguns aspectes concrets de les qüestions filosòfiques que ensenyava. Malgrat la incorporació d'alguns temes moderns, com l'explicació de la crítica kantiana, no hem pas de considerar Llorens -liberal de joventut per causes conjunturals i per la influència dels seus parents il·lustrats- com un revolucionari ni en la renovació filosòfica ni en qualsevol altre ordre de la seva vida. Solter, de costums familiars i molt introvertit, era de caràcter conservador en relació a la política, i sempre defensà les idees moderades, compartides amb el seu nucli d'amics i de coneguts més propers, i sempre insistí més en el paper de la fe dins la consciència individual que no pas en l'actitud de l'Església, que esdevingué per molts anys un bastió antiliberal i, per tant, un obstacle a l'anivellament dels canvis del segle. Llorens sempre mantingué una posició de creient i defensà l'Església dels atacs dels governs progressistes.

Veurem com alguns dels que durant el segle XX comentaren de forma despectiva l'aportació de Llorens a la vida cultural catalana des de la Universitat, atribuïren, a més, la seva mort a la por pels esdeveniments posteriors a la revolució de 1868, passant per alt la que degué ser causa principal del seu decès: la pena i el decandiment causats per la mort de la seva mare a qui sempre havia estat molt unit.

No queda cap constància que Llorens fou abanderat en cap causa política, però se li pot atribuir ple suport als diputats conservadors catalans, alguns d'ells companys de claustre o deixebles. Formava sempre part dels grups conservadors per afinitat personal i per origen social més que per voluntat de militància; més per por a canvis que impliquessin

⁶ Alexandre Galí: *Un poble que troba la seva filosofia nacional i es queda sense filosofia. De Llorens i Barba a Torras i Bages*, “Anuari de la Societat Catalana de Filosofia”.

un daltabaix de l'ordre establert –guerres i revoltes que ja havia vist de jove- que no pas per una defensa abraonada d'idees polítiques concretes. Més per confrontació amb l'anticatolicisme d'alguns dels moviments socials i polítics de l'època que per la voluntat d'esdevenir un defensor abraonat de la fe. Trobarem, això sí, com Llorens esperona els seus amics, com Quadrado, a respondre els articles i les idees anticlericals d'alguns liberals més exaltats del moment.

En tots tres capítols he mirat de seguir una línia cronològica que vagi integrant els fets i les valoracions. No m'ha estat possible fer un sol eix cronològic ja que vaig decidir separar la biografia i vida acadèmica de la part dedicada al pensament especulatiu a Europa, Catalunya i Espanya, i encara fer una altra separació en el que es referia a la vida social de Llorens i el seu llegat intel·lectual a partir des seus companys, deixebles i amistats íntimes

Agraïments

En primer lloc vull agrair al meu director de tesis, Dr. Jordi Casassas la seva paciència en revisar i corregir aquest treball, i també per la dedicació amb què coordina, juntament amb el Dr. Carles Santacana, els treballs del Grup d'Estudis d'Història Cultural i dels Intel·lectuals de què tant profit treiem els estudiants membres després de la llicenciatura. Moltes mercès al company Dr. Albert Ghanime pels consells que m'ha donat en el procés d'elaboració i estructuració d'aquesta tesi, i també al Dr. Oscar Costa, per fer-me a mans textos que m'han estat molt útils. Mercès al Dr. Santiago Riera per concedir-me el privilegi de treballar al seu costat facilitant-me els mitjans per dedicar a la culminació d'aquest treball. Mercès a Teresa Pleguezuelos per revisar i criticar el capítol dedicat a la Filosofia europea, a Pilar Ruíz pels llibres sobre Dret Català, a Javier Lozano i Adela Carrasco per facilitar-me un lloc encisador on poder treballar en la tesi durant uns dies d'estiu de 2004. Mercès a Josep Casals per facilitar-me la recerca a l'Arxiu Històric de la Universitat trobant coses inversemblants, a la Maria García de l'Arxiu Documental del Museu de Vilafranca que trobà un manuscrit inèdit d'apunts de classe de Llorens. A Margarida, responsable de la Biblioteca de Filosofia de la U.B. per deixar-me mirar lliurement tots els llibres del fons antic. Al personal de l'Archivo General de la Administración y del Ministerio de Educación a Alcalá de Henares. Mercès a Paquita Gómez i a Manuel Carrillo, i la resta de companys del GEHCI, per compartir amb mi

els dubtes i els coneixements sobre la Catalunya del segle XIX. A Lluís Pizarro i Albert Palà pels textos procedents dels seus treballs que m'han permès ampliar la visió en alguns temes. A Antoni i Helena Rubió per les pistes cap a Llorens a través del seu avi, Antoni Rubió i Lluch. A Francesc Fernández Maestra per alguns llibres prestats i per les llargues hores de conversa vora el foc, sota el cel de Maials. A Joan Rios que em van facilitar material sobre història de Vilafranca. A Montserrat Rios per ajudar-me en la recerca de documents de Vilafranca. Als professors Dr. Joaquim Molas i Dr. Norbert Bilbeny per escoltar-me, per les seves orientacions i per encoratjar-me durant la recerca. I finalment a la meva mare, pel seu suport incondicional en els moments difícils. Sense ella aquest treball no hagués estat possible.

I

LLORENS I BARBA I LA GENERACIÓ QUE CONSOLIDÀ LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

A.- Els orígens. L'entorn local i familiar

Vida i caràcter

Francesc Xavier Llorens i Barba va néixer a Vilafranca del Penedès el 23 d'octubre de 1820. El seu pare, Vicenç Llorens i Roca (1792-1839), de família il·lustrada, ingressà a l'exèrcit arran de la Guerra del Francès⁷; va ser fet presoner pels francesos a Girona després del setge i arribà al grau de tinent coronel al final de la seva carrera⁸. La mare, Francesca Barba i Rabella (1798-1871), pertanyia també a una coneguda família il·lustrada del poble. Es casaren el novembre de 1819. En néixer Francesc Xavier, el pare formava part del Batalló d'Hostalric on desenvolupava tasques d'intendència.

⁷ Vicenç Llorens i Roca té reconegut el seu ingrès com a cadet al batalló lleuger segon de Barcelona el dia 25 d'octubre de 1808, en ple procés d'ocupació militar francesa. Va ser ascendit a sotstinent (10-I-1809) i poc més tard a tinent (23-III-1809), prenent part en accions a Campdorà. Participà com a defensor en el setge de Girona fins a la capitulació de la plaça (10-XII-1809), moment en què fou empresonat i traslladat a França on romangué durant més de cinc anys (fins el 31-VIII-1815). Durant el captiveri se li reconegué el grau de capità, càrrec que ocupà efectivament des del 29 d'octubre de 1828. Un any més tard (23-XI-1829) aconseguí el grau de tinent coronel, però sense adquirir-ne despatx. Passà pels batallons Infant Don Carlos, d'Hostalric i Bailén. Obtingué la condecoració Creu de Sant Hermenegild i, en general, desenvolupà càrrecs d'auxiliar econòmic. El matrimoni amb Josepa Francesca Barba es va poder realitzar el novembre de 1819 un cop el capità Llorens va obtenir l'autorització de la seva superioritat, després de certificar amb quatre testimonis, homes ancians de Vilafranca, l'honestetat i puresa de raça de la núvia: "que tanto los Padres como los Abuelos de ambas lineas de esta parte, fueron christianos y limpios de toda mala raza, sin mezcla de moro, judío, luterano, calvinista y otras reprobadas sectas, y que no han sido penitenciados ni apercibidos por el tribunal de la Santa Inquisición, ni afrentados por otra Justicia, ni han exercido officios viles." Veure a DOCUMENTS 1 i 2: *Full de serveis i expedient matrimonial de Don Vicente Llorens Roca*, Archivo General Militar de Segovia.

⁸ Antoni Sabaté i Mill: *Ensayo monográfico sobre Francisco Xavier Llorens y Barba*, p. 5.

Francesc Xavier va ser el més gran dels tres germans del matrimoni Llorens i Barba. Fou batejat pel prevere Felip Miralda a la basílica de Santa Maria de Vilafranca el dia 24 d'octubre amb el nom de Francesc Xavier, Manuel, Joan⁹, apadrinat pel seu oncle patern Joan Anton Llorens, també militar (capità graduat de tinent coronel retirat) i Oròsia Rabella (†1855), àvia materna del noutat.

L'any 1824 nasqué Manuel¹⁰ (11 de setembre), del qual foren padrins els seu oncle Fèlix Barba i la tia política Bonaventura, muller de Joan Anton Llorens; el 1828 vingué al món Maria del Carme¹¹ (13 de Febrer), apadrinada per l'oncle Francesc Xavier Llorens i Roca i per la tia Raimunda Barba¹².

Per la branca materna destaquen el besavi Ramon Barba i Torrents, metge de la vila durant la segona meitat del segle XVIII i, sobre tot, l'avi matern, l'advocat Manuel Barba i Roca¹³, que exercí el professorat a Cervera en qualitat de doctor en

⁹ L'arxiu de la Parròquia de Santa Maria conserva la inscripció baptismal: “Als vint y quatre dies del mes d'octubre del any mil vuit cents y vint: En las Fonts Baptismals de la Igta. Parrat. de Sta. Maria de Vilafranca del Penedés Bt. de Barna. Yo lo baix firmant he batejat á Francisco Xavier, Manuel, Joan, nat lo die antes de dit mes, y any, fill legitim, y natural de Dn. Vicens Llorens tinent graduat de capita del Batalló d'Hostalrich, y de Da. Francisca Barba conf. de la psnt. Vila: P.P. Dn. Joan Anton Llorens capita graduat de tinent coronel retirat, y Da. Osoria muller de Dn. Manuel Barba. Frai Philippus Miralda. Vid. Pesp.”

¹⁰ Manuel Llorens i Barba (1824-1881) es dedicà als negocis, fou qui gestionà el patrimoni familiar dels Llorens ja que Francesc Xavier, el gran, en renuncià a formar família, mai no s'en féu càrrec, i visqué del sou de professor. Manuel Llorens es casà amb Catalina Fath i Martin, tingueren una filla, Francisca Llorens i Fath, una de les hereves del patrimoni dels Llorens i dels Barba. Per una carta de Llorens a Aguiló localitzem Manuel, el juny de 1857, treballant a la fàbrica Busquets de Sabadell, on tenia la seva adreça postal. Després degué traslladar-se a Ateca. Ideològicament Manuel era proper al sector catalanista del federalisme, com ho proven aquestes paraules del seu germà a Aguiló poques setmanes abans de la Revolució de 1868: “Lo meu germà, que s'inclina al federalisme, me preguntà que va ser aixó dels Jocs Florals que no se feren en lo Saló de Cent. Y després de haberli replicat no li cap a la barretina que los federalistas dels Cafés de Barcelona vulguin parlar en Castellá y hagian tret los mossos d'Escuadra y deixat la Guardia Civil”. (Francesc Xavier Llorens i Barba: *Aplec de lletres íntimes adreçades a Marian Aguiló per Llorens i Barba, Coll i Vehí i Quadrado*, editades per Àngel Aguiló, “Revista de Catalunya”, ps. 159 i 639)

¹¹ Maria del Carme Llorens i Barba (1828-1864) es casà l'any 1860 amb Joaquim de Querol (?-1868), de Sitges, on instal·laren llur residència. Van tenir un fill, Francesc Xavier de Querol i Llorens (?-1895), que va quedar orfe molt aviat. Aquest es casà amb Dolors Llopis i Torralbas, de la qual nasqueren Joaquim i Carme Querol i Llopis.

¹² Segons consta al llibre de batejos dels anys 1819 a 1829 consultat a la Parròquia de Santa Maria de Vilafranca del Penedès. Francesc Xavier fou el 187è batejat de 1820, Manuel el 34è de 1824 i Maria del Carme la 39ª de 1828.

¹³ Manuel Barba i Roca (1753-1824), nascut a Vilafranca del Penedès, fill d'una família de metges que es remuntava al seu besavi. Estudià Llatinitat a l'escola Santa Caterina i començà la carrera de Medicina a la Universitat de Cervera per passar després a la de Jurisprudència. Va fer conferències als alumnes de cursos superiors, ingressà a l'Audiència de Catalunya i l'any 1781 era rebut a l'Acadèmia de Jurisprudència de Barcelona. Va ser membre de la Secció d'Agricultura de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona des de 1857 on presentà diversos treballs, alguns fets en col·laboració amb el seu parent Marià Oliveres com aquell en què preconitzava la introducció del conreu de la patata (cosa que li

Jurisprudència. El germà de Manuel, Joan Barba i Roca, fou abat de Santes Creus i també ensenyà a Cervera. El fill, oncle matern de Llorens, Fèlix Barba i Rabella¹⁴, advocat proper als cercles universitaris, quedà com hereu i administrador del patrimoni familiar a la mort del seu pare. Fou diputat a Corts per la Unió Liberal de d'on defensà posicions catalanistes; finançà la traducció francesa d'obres de Balmes com *El protestantismo comparado con el catolicismo y sus relaciones con la civilización europea*, i donà a la Universitat de Barcelona la biblioteca del seu nebot com a marmesor testamentari. També fou parent de Llorens l'acadèmic Ignasi Sanpunts i Barba, catedràtic de dret de la Universitat de Barcelona des de 1837, i de qui Llorens fou deixeble.

valgué el malnom de “Doctor Patata”). La gran nevada de 1796 i la mala collita de 1812, durant la guerra, van servir per propagar la idea del nou conreu per fer pa i sopes, com havia escrit, per exemple, a “Ensayos de sopas económicas” *Diario de Barcelona*, 8 de novembre de 1803. A Vilafranca va fundar la Junta de Caritat, participà en la direcció de l'Hospital, va fundar el col·legi de nens orfes i altres obres d'assistència social i va establir a la vila la primera filatura de cotó. Promogué, també, la modernització de les vies de comunicació, tan necessàries per connectar els centres productors de les terres interiors amb els ports de transport marítim. Era un il·lustrat influenciat per Rousseau i Montesquieu, fou acusat d'afrancesat i perseguit pel somatén reialista, que procedent de la Segarra s'escampà pel Penedès tot cridant “Anam per la fe!” en les primeres setmanes de l'ocupació francesa. Posteriorment va formar part de la Junta Suprema de Catalunya com a secretari de Gràcia i Justícia. Va deixar embastada una obra titulada *Espíritu sobre reformisme polític* basat en les idees de Campomanes. El 17 d'abril de 1824 el diari *El Europeo* publicava un estudi biogràfic sobre les seves activitats (atribuït a Bonaventura Carles Aribau). En el seu testament establí que es destinés cada any una quartera de blat extreta de les seves propietats, per dotar un premi gestionat per la Societat Econòmica d'Amics del País de Madrid, destinat a recompensar, cada vint-i-cinc anys, algun treball teòric que tingués com a objectiu acabar amb la mendicitat. El 1850 el primer premi va ser atorgat a Manuel Duran i Bas pel seu *Ensayo sobre dos cuestiones sociales*; Pere Felip Monlau obtingué un accèssit. Extret de l'article necrològic publicat a “El Europeo”, núm. 15, Barcelona 17 d'abril de 1824, i d'Antoni Sabaté i Mill: “Notícia sobre l'autor de les respostes”, *El corregiment i partit judicial de Vilafranca del Penedès a l'últim terç del segle XVIII*, (breu biografia de Manuel Barba i respostes que donà al qüestionari estadístic de Francisco de Zamora).

¹⁴ Fèlix Barba i Rabella (1804-1893) cursà a Cervera i Saragossa la carrera de Jurisprudència no exercí professionalment com advocat, però molts hi cercaven cosell per la fama d'home honrat i intel·ligent. Cooperà en l'organització de la milícia nacional en els inicis de la Primera Guerra Carlina i fou elegit diputat a Corts per la província de Barcelona els anys 1838 i 1840. Intervingué en el govern municipal de Vilafranca, en les juntes de caritat com la de l'Hospital, en la conservació de la capella de Sant Joan, que la desamortització de Madoz amenaçava de fer desaparèixer, i en la constitució de l'empresa La Vinera del Penedès destinada a cercar nous mercats per als vins de la comarca. Presidí la junta local que propicià el pas de la línia ferroviària per Vilafranca l'any 1865. Destacà per les seves posicions liberals, cosa que no li impedia ser un ferm defensor del catolicisme i de la cultura popular nadiua. Aferrissat defensor de la llengua catalana, l'any 1852 redactà una exposició raonada contra la Reial Ordre que derogava l'obligació dels notaris de redactar les escriptures en la llengua que entenguessin llurs clients. La Llei Orgànica del Notariat de 1862 no tingué en compte aquesta i altres consideracions, imposant el castellà en tots els documents notariais. Mantingué íntima amistat amb els germans Milà, amb Pròsper de Bofarull i amb Fèlix Torres i Amat.

Per part de pare, Francesc Xavier Llorens i Nin¹⁵, l'avi, fou catedràtic de Dret a la Universitat de Cervera, professió que també va desenvolupar el seu fill, oncle de Llorens, Francesc Xavier Llorens i Roca. Ramon Llorens i Roca, un altre dels quatre germans Llorens, també degué ser professor de lleis, ja que apareix en un certificat de l'espedit acadèmic del seu nebot Francesc Xavier com a professor particular seu del primer any de la carrera de Jurisprudència¹⁶. La situació provocada per la invasió de les tropes franceses aconsellà les famílies benestants i d'idees liberals implicar-se en el manteniment de l'ordre per defensar les vides i les propietats tant dels invasors com de les represàlies de les partides de sometents que van anar sorgint per lluitar contra els francesos i els seus simpatitzants. Així, Vicenç i Joan Anton Llorens van seguir la carrera de les armes com oficials de l'exèrcit espanyol des dels primers dies de la guerra, tal com feren altres joves de les famílies distingides de Vilafranca. La seva formació acadèmica devia ser molt superior a la de la mitjana de joves de la seva generació, gràcies a l'entorn familiar, però en no pertànyer a la noblesa l'evolució futura dins la institució militar degué limitar-los molt les possibilitats d'ascens. No consta en el registre de la propietat de Vilafranca cap finca rústega a nom de Vicenç, cosa que el degué animar a continuar dins l'exèrcit, un cop passats en cautevirí els anys que huria dedicat, en altres circumstàncies, a la seva formació superior. El seu perfil devia coincidir amb el de molts altres joves burgesos als quals el retorn de l'absolutisme limità les possibilitats dins d'un estament on els millors càrrecs es reservaven als membres de l'aristocràcia. El seu full de serveis reflecteix que es mantingué en actiu durant la Primera Guerra Carlina en les files de l'exèrcit isabel·lí, destinat a la zona de la Seu d'Urgell, és a dir, en primera línia d'operacions. No consta que rebés cap ferida ni que la seva mort es degués a cap acció davant l'enemic; les seves ocupacions estaven relacionades amb el proveïment de material i amb la comptabilitat.

A més de l'estímul que suposava pel jove Francesc Xavier una família tan extraordinàriament plena d'acadèmics¹⁷, a Vilafranca va trobar un ambient molt adient

¹⁵ Llorens i Nin llegí l'any 1782 un discurs laudatori en homenatge a Pau Janer i de Segarra catedràtic, com ell, de la Facultat de Jurisprudència (veure portada a DOCUMENT 3). Janer, mort en 1784, formava part del grup de catedràtics vilafraquins de la universitat segarrenca en actiu a finals del segle XVIII i molt probablement estigué emparentat amb els també catedràtics Gaietà i Fèlix Janer i Bertran, de lleis i de medicina respectivament.

¹⁷ D'entre els, al menys, disset catedràtics procedents de Vilafranca que entre el darrer quart del segle XVIII i inicis del XIX exercien la docència en diverses universitats espanyoles, cinc eren parents directes de F. Xavier Llorens i Barba.

per a les seves inclinacions culturals i d'estudi: els germans Pau i Manuel Milà i Fontanals (1810-1883 i 1818-1884, respectivament), el filòsof Fèlix Janer, estudiós de Joan Lluís Vives i de Ramon Sibiuda com a precursors de la filosofia moderna¹⁸, el pianista i compositor Antoni Nogués i el també músic Ramon Gili, que arribaria a ser organista de la catedral de Barcelona. Uns anys més tard aquesta atmosfera propiciarà un altre alt personatge del pensament català conservador: Josep Torras i Bages.

La Vilafranca de l'època de joventut de Llorens era un poble emmurallat, de carrers estrets i poques places, on vivien poc més de cinc-mil veïns i unes vuit-centes cases. La principal font de riquesa era el conreu de la vinya i l'exportació de vins, que permetien una activitat artesanal variada i creixent¹⁹. Després d'un període de creixement a finals del regnat de Ferran VII, la Primera Guerra Carlina aturà la renovació urbanística: la gent es tornà a recloure en els murs protectors de la vila i de nit es tancaven els ponts levadissos dels portals. La casa dels Barba, en el carrer de la Palma²⁰, estava situada a poca distància del baluard de Nostra Senyora, que protegia la porta de la muralla de la carretera de Barcelona. A mitjans segle es remprèn l'expansió fora del perímetre de les muralles. L'any 1865 la febre d'or que vivia el país es manifesta a Vilafranca, que inaugura el ferrocarril i coneix una forta expansió del sector vitivinícola. Això es tradueix en una nova expansió urbanística cap al nord-est i sud-est. L'any 1873, pocs mesos després de la mort de Llorens, la vila comptava amb més de mil dos-cents edificis i passava dels set-mil veïns.

A Vilafranca els centres de reunió del jovent il·lustrat eren el Cafè de Cal Noi i al Cafè del Comerç de la plaça de Sant Joan. Els músics Gili i Nogués contribuïen a

¹⁸ L'article necrològic que escriví el seu deixeble Antoni Malvehy i Plana a "El Criterio Médico" de l'any 1866 dona notícia de la vida de Fèlix Janer i Bertran (1781-1865), metge i filòsof, precursor a Espanya de la medicina homeopàtica. Segons Malvehy "escribió una memoria donde se demuestra que el principio de la filosofía moderna no data desde Descartes, como pretenden muchos, especialmente los franceses, sino de un filósofo español muy anterior, de quien el mismo Descartes tomó varias cosas". Claudi Mas i Jornet, a *Notes sobre el moviment intel·lectual i artístic de Vilafranca del Penedès durant el segle XIX* (1902), diu no haver pogut accedir a la Memòria referida, especula sobre la paternitat del mètode cartesiana que uns atribueixen a Lluís Vives i altres a Ramon Sibiuda tot afirmant que "en realitat és En Sibiude [sic] i no altre'l veritable precursor de la Filosofia Moderna, puig en éll s'hi troban ben terminants els principis que després feren célebres a Bacon, a Descartes i a Kant, com els que aprofitaren Reid i Hámilton. Si En Janer es referí an En Vives –cosa que no m'estranyaria gens, perquè'l filòsof valencià mai ha estat en l'oblit en que s'ha tingut al filòsof barceloní –s'aturà massa aviat, perquè no deu atribuir-se al deixeble lo qu'en el mestre es troba, i es evident qu'En Sibiude formula de ben explícita manera'ls principis que's proclaman en el famós *Discurs sobre'l mètode*: qui llegeixi no més que'l titol I del *Llibre de les Criatures* ya no podrá pas negar-ho"

¹⁹ Veure DOCUMENTS 4, 5 i 6, oficis artesanals relacionats amb la vinya i el vi.

²⁰ Veure DOCUMENT 7, casa pairal dels Barba a Vilafranca del Penedès.

l'esplendor de la festa major de Sant Fèlix: el primer acostumava a fer concerts amb l'orgue de l'església de Santa Maria i el segon compongué uns goigs molt celebrats. Respecte a la festa major, de què tota la família en gaudia, cal apuntar que Fèlix Barba estava totalment en contra de la representació dansada anomenada "Serrallonga" perquè deia que no era tradicional de la vila. Devia de ser una importació de la veïna Vilanova o un ball arribat de fora en uns anys en què l'obra de Víctor Balaguer sobre Joan de Serrallonga (1858), el bandoler bó, era celebrat pels pobres com un justicier davant les desigualtats²¹. Potser aquesta exaltació de la violència justificada era el que molestava l'oncle de Llorens, qui no soscrigué l'associació creada per subvenir les despeses de tota la festa per aquest motiu. En tot cas, fins el dia d'avui, encara se celebra el ball de Serrallonga en la localitat penedesenca, i n'ha esdevingut tradició. Un altre nucli aglutinador de la societat vilafranquina era la sala de teatre oberta per Josep Milà de Ferran l'any 1817. Els pares de Manuel i de Pau Milà s'havien establert a Vilafranca als inicis de la guerra del Francès i durant els primers anys havien allotjat a casa seva aficionats al teatre per representar petites obres. El teatre dels Milà constituïa el principal esbarjo de la joventut acomodada de la vila; en ell s'inicià a les arts dramàtiques un dels precursors del Teatre Català, Eduard Vidal i de Valenciano.

A Barcelona, els vilafranquins que hi residien de forma més o menys fixa solien reunir-se al Cafè de la Rambla i sobre tot al Cafè Nou, on Llorens acudia per escoltar tocar el piano a Antoni Nogués. Tanmateix Llorens no era molt donat a les relacions socials per la seva intensa dedicació a l'estudi. Preferia les trobades amb amics i coneguts en la intimitat i la tranquil·litat de la vida d'estudi, per això participà poc en la vida cultural pública de Vilafranca on es reproduïen les tensions pròpies de la resta del país, un cop acabada la guerra carlina. El sector liberal es debatia entre aquells que defensaven un major avenç en les llibertats públiques a través de la democràcia republicana, no desdenyant els mètodes revolucionaris, i el sector més legalista també dividit entre els seguidors d'Espartero i la Constitució de 1837, i aquells que desitjaven mantenir els instruments de control social de l'Antic Règim per evitar la radicalització revolucionària. Llorens i els seus amics pertanyien a aquests darrers, els moderats, que tenien en el tron i en l'altar els eixos dels seus principis polítics perquè ja n'havien viscut prou avatars polítics amb la guerra i les revoltes que aquesta va propiciar,

²¹ Joan Palomas i Moncholi: *Víctor Balaguer. Renaixença, revolució i progrés*, ps. 245-248.

principalment la de 1835 amb la primera onada contemporània de crema d'esglésies i convents. Tanmateix, la intenció dels moderats era també la de desvincular la religió de l'excessiu acostament al carlisme. Anirem veient més endavant com els liberals catòlics catalans, i Llorens n'era un d'ells, buscaran modernitzar els principis del pensament cristià, fent-ne apologia, però desviant-lo dels corrents més reaccionaris. Un dels seus fruits serà l'obra apostòlica i filosòfica d'un altre vilafranquí, Josep Torras i Bages.

Ja des de la seva infància Llorens havia donat proves de les seves meditacions, poc comunes entre la mainada, de què Torras i Bages en prengué nota: "Ens contava que una de les primeres guspises de la seva ànima, que manifestaren el foc de la filosofia il·luminava son enteniment, fou que essent minyó de tendra edat li costà llargs discursos i reflexions el comprendre com se podia haver fet el primer ribot, essent així que tot ribot deu ser ribotejat. Això li privà hores de dormir."²²

Des de 1836 Llorens va passar els cursos escolars a Barcelona, deu anys més tard sabem que vivia al Carrer de Sant Pere Més Alt. Primer ocupà el segon pis de la finca número 32 i durant els darrers anys de la seva vida s'allotjava en un petit apartament a la dreta del segon pis del número 27, un edifici, al costat de muntanya, amb estructura de palau²³ que pertanyia a la Marquesa de Moragas i que tenia en lloguer o masoveria Josep Deu i Busquets al menys l'any 1895. Algunes estances, com el petit pis que ocupava Llorens, devien ser arrendades aprofitant el creixement d'una Barcelona que guanyava població atreta per l'increment d'activitat econòmica. El carrer de Sant Pere Més Alt estava situat cap a la perifèria de la ciutat, llavors, entre el baluard de la Plaça de Jonqueres i el de Sant Pere, vora la Porta Nova, al nord de la Ciutadella. En aquest indret s'hi concentrava una gran proporció de cases grans, amb hort i jardí al darrere les finques²⁴. Avui dia aquesta zona encara conserva l'afluència de nova població i el comerç de productes tèxtils a l'engròs²⁵. Segons Masferrer i Arquimbau, Llorens feia

²² Josep Torras i Bages: *Records d'un filòsof català*, "La Veu de Montserrat", any III, núm. 16, 17-IV-1880.

²³ Testament de Llorens. DOCUMENT 8.

²⁴ Per veure amb més detall la zona descrita podeu consultar el DOCUMENT 9, plànol I de Barcelona d'inicis de segle. En el DOCUMENT 10, plànol II, de 1862, apareixen encara dibuixats la muralla i els baluards que s'estava enderrocant per iniciar l'Eixample de la ciutat. En aquest s'observa el carrer de Sant Pere Més Alt i les finques amb les cases i els horts. Els números 8, 7 i 6 corresponen, respectivament, als baluards de Joqueres, Sant Pere i Portal Nou. El plànol III, de Ramon Tarragó, permet veure l'encaix de la Barcelona central respecte al seu eixample i l'encaix amb la vila de Gràcia.

²⁵ Vegeu Jaume Sobrequès i Callicó (director): *Història de Barcelona*, "Barcelona dins la Catalunya moderna (segles XVI i XVII)", volum 4, p. 97.

periòdicament sortides, alternant així els llibres i la càtedra amb prospeccions al camp per mantenir converses amb pagesos i altra gent sense formació intel·lectual. Comprovava d'aquesta manera –a través d'expressions, refranys i sentències- les lleis formals de l'enteniment humà, i quedava sorprès per la raó natural en tota la seva virginitat. Podia així confrontar aquesta raó filla del “sentit comú” amb la construcció filosòfica de molts sistemes²⁶.

En aquells temps el viatge de Vilafranca a Barcelona, i a l'inrevés, per carretera en cotxes traccionats per cavalleries, durava unes 10 hores, és a dir, s'hi invertia tota una jornada, en un camí ral que imaginem molt transitat, sobretot en arribar a Martorell i el Llobregat. Quan en 1865 s'inaugurà la línia del ferrocarril –que construí l'empresa MZV-, el temps es reduí dràsticament a 1 hora, cosa que estalviava molt de temps, però que també devia fer més impersonal el viatge i més fugissera la impressió del paisatge canviant.

Ens trobem en plena dècada d'expansió ferroviària, però també de relocalització de les empreses tèxtils a la riba dels principals rius catalans. Precisament les línies fèrries facilitaren aquesta nova ubicació tèxtil, ja que les connectaven amb els centres de consum i distribució (ciutats, ports), alhora que permetien una disseminació dels obrers, cosa que dificultava la seva articulació sindical i lluita conjunta.

El resultat era un contínu creixement del sector industrial basat en el tèxtil, però també creixia el sector metalúrgic, impulsat per les construccions mecàniques, la navegació i el ferrocarril. La demografia experimentà també un ràpid creixement, així com les ciutats industrials com era Barcelona. Vilafranca del Penedès no deixarà d'oscil·lar entre els quatre-mil i els cinc mil habitants durant la vida de Xavier Llorens, ja que no s'hi implantà la indústria fins a finals de segle. Seguia sent la vila agrària i comercial tradicional, on l'escala social la marcava les dimensions de les propietats rústegues de cada família.

Entre els seus amics més íntims, coneguts a Barcelona, destaquen Marià Aguiló (1825-1897) i Pau Piferrer. La consideració extrema que sentia aquest darrer per Llorens queda

²⁶ Francesc Masferrer i Arquimbau: “En Xavier Llorens i Barba y la filosofía catalana”, *La Renaxensa, periodich de literatura, ciencias y arts*. Barcelona 15 de juny de 1872.

palesa en el següent paràgraf d'una carta escrita a Benet de Llança, que a més constitueix un bon retrat del seu caràcter: “Estic tot gojós que siau amic d'aquest jove [Llorens] tan digne d'ésser estimat; costa molt de conèixer-lo, perquè, com més ric és el seu fons, tant més gran és son retraïment i l'esforç que fa per amagar-lo. La seva modèstia ja no és modèstia, sinó alguna cosa indeguda; no dubto que l'estimareu i podeu comptar amb el seu afecte, perquè la bondat de son cor és superior a totes les altres qualitats que té, per notables que sien”²⁷.

Malgrat que de vegades es referia als combats en què havia participat el pare, el seu caràcter no s'adeia amb les guerres ni amb les confrontacions que impliquessin el més petit grau de violència, ni tan sols en les disputes dialèctiques, el podem considera com un pacifista instintiu. Veiem, doncs, que no va heretar el tarannà autoritari que se li suposa a una vocació militar, però sí la disposició a fer carrera dins l'administració estatal. El seu pare va morir l'any 1839 quan Llorens encara era jove i Fèlix Barba i Rabella, el seu oncle, va fer-li de tutor i canalitzà la seva formació cap a l'àmbit acadèmic. La naturalesa pacífica del seu caràcter ha servit alguns comentadors seus, com Francesc Pujols, per a qualificar-lo de covard:

“no tenia cap més aspiració que viure de les propietats que tenia a Vilafranca i pensar en les qüestions filosòfiques fent conciliacions entre la propietat i la filosofia de la conciliació, perquè el que li feia por i tristesa era la manca de conciliació, com ho demostra el que es diu que va morir de por i de pena pensant en les revolucions que hi havia a Barcelona i el senyor Llevallol ens havia dit moltes vegades, que una vegada que hi va haver una bullanga al mercat i les marmanyeres van imposar l'ordre, en Llorens estava consternat i s'estirava els cavells en veure que havíem arribat a l'extrem que fossin les marmanyeres les que imposaven l'ordre...”²⁸

Durant aquells anys de guerres i revoltes les classes acabalades de Barcelona van trobar el seu principal suport en l'estament militar. Després de les experiències no reeixides del comte d'Espanya, de Llauder, i de Mina, el baró de Meer sabé aplegar els seus propòsits amb els de l'elit econòmica catalana, fent-los veure que aquests passaven per

²⁷ Fragment d'una carta de Piferrer a Benet de Llança datada el 17 de juny de 1847 citat per Josep Sureda i Blanes a *Pau Piferrer a Mallorca*, p. 58.

²⁸ Francesc Pujols i Morgades: *Concepte general de la ciència catalana*, p.223.

l'organització del nou estat, que miraria pels interessos de les classes acomodades de Barcelona i del Principat. “D'aquestes premisses, fàcilment se'n derivava la necessitat de neutralitzar tota divergència conflictiva, tant les procedents del liberalisme avançat com les del carlisme. Unes especulacions idèntiques foren assumides per la plutocràcia barcelonina i, com que coincidien amb el mateix objectiu del capità general, també compartien esforços i responsabilitats”²⁹ i així fou fins que les divergències (centralisme, lliurecanviame) van fer repensar les classes dirigents catalanes la viabilitat del model unitari conservador.

Sobre Llorens han arribat comentaris i anècdotes on es palesa una serenitat d'esperit directament vinculada a les seves creences religioses i que contradiuen el caràcter poruc que el tertulià ateneístic Llavallol³⁰ li atribuïa:

“La serenidad de su ánimo en los peligros y ante las emociones de toda clase, era pasmosa: en medio de las discordias civiles no le distraía de sus lecturas el disparo de un arma de fuego si el deber no le llamaba. Cuéntase que viajando en ferro-carril habíanse reído socarronamente algunos pasajeros de una observación suya en sentido religioso. Llorens no se dio por agraviado ni mucho menos, pero quiso la casualidad que tuviese el tren un pequeño choque, y nadie sino él conservó la calma inalterable. Díjoles entonces que su tranquilidad provenía precisamente de sus creencias, y he aquí que la burla socarrona se trocó en admiración y en extraordinario agasajo.”³¹

²⁹ Josep Maria Ollé i Romeu: *Fonaments de la ideologia liberal-conservadora. La dictadura del Baró de Meer (1837-1839)*, p. 28

³⁰ Es tracta de Josep Llavallol i Pons, membre de l'Ateneu Català des del 23 de març de 1865, segons el llibre d'*Índex* de l'Ateneu. Per tant, coincidí amb Llorens, Milà, Duran i Mañé però és molt dubtós que entaulés tertúlies amb ells, ja que entre els escrits d'aquests no apareix mai el seu nom. Fou autor d'alguns opuscles, el primer és un article sobre Cristòfor Colom amb motiu de l'escultura feta per Venanci Vallmitjana, *Colón. Estatua de D. Venancio Vallmitjana* que va ser publicat l'any 1897. El mateix article va aparèixer per parts a “El Vendrellense” durant l'octubre de 1898, i l'any següent es reedità acompanyat d'un altre article, *La víctima junto al verdugo*, escrit per recriminar que les restes de Colom, repatriades des de la perduda Cuba, haguessin de situar-se a la catedral de Granada al costat del seu enemic Ferran el Catòlic. Els altres dos opuscles són les necrologies de Manuel Duran i Bas (1907) i la d'un altre jurista conservador, l'advocat Jaume Torné i Alerany (1912). De Llavallol escrigué Tomàs Carreras i Artau: “Aquell home que hem conegut encorbat pel pes dels anys, company inseparable de Duran i Bas, ateneïsta impenitent, darrer copalta deambulant pels carrers de Barcelona... Doncs bé; nosaltres tinguérem llagues sentades amb Llavallol, a través de les quals la figura de Llorens s'il·luminava per la seva fortitud moral, que feia parella amb la seva consistència ideològica.” Tomàs Carreras i Artau: *Història del pensament filosòfic a Catalunya*, p. 231.

³¹ Celestí Barallat i Falguera: *Recuerdo biográfico de Don Francisco Javier Llorens i Barba*, p. 20-21.

Quant a l’afirmació de Pujols sobre que Llorens solament aspirava a viure de les seves propietats, podem veure’n el contrapunt en el comentari biogràfic fet per Ignasi Maria de Ferran amb motiu de la presentació del projecte de la galeria pictòrica de l’Ateneu:

“Llorens pudo heredar el patrimonio de sus padres, y subvino a todas sus necesidades con sólo la modesta paga con que España, que á tantos hombres de cieno cubre de oro y placas, remunera a sus sabios; Llorens pudo ser feliz, ... y se contentó con ser filósofo, y se bastó con ser Llorens.”³²

De la infància guardà una viva impressió de la mort, que hagué d’experimentar sovint al llarg de la seva vida. Cada mort d’un ésser estimat l’afectà profundament. Segons Barallat:

“Contaba la edad de tres años cuando una sirvienta tradicional de la casa, llamada Rosa, murió repentinamente en el acto de servir la cena. Recibió con este suceso una impresión fuertísima y temiose por algun tiempo que su salud, no siendo en aquel entonces muy robusta, quedara quebrantada.”³³

També ens ha quedat constància del seu interès vivíssim per conservar en l’entorn humà les obres de valor històric i artístic de l’antiguitat, una característica general a l’esperit romàntic de l’època que semblava relacionada amb una de les seves màximes: “¡el hombre vive de imágenes!”. Per tant, les imatges quotidianes que sobreviuen les successives generacions eren per a ell necessaris punts de referència comuns en les quals es materialitzava l’esperit del poble al llarg del temps. Així, s’explica que va patir com una greu ferida el fet que fos enderrocat el temple de Sant Miquel Arcàngel per deixar més espai a la Casa de la Ciutat, prop de la plaça de Sant Jaume de Barcelona, i evitava passar per aquell indret en el recorregut diari del seu domicili barceloní fins a les aules universitàries del carrer del Carme³⁴. Llorens pentany, doncs, al corrent historicista del Romanticisme europeu, però en la seva versió conservadora, sense deixar de ser un liberal. Tenia en la cultura col·lectiva del passat, marcada pel cristianisme, un dels principals elements d’identificació comú que calia preservar

³² Ateneu Barcelonès: *Acta de la sesión pública celebrada en el Salón de Cátedras del mismo el día 3 de diciembre de 1877*. La referència a Llorens està en les planes 71 i 72 i forma part del discurs llegit pel president Ignasi Maria de Ferran.

³³ Celestí Barallat i Falguera, *op.cit.*, p. 19.

³⁴ *Ibid.*, p. 18. Aquesta i altres reformes van variar substancialment el que havia esta durant molts segles l’estructura de la ciutat.

davant dels embats de les noves ideologies democratitzadores. Enfront del radical materialisme individualista ell desplegava l'espiritualisme i la consciència del sentit comú per preservar l'individu del no-res a què el podien dur la negació del passat i l'exclusiva preocupació pels afers materials. Com a romàntic, defensava la llibertat individual i el pensament racional, però com a conservador veia el sotmetiment de la raó a la fe com a actitud indispensable per la vida social.

Com hem vist, tenia una gran afició per la música i sabem que tocava el piano, però quan va morir la seva germana (1864) va deixar de tocar aquest instrument i també d'anar al teatre. Li impactaren molt les morts d'alguns dels seus amics més íntims com la de Pau Piferrer (1818-1848)³⁵. Aquesta sensació d'impotència davant l'existència humana que experimentava amb la mort va marcar molt el seu caràcter, que sempre es va mantenir en gran tensió interna per intentar defugir l'angoixa derivada d'un excessiu sentimentalisme: “otros pueden vivir principalmente la vida del sentimiento, decía, mi obligación me impone la vida de la inteligencia, y el hombre no puede estar en todo”³⁶. Alhora que, segons Barallat, feia aquesta declaració de rigor intel·lectual, allunyant-se de la subjectivitat romàntica que afavoria l'ambient cultural de l'època, reiterava que era la fe el millor lenitiu contra la buidor dolorosa provocada per la pèrdua dels éssers estimats i per les altres adversitats de la vida, com es pot llegir en les cartes adreçades a Josep Maria Quadrado (1819-1896) amb motiu de la mort d'algun amic o familiar:

“Son golpes estos que si no fuéramos cristianos no tendrían consuelo. Aún no ha dos meses que perdí al amigo de infancia que más quería. Sólo la consideración de que vivimos real y positivamente un mundo de prueba puede hacernos soportar tan duros trances.”³⁷

Així, per Llorens la divinitat representava el darrer refugi davant la incertesa dels sentiments, de la impossibilitat de la raó per donar consol a la limitació de l'intel·lecte humà i de la pròpia vida.

³⁵ Ramón Carnicer Blanco (*Vida y obra de Pablo Piferrer*) cita una nota trobada entre els documents de Marià Aguiló de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona referida a la mort de Piferrer: “En Llorens vengue a arrancarme den Piferrer con lo vestia. Volgué heritar part de l'amor que tenia al mort”. I així degué succeir, doncs la relació d'ambdós, que venia de temps enrere, arribà a un grau de franquesa en el tracte que no té parió, segons testimonien les cartes que conservem del vilafranquí.

³⁶ Celestí Barallat i Falguera, *op.cit.*, p. 21.

³⁷ *Cartes de Francesc Xavier Llorens i Barba a Josep Maria Quadrado*. Inèdites. Carta n° 7 de l'11 de desembre de 1858.

Tots aquells que el van conèixer i aquells que ens han deixat escrits els records de la seva personalitat destaquen com a característica principal del seu caràcter la modèstia amb què es conduïa en tots els aspectes de la vida. Hem d'entendre la seva modèstia no com una relació de desigualtat entre els homes en què un es pot sentir inferior davant els altres, no, ell era conscient de la posició social que ocupava, de la responsabilitat que tenia en la formació de persones i en els esforços que demana el treball intel·lectual. Més aviat té a veure amb la seva convicció d'home religiós que el feia entendre la naturalesa humana amb totes les seves insuficiències. La seva humilitat devia estar fundada en la consciència de la finitud humana i en la limitació que el coneixement té per arribar a copsar les veritats de l'existència. Era reservat, però no defugia el tracte amb els altres. Si convenia conversar ho feia amb vehemència. Diu Barallat:

“para toda objeción tenía soltura, para toda inexactitud tenía enmienda, para toda vacilación tenía réplica decisiva.”³⁸

La mansuetud de caràcter i la vocació conciliadora han estat interpretats per alguns comentaristes seus com Pla o Pujols (ho veurem més endavant) com a signe de covardia davant dels temps revoltats que li va tocar viure. Sabem que de jove va defensar el liberalisme, com féu el seu pare i els membres destacats de la seva il·lustrada família, i això el devia enfrontar tant als defensors del carlisme, sobretot durant la primera guerra lliurada entre ambdós bàndols que va tenir lloc en els anys d'adolescència de Llorens, com a aquells que proposaven anar més lluny seguint els principis igualitaris de la revolució francesa³⁹. La discreció del seu caràcter i l'actitud pacífica, accentuades amb el pas dels anys, no li impedièren exterioritzar rampells arrauxats quan les circumstàncies el duïen a situacions extremes:

³⁸ Ibid., p. 32.

³⁹ Una trajectòria paral·lela, tot i que amb moments més àlgids, la trobem en Josep Sureda i Blanes (*Pau Piferrer a Mallorca*, ps. 17-19) on s'explica l'evolució ideològica de Piferrer en la seva època d'estudiant, a través de les cartes al seu amic Ignasi Petit. Les corresponents al període 1834-1835 denoten l'efervescència revolucionària del moment, Piferrer i el seu amic s'arrengleren amb les posicions jacobines, mentre que el seu romanticisme estètic manté la influència germànica i escocesa. Però la devoció que sentia per Pau Milà, introductor a Catalunya del nazarisme i membre actiu dels cercles que freqüentava Llorens, el farà apaivagar aviat la radicalitat juvenil dels seus postulats. A partir d'aleshores (1837) i fins a la seva mort serà un dels principals impulsors de l'historicisme cultural i definidor del romanticisme català conservador.

“Com Milà, amb els anys, Llorens va aminorar els seus ímpetus, però potser no tant com per viure sempre amb l’ai al cor i convertir la llar en un galliner. Rubió i Lluch explica com va veure Llorens obrint-se pas a mastegots en una revolta estudiantil.”⁴⁰

Tampoc estalviava recriminacions a una bidell molt pintoresc que hi havia a la Facultat de Filosofia, i a que sovint Llorenys renyava per les seves actituds⁴¹.

Llorens va mantenir-se solter tota la vida i no se li coneix cap mena de relació femenina amb finalitat matrimonial. Això ha estat interpretat per algun dels seus estudiosos com una predeterminació voluntària a l’objecte de no desviar la seva missió filosòfica a través de la feina docent:

“Llorens en su función social tuvo también la característica que presentan las grandes inteligencias: fue célibe. Este estado no cabe reputarlo en él como una caprichosa contingencia del azar; fue una determinación resoluta, tomada por quien había comprendido su verdadero destino.”⁴²

No devia de ser tan clarament volguda l’opció que Llorens féu pel celibat, ja que un any abans de la seva mort escrivia a Quadrado, a propòsit del malestar que sentia pels afers públics: “No me he acostumbrado aún al nuevo aire que se respira en España, así es que vivo como un asmático en aire espeso. Bien conozco que el gran derivativo es constituir familia como V. y Coll han hecho. Pero aquí entraría el *tardis piulantis*, si es que me ocurriera proponerme esta cuestión.”⁴³ Aquestes frases semblen escrites més aviat per algú a qui ha faltat resolució per establir una família més que no pas per qui hi ha renunciat decididament.

Sabem que era rigorós i metòdic, que es cuidava d’estar ben informat de tot i que comprava llibres directament a llibreries d’Anglaterra. Com la majoria d’homes de la seva posició social, era fumador de tabacs habans, però es disculpava davant dels seus

⁴⁰ Rodolf Llorens i Jordana: *L’hegemonia vilafranquina en l’hegemonia catalana*. Text de la conferència pronunciada al Saló de Sessions de l’Ajuntament la diada de Sant Jordi de 1984, p. 29.

⁴¹ Tomàs Carreras i Artau: *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya i cinc assaigs sobre l’actitud filosòfica*, p. 230.

⁴² Antoni Sabaté i Mill: *op. cit.*, p. 12.

⁴³ *Cartes de Francesc Xavier Llorens i Barba a Josep Maria Quadrado*. Inèdites. Carta de l’1 de gener de 1871.

dixebles desitjant que aquest fos l'únic vici que els hagués pogut transmetre⁴⁴. D'altra banda, la seva vida sembla haver estat una completa dedicació a l'estudi i a la meditació filosòfica.

Li agradava viatjar i ho va fer abastament durant les vacances. Va visitar Andalusia, Castella, el País Basc, Aragó, Navarra i Mallorca. Va aprofitar alguns d'aquests viatges per fer petites investigacions etnogràfiques. Li agradava adoptar els costums tradicionals durant les festes majors de Vilafranca i conversava amb els pagesos a fi d'extreure de les seves dites i sentències els elements de saviesa popular que contenien. Les cartes enviades a Marià Aguiló contenen l'explicació de les incidències durant els seus viatges, l'interès per les festes populars i per l'observació de les riqueses artístiques i les característiques geogràfiques de cada indret, passió que va saber transmetre en les seves classes. Algun d'aquests periples va tenir a veure amb motius de salut, com el que efectuà a Andalusia l'any 1856, tal com queda registrat en el seu expedient acadèmic. Durant 1863 va haver de demanar un altre permís de 30 dies motivat per una malaltia⁴⁵. En el seu ànim havia pesat greument la mort de la seva germana l'any 1864; la seva salut precària empitjorà molt després de la mort de la seva mare l'any 1871. Ell va morir justament l'any següent. La seva mare fou la persona més important de la seva vida. Segons Barallat:

“El lazo más fuerte que le unía con esta vida. Un año después día por día recibía el pan eucarístico postrado en cama”⁴⁶.

Quan li va sobrevenir la malaltia que acabaria amb la seva vida, va encarregar el notari Joan Grasset de Barcelona la redacció del testament el dia 12 d'abril de 1872. En ell deixà als seus nebots Francesc Xavier Querol i Llorens i Francisca Llorens i Fath tres-centes lliures catalanes, corresponents a vuit-centes pessetes, respectivament, i la resta dels seus bens al seu germà Manuel Llorens i Barba, pare de Francisca. Van actuar com a testimonis els germans Aguiló; fou Marià qui signà el testament en nom del testador, ja que ell ja es veia impedit de tot moviment a causa de la malaltia, segons consta en el document. Com a marmesor nomenà el seu oncle Fèlix.

⁴⁴ Celestí Barallat i Falguera: *op. cit.*, p. 20.

⁴⁵ Permisos concedits per la Direcció General d'Ensenyament dels dies 26-IV-1856 i 6-II-1863. Veure DOCUMENT 11, documents de l'expedient de Llorens a l'AHUB.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 34.

La mort li sobrevingué la nit del 22 al 23 d'abril. De les notes que deixà el seu oncle Fèlix sobre l'agonia, comentades per alguns biògrafs, se n'extreuen les seves darreres paraules, repetides emmig del subdeliri que acostuma a precedir l'instant final: “fins avui hem posat les premises, ara vindran les conseqüències”, que podem entendre com una interpretació cristiana de l'existència humana: la vida terrenal com a preludi de la vida eterna, després de la mort. S'afirma que es va fer llegir el salm número sis, la plegària de la tribulació (*Domine ne in furore tuo*), que comença de la manera següent:

“Yahveh, no em corregeixis en la teva còlera,
En el teu furor no em castiguis.
Tingues-me pietat, Yahveh, que estic sense forces,
Saneu-me Yahveh, que els meus ossos estan esfondrats,
Esfondrada totalment la meva ànima,
I tu, Yahveh, fins quan? ...”

Els metges van convenir que la mort es degué a l'extremada fatiga del seu cervell i del fetge. Sabem que va mantenir la consciència fins els moments anteriors a la seva mort, si bé durant l'any i mig anterior s'havia aguditzat la malaltia ocular que l'afectava feia anys, i que testimonien les darreres cartes que es conserven⁴⁷. En la seva agonia l'assistiren, a part del seu oncle Fèlix, el seu germà Manuel, les seves cosines i també Marià Aguiló. Van acompanyar el seguici mortuori fins al cementiri de Vilafranca en Coll i Vehí i Reynals i Rabassa⁴⁸.

⁴⁷ *Cartes de Francesc Xavier Llorens i Barba a Josep Maria Quadrado*. Inèdites. Cartes de l'1 de gener i del 16 de març de 1871.

⁴⁸ A través del “Registro numérico del lugar que ocupan los cadáveres en grupos o nichos, rectificado en vista del antiguo en 1873” tenim constància del lloc on va ser dipositat el cos de Llorens. Es tracta del nínxol nº 29, segons la numeració antiga, 338 segons la posterior, del recinte principal del cementiri municipal de Vilafranca del Penedès. Aquest nínxol, segons el registre esmentat, era ocupat pel cadàver de Fèlix Barba, oncle de Llorens, i figura entre parèntesis en l'anotació “antes Fco. Javier Llorens”, per la qual cosa deduem que allà hi havia hagut el cos de Llorens. Actualment no queda cap rastre que en aquell indret s'hagués enterrat el cos del filòsof ni el del seu oncle (DOCUMENT 12: fotografia de la zona). Com que no va quedar família a Vilafranca, podem suposar que els ossos, passats uns anys, van anar a parar a la fossa comuna del cementiri (DOCUMENT 13: ossari del cementiri de Vilafranca). Tot això, la manca de record, contrasta amb la sumptuositat del panteó de la família Milà, on reposen les restes dels germans Pau i Manuel, situat a poca distància del nínxol que degué acollir les despulles de Llorens. També xoca, en el cas urbà de Vilafranca, l'espai públic i el bust monumental dedicat al filòleg en comparació amb el carreró anomenat plaça destinat a la memòria del filòsof. En el mateix registre apareix, en el nínxol 199, la mare de Llorens, “Francisca Barba de Llorens”, però no hem trobat cap referència del pare.

El 27 de maig següent es van oficiar els funerals a l'església de la Mare de Déu de Betlem de Barcelona a càrrec de de la Universitat⁴⁹.

Coincidint amb el dia del seu naixement, "La Veu de Catalunya" del 23 d'octubre de 1923 inserí una petita nota biogràfica signada per "Espigolaire"⁵⁰ on s'anunciava la intenció de l'Institut d'Estudis Catalans de publicar els molts materials que de les seves obres conservava. Suposem que es tractava, bàsicament, de les diferents versions que dels apunts dels cursos de filosofia hi van anar arribant als arxius de l'IEC, però que no aportaven res de nou a l'àmplia edició dels que tres anys abans havia editat la Universitat, i encara abans la selecció feta per Eugeni d'Ors i publicada a la revista dels Arxius de la Secció de Ciències del propi IEC.

El patrimoni familiar dels Barba

Econòmicament la part materna de la família de Llorens era la que gaudia d'una situació més avantatjada. En el registre de la propietat de Vilafranca del Penedès no consta cap propietat a nom de Vicenç Llorens i Roca, el pare. Les úniques possessions dels Llorens i Barba en aquest terme eren les tres cases del carrer de Graupera que Manuel Barba llegà a la seva filla Francesca, esposa de Vicenç i mare de Francesc Xavie, en el seu testament:

"Legado a favor de su hija Doña Francisca Llorens y Barba [Francesca Barba i Rabella] además de lo que le tenia dado por razon de su matrimonio con Don Vicente Llorens, para el caso de fallecer este antes que aquella una casa sita en la calle de la Fruta y dos casitas contiguas en la calle Graupera con la condicion de que muriendo sin hijos que llegasen a la edad de testar volviesen dichas fincas al heredero y muriendo sin hijos que llegasen a dicha heredad pudiese disponer libremente de las mencionadas casas"⁵¹.

⁴⁹ Veure esquela a DOCUMENT 14 procedent de l'Arxiu Joaquim Carreras i Artau: "Notes preparatòries de la conferència *Milà i Fontanals i Llorens i Barba*, donada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el 14 de gener de 1961". D.162. Biblioteca de Catalunya.

⁵¹ Còpia del testament de Manuel Barba i Roca en l'escriptura (inscripció n°1) de la finca registral n° 1715 corresponent al número 12 del carrer de la Palma. Registre de la Propietat de Vilafranca del Penedès.

L'any 1839 Francesca, mare de Llorens, adquiria el dret de propietat sobre les tres cases llegades pel seu avi en morir el seu marit, segons convenia el testament, però ni ella ni cap dels seus fills exercí aquest dret, de forma que constituïen part del fideicomís en mans de Fèlix, que el va incrementar adquirint algunes finques agràries més.

L'any 1855 Francesc Xavier degué rebre cent lliures catalanes (267 pessetes) de l'herència de l'àvia Oròsia. Així ho havia disposat l'any 1851 en dictar testament: "Lego á mi nieto y ahijado Javier Llorens y Barba la cantidad de cien libras catalanas que se le entregarán cuando haya concluido la carrera"⁵². Detall curiós aquest darrer si tenim en compte la data en què fou fet el testament, quan feia quatre anys que el nét ocupava en propietat un càtedra a la universitat.

El testament de Manuel Barba i Roca, redactat en 1821, instituïa com hereu universal dels seus béns al seu fill Fèlix Barba i Rabella, amb l'usdefruit a favor de la seva esposa Oròsia Rabella i Nin. A més, afegí altres disposicions i llegats. Un llegat de cent lliures catalanes a favor de les germanes de la caritat residents a l'hospital de Vilafranca. Un altre llegat de cent cinquanta lliures a la Junta de Caritat de la vila, amb els interessos del qual "fuese cada año vestida una niña de la escuela en el dia del aniversario de la muerte del testador, debiendo la agraciada en dicho dia [...] oír una misa en sufragio del alma de este último". Una disposició, "en caso de que la Nacion dejase de pagar á su hermano Juan –religiós- la pension que tenia señalada fuese el mismo mantenido sano y enfermo y con la decencia correspondiente á su estado en la casa del testador", a banda. Una altra disposició per què es destinés una quartera de blat procedent d'una de les finques del terme d'Olèrdola "á una junta del Reverendo cura párroco y del abogado y medico más antiguos de esta poblacion" que havien de posar a disposició de la Societat Econòmica d'Amics del País de Madrid el valor del llegat per recompensar un treball teòric destinat a pal·liar la pobresa, a criteri d'aquesta institució (la S.E.A.P. de Barcelona fou fundada en 1822, després de l'atorgació d'aquest testament) . També destinava una quantitat anual "el dia del aniversario de la muerte del testador [a través de] la hermandad de enfermos de esta villa á un jornalero pobre". Finalment llegava

⁵² Còpia del testament d'Oròsia Rabella i Nin en l'escriptura (inscripció lletra A) de la finca registral nº 13 corresponent a un tros de terra de la partida de Cinc Ponts. Registre de la Propietat de Vilafranca del Penedès.

quinze lliures barcelonines “á favor de las viudas de los que murieron en la guerra de la independencia”⁵³.

La casa que ocupava la família era la del Carrer de la Palma número 12, situada actualment davant de la Plaça de Llorens i Barba, que comunica amb la Rambla de Nostra Senyora, via que segueix l'antic traçat de la carretera de Barcelona a Tarragona (N-340). Les altres cases devien proporcionar rendes a través del lloguer, així com les terres que posseïen, 26,67 Ha. en total que administrava Fèlix Barba i que eren explotades en règim d'arrendament i de parceria (també les del mas Torre de Ferran, la propietat més gran amb 9,62 Ha.)⁵⁴. Podem suposar que del total de terres al menys dues terceres parts (unes 18 Ha.) –era la mitjana local- es dedicaven al conreu de la vinya, de les quals es podia obtenir un rendiment mitjà de 18 hectòlitres per hectàrea, pel cap baix, abans de l'arribada de la fil·loxera. La collita anual seria, doncs, d'uns 324 hectòlitres, que l'any 1860 es pagà a 20 pessetes per càrrega (1 càrrega equival a 121,6 litres) i equivaldria a un total de 5.328 pessetes. L'exportació dels vins penadesencs es feia pels ports de Sitges, Vilanova i la Geltrú i Sant Salvador, que era on es fixava el preu final de la mercaderia. Si tenim en compte que la proporció destinada a retribuir els propietaris era habitualment d'una tercera part del benefici total, podem establir que les rendes procedents de les terres destinades a vinyes per a la família dels Barba –segons les que hem pogut quantificar- es podia situar a l'entorn de les 1.776 pessetes anuals⁵⁵. Aquesta estimació, però, és especulativa i molt limitada, ja que està calculada sobre la superfície de terres que hem extret de les finques de què hem pogut trobar escripturades a nom dels descendents de Manuel Barba. Aquestes mateixes escriptures ens aporten les proves que hi devia haver algunes finques més en propietat de la família, però a falta de dades més concretes les seves inscripcions no ens han pogut ser facilitades pel Registre de la Propietat. D'altra banda, sobre la superfície total de terres, aquella que es destinava a la vinya probablement era més gran, sobre tot quan avançà el segle XIX. L'evolució de la demanda interior i exterior, que mantenia els preus a l'alça, degué estimular l'aprofitament dels erms i el pas del conreu de subsistència mediterrani (blat,

⁵³ Còpia del testament de Manuel Barba i Roca en l'escriptura (inscripció nº1) de la finca registral nº 1715 corresponent al número 12 del carrer de la Palma. Registre de la Propietat de Vilafranca del Penedès.

⁵⁴ Veure taula de les finques rústegues, urbanes i censals del patrimoni dels Barba a DOCUMENT 15.

⁵⁵ Els càlculs han estat realitzats a partir de les dades del Registre de la Propietat de Vilafranca del Penedès, de James Simpson: *La agricultura española (1765-1965): la larga siesta*, p. 142 i d'Emili Giralt: “La viticultura des d'abans de l'oïdi fins després de la fil·loxera” dins *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. II, ps. 219-244.

vinya i olivera) cap al monocultiu de la vinya, més rendible, afaïçonant un paisatge agrari que ha romàs fins els nostres dies.

La mena de contracte més habitual entre pagesos i propietaries era la rabassa morta, però al terme de Vilafranca també es produïa el de passades i el de càrregues. El primer consistia en què l'amo triava una de les fileres de vinya i així, alternativament, una era per a ell i l'altra pel parcer. El sistema de càrregues es feia a partir del vi ja elaborat i es destinava una part convinguda a cadascú, però aquesta no era l'habitual. En els contractes de propietat de Manuel Barba hem vist com més habitual la de parts, sense especificar la part del propietari. Ell mateix comenta la variació en els tipus de tinença de la terra entre finals del XVIII i inicis del XIX respecte als drets sobre la propietat. Inicialment es refereix al corregiment de Vilafranca, és a dir, als pobles que en depenien administrativament: “[...] en cuanto a las viñas la mayor parte son de dueños distintos del terreno dadas a diferentes a título de rabassa morta tanto y quanto duran las sepas que hay plantadas, pagando las partes de cuatro cargas, una para el dueño del terreno y las restantes para el que ha plantado la viña”. Però al partit de Vilafranca “las viñas, muchas, se conceden a primeras cepas obligándose al colono a plantarlas y dar la tercera parte de los frutos al dueño”⁵⁶.

A la vista de les finques que posseïa la família dels Barba, no podem considerar-los grans propietaris agraris, sinó mitjans, dels que completaven els seus ingressos amb professions que els permetessin conjugar l'exercici d'altres oficis amb els migrats ingressos de la terra. Aquesta devia ser una de les raons per les quals cap dels homes de la família es dedicà plenament a l'explotació directa de la terra i de la viticultura. Tots ells van desenvolupar altres ocupacions principals; en morir Fèlix Barba no existia cap empresa familiar constituïda a partir de les terres del seu llegat, tan sols unes quantes propietats que, com veiem, no devien produir gaire més del que ell mateix o els seus nebots Francesc Xavier i Manuel guanyaven desenvolupant llurs feines. L'activitat socioeconòmica de l'oncle, però, fou intensa durant tota la seva vida. Malgrat residir a Barcelona, fou cofundador de l'empresa La Vinera del Penedès, que devia aplegar diversos propietaris per tal d'unir esforços de cara a l'elaboració i comercialització dels

⁵⁶ Manuel Barba i Roca: *El corregiment de Vilafranca del Penedès a l'últim terç del segle XVIII. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora de Manuel Barba i Roca. Notícia de l'autor de les respostes pe Antoni Sabatè i Mill*, ps. 66-68.

vins de la comarca, i president de la junta que portà el ferrocarril a Vilafranca. També formà part dels impulsors del Casino de la Unió (1853), precedent del Casino Vilafranquès (1863). Durant aquests anys el que creix a Vilafranca i tot Catalunya és el sindicalisme, aliat circumstancial del republicanisme, aplegant els treballadors de diversos oficis. Cap a finals de 1870 els obrers vilafranquins van començar a organitzar-se a l'entorn dels boters, els paletes i els treballadors del camp, constituïnt un primer nucli que s'integrarà en les Uniones de Oficio de la Región Española. Als voltants els obrers més actius enren els de Les Tres Classes de Vapor de Vilanova i la Geltrú i els paperers de la zona de Capellades. La divisió entre autoritaris i llibertaris es va donar aviat en el sindicat de boters vilafranquins, ja que una part optà per no integrar-se a la Federación de Oficiales Toneleros de la Región Española, adherida, alhora, a la Federación Regional Española de l'Associació Internacional de Treballadors. La primera vaga de boters es registrà el 1872.

Els treballadors del camp crearen l'any 1871 la Secció de Treballadors del Camp de Vilafranca, que l'any següent s'unia a la Unión del Trabajadores del Campo de la Región Española, vinculada a la FRE de l'AIT. Exercí un model organitzatiu, propagandístic i reivindicatiu per a tota la comarca. El final del Sexenni Democràtic provocà la reducció de les activitats, l'empresonament i exili de dirigents i el pas a la clandestinitat de les organitzacions, cosa que facilitaria l'afluència de membres més exaltats i mètodes violents, en alguns casos. Així com la divulgació dels postulats anarquistes.

Immers en aquell ambient de canvi i confrontació, que havia estat el signe del seu segle, Fèlix Barba i Rabella morí a Barcelona en 1893, a l'edat de vuitanta-vuit anys, sense haver fet testament, havent sobreviscut a les seves germanes Raimunda, soltera, i Francesca, i als seus tres nebots fills d'aquesta. El fideicomís establert per Manuel Barba havia de quedar, doncs, pels descendents de la seva germana Francesca, l'única dels tres fills de Manuel que s'havia casat. Per una banda hi havia Francesca Llorens i Fath, filla de Manuel Llorens i Barba, nebot de Fèlix Barba i germà de Francesc Xavier, mort en 1881. D'altra banda, Francesc Xavier de Querol i Llorens, fill de Maria del Carme, neboda de Fèlix barba i també germàna del filòsof, que havia mort en 1864. L'accés a l'herència plantejà un peit entre les dues parts:

“Francisca Llorens y Fath pretendió ser la única sucesora del fideicomiso establecido por Don Manuel Barba y Roca; pero habiendo reclamado judicialmente Don Francisco Javier de Querol y Llorens contra semejante pretension, el Señor Juez de primera instancia de este partido con sentencia firme de veinte y dos de Julio de mil ochocientos noventa y cinco, declaró entre otros extremos, que los bienes del fideicomiso fundado por el precitado Don Manuel Barba y Roca correspondian por mitad á sus nietos Doña Francisca Llorens y Fath [besneta] y Don Javier de Querol y Llorens [besnet]”⁵⁷.

Francesc Xavier de Querol va morir en 1895, poc abans que es conegués la sentència del procés iniciat per repartir l’herència. Els seus hereus eren l’esposa Dolors Llopis i Torralbas i els seus fills Joaquim i Carme de Querol i Llopis, menors d’edat en aquell temps. No seria fins l’any 1898 que Francesca Llorens i Dolors Llopis arribarien a un acord per repartir-se el patrimoni dels Barba, que incloïa el corresponent al dels Llorens i Barba, ja que cap dels germans Llorens n’havia reclamat cap propietat dels pares.

En els anys successius les dues dones, que vivien a Barcelona, van anar venent les finques agràries i les cases de Vilafranca. La darrera transacció la va efectuar Francesca Llorens l’any 1924 en què vengué el mas Torre de Ferran i totes les seves terres (9,62 Ha.), la propietat més important del llegat del seu besavi, per vuitanta-cinc mil pessetes. Francesca havia estat casada amb el comerciant Josep Bresca de Urrútia i, en enviudar, ho feu amb l’advocat Josep Comas Nadal, que apareixia anys abans en algunes de les transaccions patrimonials efectuades pel matrimoni Bresca i Llorens.

Els estudis

Llorens cursà els estudis mitjans a Vilafranca del Penedès, a Tarragona i a Cervera. Les assignatures de llatinitat, com s’anomenaven aleshores, les féu a l’escola pública de l’Ajuntament on tingué com a preceptors Mossen Giron i Marià Reguant i Llinàs. Aquesta escola dita de Santa Caterina, més tard incorporada a l’Institut lliure de Segon Ensenyament de Vilafranca (1845), fou el viver d’on sortiria un important nombre de llatinistes, entre d’altres, el futur bisbe Josep Morgades i Gili, Gaietà Vidal i Valenciano

⁵⁷ *Ibidem.*

i bona part de l'excel·lent generació de professionals i intel·lectuals vilafranquins de mitjans segle XIX. Alguns d'ells van ser Josep Milà de Ferran, amo del teatre de Vilafranca aleshores i pare dels germans Milà i Fontanals, Ramon Freixas i Miret, els fills del catedràtic de Cervera Ramon Miret, Jordi i Ramon Miret i Teixidor, Josep Ignasi Almirall, també catedràtic cerveri, Joan Alcover, Salvador Cases, Ramon i Lluís Àlvarez, Joan Almirall i Vidal, Ramon Parera i Marquès i Josep Puig i Llagostera entre altres⁵⁸. La majoria es van dedicar a la millora de la seva població a través d'iniciatives de restauració d'edificis públics i d'espais d'ús comú a través de la política municipal, mentre que d'altres es dedicaren a la política general a través dels partits liberals.

L'esforç d'alguns prohoms vilafranquins, com Manuel Barba, per millorar les condicions de vida del comú de la població havia estimulat la creació d'escoles de nois i de noies que passaren a ser tutel·lades i mantingudes per l'Ajuntament durant el Trienni Liberal. Aquestes aules complementaven les del convent de Sant Francesc on els fills de les famílies més benestants feien els estudis preparatoris de Filosofia per poder ingressar posteriorment a la Universitat de Cervera. Llorens realitzà els estudis secundaris, durant tres cursos, al Seminari Conciliar de Tarragona, corresponent els cursos al batxillerat de la seva època. Entre 1833 i 1835 aprovà Lògica, Ontologia, Matemàtiques i Física:

“En el Seminari de Tarragona cursà la Filosofia escolàstica; acabava de complir tretze anys quan estudià Lògica i Ontologia, matèries impròpies de l'edat, perquè requereixen un poder d'abstracció ben superior, per cert, a les condicions normals d'un adolescent, i si reeixí, no pas segurament en la forma desitjable, va ésser per les qualitats excepcionals del nostre jove. Així ho reconeixia el seu antic professor Pau Bofarull, el qual escrivia, el 2 d'octubre de 1846, que Llorens, al curs 1833-34, malgrat la seva poca edat i ésser la classe excessivament nombrosa, es féu mereixedor que se li encarregués una de les argumentacions de les Conclusions generals d'aquell any acadèmic, i certifica el professor que realitzà la seva comesa amb satisfacció d'ell i lluïment”⁵⁹.

⁵⁸ Claudi Mas i Jornet: *Notes sobre'l moviment intel·lectual i artístic de Vilafranca del Penadès durant el segle XIX*, p. 35.

⁵⁹ Jaume Serra i Hunter: *Xavier Llorens i Barba. Estudis i carrera professional. La seva actuació docent*, p. 144.

Durant el conflictiu curs 1835-1836 Llorens havia d'iniciar la carrera universitària, però la situació bèl·lica que vivia el país i la tensió entre Cervera i Barcelona per exercir de capitals universitàries van fer que aquell any es quedés estudiant a Vilafranca. Dirigit pels seus oncles Fèlix Barba (qui exercí la figura de tutor durant les llargues absències del pare, motivades per la guerra a partir de 1834, i definitivament arran de la mort d'aquest el 1839) i Ramon Llorens i Roca (que signà el certificat d'estudis i la instància per ser admès a examen) i pel metge i filòsof Fèlix Janer, també vilafranquí, cursà privatament Metafísica, Ètica i el primer any de lleis⁶⁰, assignatures de les quals s'examinà a la Universitat de Cervera.

Entre 1836 i 1845 van durar els estudis universitaris de Llorens, cursats íntegrament a Barcelona, amb uns plans d'estudis molt diferents dels actuals. Va començar els seus estudis quan regia el pla Calomarde (1824), que fou substituït pel Pla Pidal el 1845 i aquest, alhora, reformat pel pla Pastor Díaz el 1847. Començà a setze anys i acabà als vint-i-cinc. A la Universitat estudià simultàniament els vuit anys de Lleis i els cinc de Filosofia, a més d'altres matèries externes cursades alhora en altres institucions docents de la ciutat:

“La vida escolar de Llorens és un exemple de constància i laboriositat. Llorens és el model de l'estudiant que estima la Universitat; es troba bé en un ambient en què hi ha uns homes que ensenyen i uns homes que aprenen; segueix el currículum normal dels plans d'ensenyament, acollint-se a les facilitats que la llei dóna, però sense precipitacions ni componendes. Tampoc es lliga al rigorisme de les assignatures, sinó que assiteix a les aules on s'expliquen matèries de complementació i perfeccionament. Afany de saber, respecte als mestres, afecte al company, modèstia en tot, són les qualitats que excel·leixen la seva vida escolar.”⁶¹

El 1836 iniciava els estudis de Dret a la Facultat de Jurisprudència de la Universitat de Barcelona. El segon any (Elements de Dret romà) cursat entre 1837 i 1838 el va compartir amb altres 47 alumnes i va superar-lo amb la qualificació d'excel·lent. Dos cursos per sobre hi figurava el seu paisà Manuel Milà i Fontanals, “notable” en lleis i “aprovat” en Cànon. Francesc Pi i Margall, Josep Coll i Vehí i Manuel Duran i Bas

⁶⁰ Antoni Sabaté i Mill: *op. cit.*, p. 6.

⁶¹ Jaume Serra i Hunter: *op. cit.*, p. 139.

consten com a alumnes més destacats d'aquell curs en els estudis de Filosofia. Durant el tercer curs de lleis l'aula de Llorens aplegava 59 estudiants; a primer, iniciaven els seus estudis Antoni de Bofarull i Brocà i els estudiants de Filosofia abans esmentats. El curs 1839-1840 Llorens feia quart (Elements de Dret públic) i obtingué novament un "excel·lent" com a nota final, eren 57 alumnes; Milà feia sisè ("notable") i Joaquim Rubió i Ors en feia el setè (Pràctica forense, que reexí amb "excel·lent"). El cinquè curs Llorens el va fer amb solamet 30 companys. Aquell any 1840-1841 Coll i Vehí, Duran i Bas i Pi i Margall figuraven com estudiants de segon de lleis i tots tres aconseguirien la qualificació d'excel·lent; a les aules de quart hi fou present Narcís Monturiol i Estarriol. Milà feia setè i Rubió i Ors acabava la carrera en les classes de vuitè. Aquell curs Llorens va fer els exàmens per obtenir el grau de batxiller en Lleis davant d'un tribunal presidit per Joaquim Pesquer, qui actuava en qualitat de degà; segons l'acta, el grau li fou conferit "con imposición del bonete y demás formalidades de estilo". Dos cursos més tard va obtenir la llicenciatura en Jurisprudència, ahora que un altre estudiant que més tard destacaria en els rengles republicans: Estanislau Figueres i Moragas⁶². Aquell 1844 obtenien el grau de batxiller en lleis alguns dels que, en les dècades següents, seran els representants màxims de les diferents tendències polítiques presents en la societat catalana del vuit-cents: Víctor Balaguer i Cirera, Manuel Duran i Bas, Antoni de Bofarull i Brocà i Francesc Pi i Margall.

El 15 de novembre de 1845 obtenia el de grau de batxiller en Filosofia per unanimitat davant d'un tribunal presidit pel degà Pere Vieta i format per Miguel Colmeiro i Llorenç Presas⁶³. Pocs dies més tard obtenien el mateix grau oficial Joan Cortada i Sala

⁶² Antonio Palomeque Torres: *Los estudios universitarios en Cataluña bajo la reacción absolutista y el triunfo liberal hasta la reforma de Pidal (1824-1845)*, Universidad de Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, Barcelona, 1974. Inclou en nota de la pàgina 719 l'acta de l'examen de llicenciatura de Llorens passat davant dels catedràtics doctors Francesc Castanys, Joaquim Pesquer, Ramon Feixó, Francesc Xavier Bagils, del substitut Domènec Ramon Domingo i professors Pere Marsal, Narcís Planas, Antoni Llorens, Josep Sala, Joan Antoni Casamada i Antonio del Monasterio, presidits per Vicerector Agustí Yàñez. Fou aprovat per unanimitat i adornat amb la insígnia del bonet de llicenciat, un cop pronunciat el "juramento de guardar la Constitución y las leyes, ser fiel a la Reina y cumplir bien y fielmente las obligaciones que le impone el ejercicio de su facultad."

⁶³ Llorenç Presas i Puig (1811-1875) es formà a les escoles de la Junta de Comerç i després passà a la Universitat, on obtingué el batxillerat en Arts el 1838, el de Filosofia el 1842 (havent estudiat amb Martí d'Eixalà i Pere Felip Monlau) i el de Farmàcia el mateix any. El curs 1841-1842 s'encarregà provisionalment de la càtedra de Matemàtiques i Geografia amb una gratificació mensual de 240 rals al mes; el curs següent el rector el nomenà substitut, amb un sou de 361 rals. El mes d'abril de 1844 serveix també la de Física fins que Pere Vieta sigui nomenat nou catedràtic. També substituï Martí d'Eixalà en l'assignatura de Psicologia i Lògica de l'Institut durant les seves absències com a diputat a Madrid entre 1842 i 1845. Es llicencià en Farmàcia i es doctorà en la mateixa especialitat i en Ciències durant 1846. Guanyà per oposició una de les dues càtedres de Matemàtiques elementals de l'Institut de Barcelona el

i Ramon Martí d'Eixalà. L'aplicació del Pla Pidal, vigent des del 17 de setembre d'aquell any, significà un cert enrenou entre els professors i catedràtics universitaris, perquè pocs d'ells tenien la concessió governamental de les places i eren, simplement, interins nomenats per la pròpia universitat. Llorens s'examinà el dia 20 al 31 de maig de 1846 i obtingué el títol de llicenciat en Lletres, i el 8 d'agost guanyà, també per examen, el de regent de Filosofia⁶⁴.

Abans del trasllat de la Universitat de Cervera, ja existien a Barcelona estudis superiors i secundaris teòrics i facultatius, a part dels tècnics o professionals. Això passava per les contínues demandes de l'Ajuntament als governs centrals i per la iniciativa privada i corporativa. A Barcelona els joves comptaven amb diferents càtedres sostingudes per la Junta de Comerç, les Acadèmies i Col·legis i institucions particulars que no tenien res a envejar a altres de la Península. Llorens trobà mitjans suficients per a la seva formació cultural a Barcelona. L'Escola Normal s'inaugurà el 1846 i funcionà a l'edifici de Sant Sebastià fins que la Junta de Comerç es negà a continuar facilitant el local i el senyor Carreras d'Urrutia els oferí el seu Col·legi. Allí, i en els domicilis particulars dels senyors Figuerola i Mestres continuaren les classes. Després passà al Col·legi Barcelonès que dirigia Mestres. L'any 1847 va renunciar i Figuerola fou el director d'aquella Escola Normal.

La formació de Llorens no fou unidisciplinar, ni de bon tros. Alternà l'estudi de les lleis amb altres ciències a la Junta de Comerç i a la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts. Féu assignatures de Lletres i Filosofia al Col·legi Carreras on ensenyava grec l'hel·lenista Antoni Bergnes de las Casas (1801-1879) i a l'Institut Barcelonès, on estudià filosofia amb Salvador Mestres. Fou a la Reial Acadèmia o Col·legi Cordelles (amb seu als locals que s'havia expropiat als jesuïtes feia anys i on havien prosseguit les feines pedagògiques sota un signe diferent al que imprimia la Companyia) on Martí d'Eixalà, catedràtic, li impartí dos cursos acadèmics, el de 1840-41 i el de 1841-42. Els estudis de Llorens abastaven, a més, matemàtiques, agricultura, botànica, geologia i

gener de 1847, i el mes de maig aconseguia la de Matemàtiques sublimes de la Facultat de Filosofia. Fou un dels fundadors de la Societat Filomàtica de Barcelona, participà d'alguns avenços de la matemàtica teòrica i fou consultor de l'Ajuntament en algunes qüestions tècniques com la instal·lació del gas.

Expedient de Presas a l'AHUB.

⁶⁴ Durant aquell any també aprovaren els exàmens de regent, que habilitaven per fer classes a la Universitat, Piferrer, Bordas, Presas, Bergnes de las Casas, Llausàs, Figuerola i Manuel Milà. Expedient de Presas a l'AHUB.

mineralogia, literatura, llatí i llengua grega⁶⁵. Coneixia bé l'anglès i el francès i tenia coneixements d'alemany:

“Sin que presumiese de lingüista, poseía bien la lengua inglesa, y además de conocer la antigua lengua del Lácio y las neo-latinas, estaba en relaciones provechosas con la griega y con la germánica.”⁶⁶

La possessió de la plaça de regent en Filosofia, guanyada en oposició al començament de la seva carrera (1846), posava Llorens en disposició d'obtenir el grau de doctor, però no va arribar a demanar-lo fins que li fou necessari per donar les classes als doctorands –grau que pogué impartir la Universitat de Barcelona durant el Sexeni Democràtic- La tramitació va produir-se durant l'any 1869. El 28 de setembre, un cop satisfets els 150 escuts en concepte de drets d'examen i de grau, va realitzar la lectura de l'exercici triat, en número 13, sota el títol *Qué se entiende por racionalidad pura y cuáles son las aplicaciones que se han hecho de este sistema?*, del qual no es troba cap apunt entre els papers del seu expedient. Hi actuaven com a jutges de torn del tribunal els catedràtics Jacint Díaz, Manuel Milà i Marià Viscasillas. Fou investit amb el grau de Doctor a la Facultat de Filosofia i Lletres davant la totalitat de catedràtics de la Facultat el dia següent; el títol de doctor li fou expedit per la Universitat el 20 de desembre de 1871, el rebut signat porta data del 23 de gener de 1872.

A partir de gener de 1870, posseint el grau reglamentari, Llorens va poder substituir Vidal en la preparació de doctorands per a l'assignatura d'Història de la Filosofia, cosa que va fer de forma gratuïta .

Com hem vist, per a Llorens l'estudi no es reduïa a l'estricta camp dels sistemes filosòfics aliens, ni quedava satisfet amb els graus necessaris per a poder exercir la seva

⁶⁵ Expedient de Llorens i Barba a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona, veure DOCUMENT 11: Certificat de Marià Reguant i Llinàs, preceptor reial de llatinitat sobre els tres anys de Gramàtica llatina amb resultat d'excel·lent. Certificat de la Universitat literària de Barcelona de l'aprovació dels cursos universitaris per obtenir el grau de Llicenciat en Filosofia i Lletres. Certificat de la Junta de Comerç de dos cursos de Matemàtiques (1837-39) aprovats; signat per Pau Fèlix Gassó, secretari. Certificat de la Junta de Comerç dels cursos d'Agricultura i Botànica (1843-1844) aprovats; signat per Pau Fèlix Gassó, secretari. Certificat de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts dels cursos de Geologia i Mineralogia (1844-45). Concessió del títol de regent de primera classe en la secció de Lletres de la Facultat de Filosofia (24-IX-1846)

⁶⁶ Celestí Barallat i Falguera: op. cit, p. 22.

activitat professional. Era proverbial la seva ànsia de coneixements que pogués incorporar com a exemples i demostracions del que ell explicava en el pla teòric en qualsevol àrea de la ciència, cosa que demostra que la seva vocació d'ensenyar filosofia no es centrava únicament en la defensa dels dogmes de la fe, sinó que l'entenia com a facilitadora d'eines lògiques per a la descoberta del món material. Els records de Mañé van en aquesta direcció:

“Su rigidez de principios y su ardor científico le impulsaron al estudio de aquellos ramos del saber humano que podían ilustrar su razón filosófica; así es que llegaron á serle familiares lo mismo las leyes de la Geología que las de la Astronomía, y ora pasaba días y días examinando y estudiando los gabinetes de Historia natural, ora seguía con vivo interés los experimentos de la clase de Física ó las operaciones del laboratorio de Química, donde sus comprofesores se prestaban gustosos á servirle de *cicerone* en horas extraordinarias. Y todo esto para enseñar Metafísica á estudiantes que no se ocupaban poco ni mucho en ciencias naturales y físico-matemáticas: tanta era la escrupulosidad de su conciencia y tanto su empeño de no aducir ejemplos y establecer comparaciones con fenómenos del mundo físico que él no hubiese comprobado!”⁶⁷

⁶⁷ Joan Mañé i Flaquer: “Apuntes históricos. XVII”, Diario de Barcelona, 17-II-1893.

B.- La Universitat recuperada i l'estabilització del seu cos docent

En la construcció de la història catalana i barcelonina del segle XIX és imprescindible la referència a la reubicació de la universitat a la capital del principat. L'embranchida econòmica i demogràfica que significà la industrialització d'algunes zones del territori hauria quedat, si més no, condicionada i frenada sense la reactivació de Barcelona com a nucli cultural en l'activa zona del litoral català. La necessitat de centres de divulgació i de desenvolupant científic i de modernització dels costums i de les mentalitats -en sintonia amb la nova societat liberal i "burguesa" que estava establint la seva hegemonia en els països de l'Europa occidental- s'havia estat satisfent de forma autònoma des de les escoles creades per la Junta de Comerç barcelonina en els difícils anys de finals del segle XVIII i els inicis del XIX. Però la màxima aspiració dels seus impulsors era recuperar per a la ciutat l'estatus universitari i promoure l'elevació general del nivell cultural i científicotecnològic d'una elit interessada en consolidar el nou model econòmic i social sorgit de la crisi del sistema feudal. Calia establir unes noves bases culturals, conciliant tradició i modernitat, per legitimar la difícil consolidació del sistema liberal, fonamentat en principis aliens a la immensa majoria d'habitants d'una corona que tingué en la religió catòlica el principal instrument de cohesió, i que s'estava gestant entre tensions de tot tipus: imposició exterior (guerres napoleòniques), resistència interna (guerres carlines) i reticències al model centralista que era el promogut per les diferents famílies liberals (progressistes, moderats i alguns sectors republicans).

La pèrdua de la universitat per part de Barcelona havia estat un dels càtigs aplicats pel poder borbònic dins de la tendència centralitzadora i absolutista que animà l'inici del regnat de la dinastia francesa implantada a Espanya⁶⁸. La guerra finita l'any 1714 havia culminat amb el predomini de la monarquia i de la noblesa castellana sobre tots els

⁶⁸ La desaparició de la Universitat era considerada pels barcelonins del Trienni Liberal com una "medida dictada no por el amor del bien público y deseos de mejorar la suerte de los pueblos, sino únicamente por un frenético espíritu de venganza, y quizás por el insensato propósito de generalizar la ignorancia en un pueblo, cuyos derechos se acababan de usurpar con escándalo y que á toda costa se quería reducir á la servidumbre." *Representación que dirige a las Cortes el Excelentísimo Ayuntamiento Constitucional de Barcelona sobre erección en la misma de Universidad Literaria, demostrando los perjuicios que se seguirían de continuarse exclusivamente en Cervera y las ventajas de plantificarse en Barcelona*, Barcelona, Oficina de Juan Francisco Piferrer, impresor de S.M., 1821, p. 4.

territoris peninsulars, acabant amb el pacte federatiu que havia donat origen a la corona hispana durant el segle XV i imposant la unificació política que portava implícita una voluntat d'homogeneïtzació cultural. Llevat d'alguna excepció⁶⁹, la universitat catalana del segle XVIII radicada a Cervera, va complir perfectament la missió d'integrar l'alta cultura del país dins les coordenades marcades des de la Cort, evitant influències exteriors (prohibició que els catalans estudiessin a l'estranger en 1718) i establint el monopoli cerverí per a la impressió de llibres d'ensenyament i de religió. Potser el punt culminant que demostra la vocació cerverina, imposada des de la seva fundació, és la declaració del claustre de l'any 1823, sota la cancelleria de Ramon Llàtzer i de Dou, on es deia: “lejos de nosotros la peligrosa novedad de discurrir”. Lapidària afirmació de voluntat que marcaria el definitiu declivi de l'establiment segarrenc en benefici de la reobertura del de Barcelona en el moment en què els nous aires del liberalisme vagin canviant, amb penes i treballs, les estructures del poder tradicional.

Els precedents: estudis superiors en una capital castigada

L'edifici dels Estudis de Barcelona⁷⁰ fou tancat immediatament després de l'entrada de les tropes filipistes a la capital catalana per part de la Junta Reial a causa de “la inconveniència del gran concurso de estudiantes, que ya fueron en las turbaciones causa de motines, jefes de movimientos, tomando las armas con toda la frescura de su edad y

⁶⁹ Josep Finestres i de Montalvo (1688-1777), catedràtic de Dret i compilador del dret català, exercí una gran influència a la universitat. Es mantingué antiborbònic i catalanista: considerava de mal gust “borbonejar” i solament usava el castellà per imperatiu legal. Ferran Soldevila, *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona, (1714-1837)*.

⁷⁰ Els precedents dels Estudis Generals de Barcelona es troben en una acadèmia de diversos ensenyaments establerts pels reis d'Aragó el 1314, ampliat el 1340 amb classes de Gramàtica, Filosofia, Teologia, Jurisprudència i Medicina. Malgrat les reticències del Consell de Cent a acceptar l'establiment d'una universitat a la ciutat, per l'amenaça que a l'ordre públic podia suposar la concentració de joves estudiants, Martí l'Humà, el 1410, atorgà el privilegi per a la fundació de l'Estudi General de Medicina a la ciutat, amb les mateixes prerrogatives que el de Montpeller. Més tard Alfons IV el Magnànim amplia la institució universitària a les altres especialitats del saber i la dotà de caire oficial arran del Real privilegi del 3 de setembre de 1450, una vegada obtingut el permís papal. L'edifici dels Estudis, situat al capdamunt de la Rambla es començà a construir el 1536, durant el regnat de Carles I, les primeres *Ordinacions*, o estatut universitari, daten de 1539. Amb les Ordinacions posteriors (1559, 1596 i 1638) es va fixar la forma d'organització i funcionament intern, com ara la contractació del professorat pel sistema d'oposicions. (Albert Pujol: *Discurso que en la inauguración de los Estudios Jenerales (...)*, Imp. Antonio Bergnes, Barcelona, 1836; Universitat de Barcelona: *550 anys de la Universitat de Barcelona: evolució d'una institució*, catàleg de l'exposició, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000)

travesura”⁷¹. Però existien altres motius que havien enfrontat el poder borbònic amb aquest establiment docent: l’any 1703 la Universitat convocà oposicions a càtedres en contra dels decrets que havia dictat el Reial Cosell; a més, havia donat suport explícit a la ciutat i a les pretensions de l’arxiduc Carles d’Habsburg.

Del desmantellament dels estudis universitaris s’en salvà l’Escola Militar de Barcelona, hereva de l’Acadèmia de Matemàtiques que havia funcionat entre 1693 i 1705, que havia estat suspesa per l’arxiduc Carles i represa l’any 1716 per l’enginyer flamenc Jorge P. de Verboom, qui actuava sota les ordres de Felip V. La finalitat era donar formació a una part del gran nombre d’oficials residents en la capital ocupada. El director a partir de 1720 va ser l’italià Matheo Calabro, el qual mantingué serioses desavinences amb Verboom pel fet que aquell admetés alumnes procedents de classes socials baixes. A partir de 1739 s’incorporaren a l’Escola Militar nous sabers propis de l’enginyeria militar i estrenà un nou director: Pedro de Lucuze. Els estudis militars perduraren a Barcelona fins a començaments del segle XIX.⁷²

L’altra escola que es va salvar de la clausura general dels estudis superiors fou la Facultat de Medicina, instrument de salut pública indispensable en una ciutat que encara conservava una relativa importància demogràfica i econòmica, i que d’altra banda hagués quedat en mans de sanadors de dubtosa qualitat professional i moral. Aquesta Facultat estava íntimament lligada al principal hospital del Principat, el de la Santa Creu, que passà a dependre del “Protomedicat”, organisme que regia la medicina i la cirurgia en tot el regne. Per tal de prestigiar l’exercici de la cirurgia, posant-la al nivell de la medicina, i d’organitzar els seus estudis, l’any 1760 es creà el Reial Col·legi de Cirurgia, impulsat i dirigit per Pere Virgili i Bellver (1699-1776), on destacarà la tasca científica i pedagògica d’Antoni Gimbernat i Arbós (1734-1816), Francesc Sanpunts i Roca (1756-1821) i Francesc Salvà i Campillo (1751-1828)⁷³ entre altres, que marcaran un moment àlgid de la medicina quirúrgica a Catalunya. Aquest Col·legi, igual que el de Cadis també fundat per Virgili, no depenia del Protomedicat i tenia plena llibertat per

⁷¹ Citat per Ferran Soldevila: *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona*, (1714-1837), p. 24.

⁷² Santiago Riera i Tuèbols: *Història de la ciència a la Catalunya moderna*, ps. 35-36.

⁷³ A part de la seva dedicació a l’avenç de la medicina i al seu ensenyament, Sanpunts i Salvà destacaren també en la seva faceta d’”enginyers”, desenvolupant Sanpunts maquinària amb aplicacions industrials, per la qual cosa la Junta de Comerç li encarregà una càtedra de mecànica. El cas de Salvà és encara més espectacular en els estudis sobre electricitat, ja que se’l considera l’inventor de la telegrafia elèctrica i el propulsor de molts altres avenços en els estudis físics i químics.

establir plans d'estudis moderns, inspirats en els d'institucions similars d'Europa. Gimbernat promogué la unificació de la Facultat de Medicina i del Col·legi de Cirurgia l'any 1799, però la rivalitat entre metges i cirurjans va fer que els estudis tornessin a quedar separats dos anys més tard. La unificació definitiva no arribarà fins 1827, quan el Col·legi i la Reial Acadèmia Mèdico-Pràctica⁷⁴ s'apleguin en una sola institució i la Facultat de Medicina es faci càrrec dels estudis de cirurgia.

Els estudis de Farmàcia els realitzaven mestres privats i la professió era regulada pel Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, igual que succeïa en altres ciutats. El títol era concedit pel Protomedicat de Catalunya fins que el 1806 fou establerta la Facultat de Farmàcia al Col·legi Sant Victorià.

L'ensenyament de les matèries humanístiques pròpies del segon nivell era patrimoni exclusiu de les escoles dels diferents ordres religiosos establerts a la ciutat⁷⁵. El Seminari o Col·legi episcopal, tancat des de la Guerra dels Segadors, fou reobert l'any 1735 i donava classes obertes de Filosofia, Llatí i Retòrica, a part de Teologia (seguint la línia tomista). L'any 1770 es feien també classes de Gramàtica castellana i Poètica. Alguns dels alumnes destacats que passaren per aquestes aules foren Antoni de Capmany i l'esmentat Francesc Salvà, que hi feren estudis d'Humanitats i Filosofia. En un nivell superior volia situar-se l'Acadèmia de Bones Lletres (Reial des de 1751), continuadora de l'Acadèmia dels Desconfiats creada a Barcelona el 1700 per iniciativa de Pau Ignasi de Dalmases. Tot i el prestigi aconseguit durant el segle XVIII, aquesta acadèmia no realitzà treballs significatius –si exceptuem l'apadrinament de l'edició dels

⁷⁴ Aquesta Acadèmia havia esta creada l'any 1770 gràcies a la insistència de Joan Steva i Pere Güell amb l'objectiu de potenciar la comunicació entre els metges i lluitar contra l'intrusisme professional. Altres animadors foren Ignasi Montaner, Francesc Sanpunts, Lluís Prats, Pau Balmes, Jaume Bonells, Bonaventura Casals i Joaquim Ruirà. Establí un curs de química aplicada a la medicina (1797-98) impartit per Francesc Carbonell i la càtedra de medicina pràctica a partir de 1801. No va desenvolupar totes les seves aspiracions fundacionals com la de fer un recull epidemiològic exahustiu i documentar la història mèdica de Barcelona, però contribuí a crear l'ambient procliu al desenvolupament dels estudis i de la metodologia de la medicina moderna.

⁷⁵ Col·legi de Sant Pau del Camp, benedictins; Col·legi de Sant Guillem, agustins calçats; Col·legi de Sant Pere Nolasc, mercedaris; Col·legi de Sant Bonaventura, franciscans, Col·legi de la Santíssima Trinitat, trinitaris calçats; Col·legis de Sant Vicenç Ferrer i de Sant Ramon de Penyafort, predicadors; Col·legi de Sant Àngelo Màrtir, carmelitans calçats. En ells es podia cursar fins el batxillerat, que donava opció a l'exercici d'algunes professions i a l'ingrés a la Universitat o al Seminari. L'expulsió dels jesuïtes l'any 1767 va fer que els Col·legis de Betlem i de Cordelles passessin a dependre de la Reial Conferència física, posterior Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts.

poemes del rector de Vallfogona Francesc Vicent Garcia⁷⁶-, no impulsà els estudis d'Història de Catalunya que anunciaven els seus estatus i no superà l'esperit provincialista pendent de la Cort.

En el terreny científicotècnic, l'impuls de l'ensenyament superior a Barcelona –tot i que sense titulacions universitàries- va reviuire la tradicional competència entre jesuïtes i estaments ciutadans que ja havia estat motiu de conflictes estudiantils en dècades anteriors. Els primers a obrir cursos van ser els jesuïtes del Col·legi Cordelles amb les classes de matemàtiques de Tomàs Cerdà, convertides en “Conferència físico-matemàtica experimental” l'any 1764, dirigida per Francesc Subiràs i Barra, amb permís del capità general Marquès de la Mina. Jaume Bonells substituï Subiràs, i posteriorment deixà el càrrec a Joan Antoni Desvalls, marquès de Llupià, el qual aconseguí de Carles III el reconeixement oficial de la institució (Reial Cèdula de 14 d'octubre de 1770), que passà a denominar-se Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona. En els seus inicis solament comptà amb la càtedra original de ciències naturals a falta de més recursos, i sobre tot per la competència que aviat li farien les escoles de la Junta de Comerç. Posteriorment, en les seves aules es donaren classes de mecànica (Damià Campeny, Joan González i Figueres), de botànica (Antoni Palau i Verdera), de física (Francesc de Dusay) i també exercí el professorat el polifacètic Francesc Salvà. Arran de l'expulsió dels jesuïtes (1767), l'Acadèmia absorbí part dels seus alumnes i establí la seva seu en terrenys de la Companyia, entre el Col·legi Cordelles i el Col·legi Tridentí.

Molt més destacada va ser la tasca empresa per la Junta de Comerç (Reial Junta Particular de Comerç de Barcelona) creada el 1758 i aprovada per Carles III el 1760 - amb competències sobre tot el Principat-, que s'establí en l'edifici de la Llotja el 1767. Entre les iniciatives pel creixement econòmic que realitzà destaca la creació d'escoles

⁷⁶ Francesc Vicent Garcia i Torres (1578-1625), ordenat sacerdot a Vic i rector Vallfogona des de 1606, és considerat el primer gran escriptor de la literatura catalana barroca. Autor de poesia, teatre i prosa, adquirí gran fama en la seva època, superant la prohibició de les seves obres per la Inquisició el 1782. L'edició de part de les seves obres l'any 1703, emparada per l'Acadèmia dels Desconfiats serví per mantenir viva la seva influència fins a la Renaixença, època en què fou considerat per molts com un referent literari i una autoritat lingüística durant el procés de recuperació acadèmica de la llengua catalana, malgrat les furibundes protestes d'Antoni de Bofarull. Francesc Vicent Garcia, Rector de Vallfogona: *La armonia del Parnàs*, Barcelona, Rafael Figuerò, 1703, Edició facsímil d'Edicions de la Universitat de Barcelona i Publicacions de la Universitat de València, 2000, introducció d'Albert Rossich.

per promoure l'ensenyament de diferents especialitats que haurien de constituir el fonament del creixement de la indústria i del comerç català del segle següent, malgrat l'endèmica falta de mitjans i la inhibició dels poders públics estatals. Les primeres aules obertes van ser les de l'Escola de Nàutica (1769), dirigida per Sinibad Mas, no sense vèncer abans les reticències cortesanes. Tingué una gran part del mèrit en la recuperació de la navegació comercial i l'any 1790 adaptà els seus plans d'estudi a les directrius marcades pel govern.

El 1772 es crea l'Escola de Dibuix (posteriorment de Nobles Arts) arran de l'acord entre els germans Francesc i Manuel Tramulles, deixebles de Viladomat, que regentaven la seva escola particular. El seu punt àlgid en la preparació de dibuixants i gravadors arribà amb la direcció de Pasqual Pere Moles, que havia estat pensionat a París per la Junta. El 1805 es crearen l'Escola de Química, regida per Francesc Carbonell, on es formà el fundador de la toxicologia moderna Mateu Orfila, i la de Taquigrafia, confiada a Francesc Serra i Ginestà. La de Botànica s'obrí el 1807, dirigida per Joan Frances Bahí i que aprofitava els jardins del Col·legi de Cirurgia; la de Mecànica s'estabí el 1808, encomenada al metge Francesc Sanpunts i Roca i comptà inicialment amb més de 100 alumnes; la de Física s'obrí el 1814, després de la guerra, i la dirigí Pere Vieta. Aquell mateix any la Junta establia la Càtedra d'Economia Política, que exercia Fra Eudald Jaumeandreu. Un any més tard obrí l'Escola de Càlcul teòrico-pràctic aplicat al Comerç, escriptura doble i Geografia, comandada per Antoni Alà. El vetall de l'oferta educativa superior extraoficial a Barcelona es completà amb la càtedra de Matemàtiques (1829), la d'Arquitectura naval (1830) i la de Dibuix lineal (1840).

L'activitat de les escoles de la Junta va estar caracteritzada per la manca de recursos per remunerar els professors i per l'intervencionisme de les acadèmies de la Cort en algunes especialitats. L'Escola de Taquigrafia, per exemple, s'havia creat el 1775, però el govern havia prohibit les seves activitats fins que es va reobrir trenta anys més tard.

L'èxit d'aquestes escoles i l'alt nivell que assoliren algunes queden demostrats en el cas de la de Física: als sis anys de la seva obertura, sis alumnes de Vieta ocupaven càtedres en diferents universitats espanyoles; també en sis anys havien passat per les aules d'Economia de Jaumeandreu uns quatre-mil alumnes.

A part de les activitats docents, la Junta va patrocinar alguns treballs de recerca i divulgació com l'obra d'Antoni de Capmany *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (1779-1792) i la *Gramàtica y apologia de la llengua catalana* de Josep Pau i Ballot (1815).

Tota aquesta tasca docent en l'àmbit humanístic i científicotècnic no va minvar la preeminència dels estudis superiors de Cervera, on es van formar els intel·lectuals i científics catalans del segle XVIII i primer terç del XIX. En les facultats d'aquesta universitat foren destacats Ramon Llätzer de Dou i Bassols, gran jurista i economista que arribà a presidir les Corts de Cadis, però des del punt de vista reaccionari, ja que defensà el manteniment del Tribunal de la Inquisició. Més important encara fou el mestre de Josep Finestres i Montaldo, obret als nous corrents il·lustrats. Els altres personatges cerverins de rellevància foren el jesuïta i professor de filosofia Mateu Aymerich (1715-1799), el matemàtic Tomàs Cerdà (1715-1791) i l'homeòpata i catedràtic de medicina Fèlix Janer que ja hem vist com a mestre de Francesc Xavier Llorens.⁷⁷

El restabliment efímer de la Universitat durant el Trienni Liberal

Si bé la ciutat sempre s'havia resistit a acceptar de bon grat la pèrdua dels seus Estudis Generals⁷⁸, no serà fins 1796 que s'endaguen les primeres diligències oficials per part de la cormporació municipal per tal d'aconseguir el retorn de la universitat a la capital del Principat, gestions que quedaren neutralitzades per les més efectives d'Ambrosi Escudero, canceller (rector) de Cervera.

Acabada la guerra amb França, el 1816 l'Ajuntament, a través del capità general de Catalunya, Francisco Castaños, sol·licita a Ferran VII el trasllat de la universitat, però la tesitura és favorable a Cervera, bastió de l'absolutisme enfront d'una Barcelona on les idees liberals en política i en economia van arrelant amb força. El Cosell de Castella va

⁷⁷ Santiago Riera i Tuèbols: *Història de la ciència a la Catalunya moderna*, ps. 39-42.

⁷⁸ «El restablecimiento del Estudio general fué idea nunca abandonada del todo desde la fecha de su supresión. Escritor tan sesudo como Villanueva, en su “Viaje literario” [Jaume Villanueva i Astergo (1763-1824) *Viaje literario a las iglesias de España*], decía a comienzos del siglo XIX que era un “gran dolor” no hubiese Universidad en Barcelona, por ser pocas las ciudades de España “que puedan presentar tantos auxilios para tenerla», (s.a) *Universidad de Barcelona*, p. 29.

sol·licitar un informe del fiscal del Tribunal Suprem Francisco Gutiérrez de la Huerta, que l'emeté en sentit negatiu argumentant que les idees liberals avançarien massa si es realitzava el trasllat de la universitat a Barcelona. Així, la Reial Ordre del 15 de maig resolgué que no hi havia motiu per privar la vila segarrenca de la seva universitat ni “había razón alguna de justicia ni de utilidad pública para la traslación”.

L'oportunitat per Barcelona renasqué durant el Trienni Liberal. Dins la mateixa universitat ceriverina hi havia una important activitat d'agitació per part del sector liberal de professors –minoritari- i de la majoria d'alumnes. El 22 de febrer de 1821 l'Ajuntament envia una representació davant les Corts sol·licitant novament el dret a establir una universitat⁷⁹; les pressions de Cervera i de la pròpia Diputació provincial feien que no es parlés explícitament de “trasllat”, però la crítica a la pèrdua dels drets del Principat apareixia explícitament. Les aspiracions de la ciutat van trobar canal en el Reglament General de la Instrucció Pública aprovat per les Corts el 29 de juny d'aquell any: s'establien els tres graus per als centres docents, dels quals el segon (“preparación para otros estudios y medio de adquirir cultura general”) i el tercer (“preparación para ejercer alguna profesión particular”) s'havien de realitzar en les “universidades de provincia”⁸⁰. En funció d'aquest Reglament, a Barcelona li corresponia una universitat de segona i tercera ensenyança, i els antics establiments com Cervera haurien de desaparèixer, en crear-se els que fixava el nou pla.

Tanmateix, les peticions de l'Ajuntament a les Corts per tal que li fos concedit el permís per obrir els estudis, a partir dels existents a l'Acadèmia de Ciències (ara Nacional, no Reial), a la Junta de Comerç, al Seminari, a la càtedra de Medicina clínica, al Col·legi

⁷⁹ La pèrdua de la universitat era considerada una “medida dictada no por el amor del bien público y deseos de mejorar la suerte de los pueblos, sino únicamente por un frenético espíritu de venganza, y quizás por el insensato propósito de generalizar la ignorancia en un pueblo, cuyos derechos se acababan de usurpar con escándalo y que á toda costa se quería reducir a la servidumbre”, i seguia criticant els termes econòmics i estratègics del trasllat: “se empeñó neciamente el Gobierno á principios del siglo pasado en reunir en la ciudad de Cervera todos los establecimientos de instrucción pública que estaban esparcidos en Cataluña, y en construir allí un vasto edificio, sepultando inutilmente muchos millones contra todos los principios de una sabia economía, y concentrando los preciosos rayos del saber en el punto más á propósito para evitar su difusión”. Finalment, s'acusava els jesuïtes de la pèrdua de la universitat com a revenja per no haver estat mai admesos a la de Barcelona, al contrari del que passava a Cervera, on tenien col·legi propi i càtedres perpètuas. *Representación que dirige a las Cortes el Excelentísimo Ayuntamiento Constitucional de Barcelona sobre erección en la misma de Universidad Literaria, demostrando los perjuicios que se seguirían de continuarse exclusivamente en Cervera y las ventajas de plantificarse en Barcelona*, Barcelona, 1821.

⁸⁰ El Reglament preveia, explícitament, l'establiment de les universitats provincials a Salamanca, Santiago, Oviedo, Valladolid, Saragossa, Barcelona, València, Granada, Sevilla i Madrid.

de Cirurgia i als estudis de Farmàcia del Col·legi Sant Victorià⁸¹, no van ser ateses (25 de juliol i 14 de desembre). Per compte seu, el Cap polític provincial interí Juan Manuel Munárriz autoritzava el municipi, el 17 de gener de 1822, a obrir la universitat, coincidint amb les revoltes absolutistes en què participaven els cerverins.

Els catedràtics elegiren Domènec Maria Vila i Tomàs⁸² com a rector i Albert Pujol, prior dels agustins descalços, com a vicerector i autor l'any anterior del sermó *Las ventajas que resultan á la nacion española de prohibir su Constitucion el egercicio de cualquiera otra religion que no sea la católica, apostólica, romana, y la obligación de todo español de aplicar su celo para conservarla*⁸³. El curs s'inicià el dia 16 de febrer amb un acte al Saló de Cent de l'Ajuntament, un cop superada l'epidèmia de còlera que patí la ciutat. Hi hagué tres discursos: el primer, a càrrec del Cap polític Munárriz, a qui es devia bona part de la gestió davant del govern, un altre pronunciat per Francesc Tomàs Ros, síndic de la comissió municipal d'instrucció, i el tercer a càrrec d'Albert Pujol (a qui popularment es coneixia com "Pare Pujolet" per ser baix d'alçada). Les paraules de Pujol van palesar les esperances que les màximes autoritats acadèmiques de Barcelona tenien posades en la consolidació del règim constitucional: "te retornará la sabiduria lo que te usurpó la malicia, y dirás que si perdiste la Universidad en los tiempos en que fueron llamados despotas los constitucionales, la recobras con mas profusion en la época en que los verdaderos constitucionales han levantado su gloria sobre las ruinas de los panegiristas del despotismo". Sobre la orientació filosòfica dels estudis, confiava en el mètode dels ideologistes francesos –cita explícitament Condillac– per mantenir un equilibri entre moral i ciència, amb la intenció que "la Religion prospere sin alteracion, sin otros adornos que aquellos con que quiso hermosearla su fundador, teniendo á la vista la sentencia del P. S. Agustin, que la Religion pura no necesita ni ama fantasmas, que toda cosa verdadera es mejor que todo lo que puede fingir la arbitrariedad".

⁸¹ Santiago Riera i Tuèbols: *Història de la ciència a la Catalunya moderna*, p. 79.

⁸² Domènec Maria Vila i Tomàs va ser l'encarregat de la càtedra de Principis de legislació universal. Patí la persecució absolutista després de 1823; traduí i publicà una selecció de textos d'autors romàntics aplegats com *Biblioteca romántico-moderna, o sea colección de escenas pintorescas de diversas naciones, etc., de varios autores españoles y extranjeros*, Imp. de Estivill, Barcelona, 1837. La Junta Provincial de 1841 el nomenà novament rector en substitució d'Albert Pujol.

⁸³ En ell Pujol afirma que la religió és un fonament superior al de la llei per tal d'aconseguir dels ciutadans un comportament ètic i moral. La llei "no basta tenerla en el corazón sino en el corazón, no en los labios sino en la voluntad, no en la superficie exterior, sino en el egercicio de las obras que acrediten la íntima conviccion de que todo español está con particularidad obligado á conservarla en el entendimiento y en el corazón." (p.12)

Per completar el panorama de temes que serien constant cavall de batalla per a les dècades posteriors entre els grups intel·lectuals i polítics catalans, seguint diferents tendències, Pujol recorda la qüestió foral, i amb cautela la situa entre les matèries en què caldrà instruir els alumnes en el context liberal que es vol forjar: “recordarém los antiguos fueros que causaron á nuestros padres tantos sacrificios para conseguirlos como dolor por haberlos perdido, pero no al objeto de restablecer privilegios odiosos que son una herida á la ley general, sino para autorizar al pueblo en sus legítimas libertades”⁸⁴.

La confirmació d'aquest acte encara va costar moltes tensions amb els poders centrals fins que el 2 de novembre una Reial Ordre aprovava el reglament provisional de la Universitat de Barcelona, tot derogant la de Cervera. En els discursos inaugurals del curs 1822-1823, efectuats el dia 28 de novembre, es digué que “si Cervera debió su Universidad a un rasgo de despotismo, Barcelona no podía menos de recuperar la suya en la época de la libertad”. Les classes s'iniciaren el dia 30 en els locals on les realitzaven les institucions precedents, a més de l'exconvent de Sant Agustí. Pel finançament, sempre escàs, es mantenien les fonts anteriors, a més de subvencions municipals i l'usdefruit de les rendes de Cervera que abans ho havien estat de l'antic Estudi barceloní.

Però aquesta reestructuració de l'ensenyament superior a Catalunya retornà al seu estat inicial arran del final de l'entrada a Barcelona de les tropes franceses durant el mes de novembre de 1823, quan es van poder posar en efecte al Principat els decrets que anul·laven la legislació dels constitucionalistes i, per tant, la universitat tornava a ser patrimoni de Cervera. La conseqüència fou que es destituïren els catedràtics desplaçats

⁸⁴ Albert Pujol i Gurena: Discurs del dia 22 de febrer de 1822 al Saló de Cent en la instal·lació de les càtedres que restauraven oficiosament la Universitat de Barcelona, llibre manuscrit de *Acuerdos* de l'Ajuntament Constitucional de Barcelona, primer trimestre de 1822, foli 388 i successius, AHCB. Pel seu valor documental i per ho haver estat mai imprès, malgrat que no pertany a l'àmbit cronològic estricte d'aquesta tesi (centrada en els anys d'exercici docent de Llorens), adjunto la transcripció d'aquest discurs en el DOCUMENT 16.

de Cervera a Barcelona⁸⁵ i quedaren suprimides les matrícules dels alumnes que participaren en la defensa de la ciutat contra les tropes absolutistes hispanofranceses⁸⁶.

El pla del ministre Calomarde (1824) substituï el que s'havia aprovat en 1821, el nou pla era de caire reaccionari i centralista: establia la uniformitat de l'ensenyament per a totes les universitats i les subjectava a un mateix règim centralitzat. A Cervera Ramon Llàtzer i de Dou, famós per la seva frase contrària a la llibertat de pensament, fou nomenat canceller. Són els anys universitaris d'aquells qui haurien de ser, més endavant, abanderats de la resorgiment cultural català i els artífex i primers catedràtics de la futura universitat restaurada: Manuel de Cabanyes, Manuel Milà, Jaume Balmes, Roca i Cornet, Manuel de Bofarull i Martí d'Eixalà, entre d'altres.

Les càtedres de la Junta de Comerç i de les acadèmies van ser depurades dels professors més significadment liberals, com a mesura represora d'entre les preses pel capità general Carlos de España: es tancà la càtedra d'Economia Política de Jaumeandreu, religiós liberal -agustí descalç igual que Pujol- i un dels primers defensors del proteccionisme per estimular la indústria a Espanya. Es funda el 1827 el Reial Col·legi de Medicina i Cirurgia a partir de la fusió de l'Acadèmia mèdica-pràctica i el Col·legi de Cirurgia, culminant el procés iniciat per Antoni Gimbernat. El Col·legi de Farmàcia continuava la seva activitat en el convent de Sant Victorià.

Les acadèmies de Ciències Naturals i Arts i la de Bones Lletres romandran tancades entre 1824 i 1832, traslladant-se l'arxiu de la segona al de la Corona d'Aragó.

⁸⁵ Albert Pujol fou tancat pels absolutistes al convent dels agustins de Mataró, però aviat obtingué una canogia a la col·legiata de Santa Anna i acabà predicant un elogi fúnebre a Ferran VII en els moments en què, a la mort del rei, els absolutistes optaren per donar suport a les aspiracions de Carles Maria Isidre.

⁸⁶ L'afer universitari, que des del seu inici fou una qüestió política, prengué des d'aquest moment, novament un caire purament polític, ja que els governs absolutistes no volien atendre les raons socials, culturals i econòmiques que animaven els prohoms barcelonins en la seva demanda d'un centre universitari. La divisió entre liberals i tradicionalistes quedà palesa també entre els homes del claustre barceloní i els del cerverí. Santiago Riera (*Història de la ciència a la Catalunya moderna* p. 81) explica el caire polític de la cúpula dirigent de Cervera: "en els darrers anys una gran part del professorat cerverí estava amarat del carlisme més pur i intransigent. Així, el darrer canceller, Torrabadella, fou un dels homes destacats de la carlina Junta de Berga, mentre que Joan Minoves n'era secretari i altres professors de la Universitat de Cervera hi estaven relacionats. Tant és així que es parlava d'un partit universitari (o furibund), pel seu radicalisme carlí, dins de la susdita Junta."

La restauració definitiva de la Universitat de Barcelona

L'Ajuntament dirigí a Ferran VII l'any 1833 una nova comunicació citant els estudis que es donaven a Barcelona i demanant l'establiment de set càtedres de Jurisprudència civil (Dret romà i espanyol) per evitar el greuge comparatiu que patien "la clase noble y (...) la de comerciantes acaudalados" respecte a altres ciutats, que pagarien els mateixos alumnes. Aparegué la dura oposició de Cervera, però comptà amb el recolzament del capità general del Principat, Manuel Llauder, qui, invertint el clàssic argument del temor a la perillositat de concentrar estudiants en una ciutat com Barcelona, el que considerava perillós era tenir tants estudiants en un lloc llunyà al control de les autoritats, havent-hi molts que discutien "los legítimos derechos de S.M."⁸⁷, pel fet que es trobaven dins la influència de professors declaradament absolutistes, partidaris del carlisme. L'any següent, amb un ambient d'eufòria dins dels cercles liberals, enrobustits pel retorn dels exiliats de la darrera dècada, les Corts redactaven un nou pla d'estudis i la ciutat, aprofitant les noves circumstàncies polítiques, tornava a sol·licitar que li fos concedida una de les universitats del regne, amb el recolzament d'altres ciutats catalanes, però no obtingué resposta.

L'any 1835, la conjuntura era més favorable per a Barcelona, els liberals necessitaven perentòriament la contribució econòmica, militar i ideològica de la ciutat en la guerra civil contra els absolutistes. La reivindicació dels estudis superiors havia de rebre l'embranchida definitiva que portà al restabliment dels estudis universitaris. L'11 d'octubre de 1835 l'Ajuntament insistia en la petició, proposant que es creés una universitat "interina" amb professors de Cervera. El dia 22 d'aquell mes es dictava la Reial Ordre autoritzant la creació de quatre càtedres de Jurisprudència -ampliades posteriorment a sis-, que s'establirien a l'exconvent de Sant Gaietà, sota el control no de la ciutat, sinó de la Universitat de Cervera. Els estudis, que donarien dret a l'obtenció de graus⁸⁸, abastarien sis matèries i s'estendrien durant vuit cursos. Ramon Roig i Rey, Jaume Quintana, Fèlix Illas, Pere Nolasc i Vives, Vicenç Rius i Roca i Ramon Martí d'Eixalà foren els professors de les recent estrenades càtedres. Martí, encarregat del Dret espanyol, pronuncià l'oració inaugural sobre història del Dret en un to més neutre, menys polititzat que el parlament previ del governador civil interí Josep Melcior Prat.

⁸⁷ Citat a (s.a) *La Universidad de Barcelona*, Barcelona, 1950, p. 32.

⁸⁸ Sol·licitud de l'11 d'abril de 1836 confirmada per R.O. de 19 de juny.

Aquell curs es matricularen uns cent seixanta alumnes, divuit dels quals pertanyien al tercer curs que impartia Martí, entre els quals destacava Francesc Permanyer i Tuyet⁸⁹.

A instàncies del mateix governador civil, l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts aixoplugà les lliçons de Física que Joan Zafont feia al monestir de Sant Pau del Camp, tancat després dels avalots d'aquell mateix any. A més, es creà una comissió formada pels acadèmics Agustí Yañez, Joan Baptista Foix, Antoni Monmany, Pere Felip Monlau i Josep Antoni Llobet que deliberà sobre la creació de noves càtedres d'estudis superiors. El resultat fou l'establiment de dotze càtedres de cursos anuals durant 1835, que esdevenien el complement adient a les que mantenia la Junta de Comerç i preparava el planter de professors de la imminent institució universitària. Un total de 356 deixebles acudiren a les aules de l'Acadèmica per cursar els estudis científics d'enyament superior durant aquell curs repartits entre les matèries següents (entre parèntesis el nombre d'alumnes matriculats): Matemàtiques pures en dos cursos a càrrec de Josep Alegret (130) i Pere Màrtir Armet (4), Geologia i Mineralogia exercida per Josep Antoni Llobet i Vall-Ilosera⁹⁰ (5), Zoologia i Taxidèrma per Marià de la Pau Graells (16), Geometria aplicada a les arts per Francesc Font (23), Economia aplicada a la indústria per Eudald Jaumeandreu (-), Mecànica teòrica per Joan Agell (2), Astronomia per Onofre J. Novellas (13), Explotació de mines amb arquitectura subterrània i Geometria descriptiva per Francesc Peradaltas (12), Física especulativa i pràctica per Joan Zafont (108) i Geografia i Cronologia per Pere Felip Monlau (19).

Martí d'Eixalà fou l'encarregat d'Ideologia i Lògica (24), una matèria dissenyada seguint el model dels *ideòlegs* francesos –segons l'orientació que ja havia donat Pujol en el seu discurs de 1822-, que prenia la filosofia pel seu vessant científic i formal, com una ramificació de la història natural. Així, havia de constituir el principal fonament de l'ensenyament pràctic que es volia implantar per servir de suport al desenvolupament econòmic i a la modernització social en un moment de contraposició amb tot allò que significava la pervivència del vell absolutisme.

⁸⁹ Jaume Roura i Roca: *Ramon Martí d'Eixalà i la filosofia catalana del segle XIX*, ps. 55-56.

⁹⁰ Josep Antoni Llobet i Vall-Ilosera (1799-1861) fou científic i historiador; liberal, exiliat després del Trienni, membre de la Societat Filosòfica de Barcelona i un dels introductors a Catalunya del pensament científic modern. Físic, arqueòleg i geòleg, classificà molts dels llibres salvats de la crema de convents l'any 1835, els quals passaren a formar part de la biblioteca universitària. Formà part dels organitzadors del museu arqueològic de Barcelona. Ocupà inicialment la càtedra de Mineralogia i Geologia de la Universitat, creada el 1835 dins l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona –de la qual fou president– fins que el substituï Antonio Sánchez Comendador l'any 1847.

El dia 3 de novembre es pronunciaren els discursos inaugurals. El governador Prat mantenia l'esperit il·lustrat i antijesuític afirmant que l'Acadèmica “ha sido el único establecimiento de su clase en esta capital durante un período de mas de 50 años, en que centenares de jóvenes han aprendido practicamente á rectificar su juicio y purgarle de los prejuicios y errores de la metafísica aristotélica”⁹¹. El de Pere Felip Monlau seguia el mateix caire i feia servir el concepte “positivisme” per defensar la concepció empírica que calia donar a l'ensenyament si es volia que les aules contribuïsin a la prosperitat material i a la reorganització moral de la societat. Les seves paraules denoten un cert coneixement de l'esperit de l'obra del comte de Saint-Simon i, probablement, de la del seu antic secretari, el montpellerenc Comte: “Esta Real Academia, M. I. Sr., lleva por norte la *utilidad*, despreciando en alto grado las *sutilezas* con que pierden el tiempo y estrujan su mente genios mezquinos é incapaces de remontarse á la esfera del positivismo”⁹² (els subratllats són en l'original), asserció que venia seguida d'una crítica als darrers anys del regnat de Ferran VII durant els quals romangué tancada l'Acadèmia, però també, implícitament, a les associacions que posteriorment pretenien la subversió radical de l'ordre sociopolític, malgrat estar ell mateix vinculat als cercles democràtics del socialisme contemporani primigeni⁹³: “ya no fueron miradas las Academias como otras tantas lógias desorganizadoras”. A continuació Monlau es dedicà a ressaltar, una per una, el valor de les noves càtedres per la seva importància social i per la utilitat de les aplicacions pràctiques dels seus ensenyaments.

A més, l'Acadèmia de Bones Lletres havia creat estudis de Llenguatge, Literatura i Història. Durant el mes de gener de 1836 una Reial Ordre donava validesa oficial als cursos aprovats en aquestes aules, a l'espera de l'aprovació d'un nou pla d'estudis.

Mentrestant la guerra carlina havia facilitat l'ascens dels progressistes, que posaven en crisi el canvi d'estructures pactat entre defensors de l'Antic Règim i els liberals moderats. Entre setembre de 1835 i agost de 1837 els avalots populars a Barcelona van permetre l'accés al poder dels progressistes, els quals, emparats en el prestigi militar i la

⁹¹ Josep Melcior Prat: *Inauguración de las enseñanzas gratuitas establecidas en la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Librería de José Solá, Barcelona, 1835, p. II.

⁹² Pere Felip Monlau i Roca: *Inauguración de las enseñanzas gratuitas establecidas en la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, p. 2. Auguste Comte publicà entre 1830 i 1842 *Cours de philosophie positive*, el segon volum és de 1835.

⁹³ Veure Albert Ghanime i Rodríguez: *Apunts sobre el pensament de José Andrew de Covert-Spring*, “L'Avenç”, núm. 195, Barcelona, setembre 1995.

influència política d'Espartero, canalitzaren el procés revolucionari cap a la Constitució de 1837, que si bé era menys democràtica que la de Càdis, significava, per contra, la supressió del règim senyorial, del delme i de les amortitzacions nobiliàries i eclesiàstiques. En aquest context, tant els moderats com progressites catalans maldaren per encabir la demanda de la recuperació de la universitat per a Barcelona entre els greuges infligits pel despotisme a una ciutat tan inequívocament liberal. Durant 1836 l'Ajuntament progressita crea la Societat del Foment de la Il·lustració amb l'objectiu de promoure les iniciatives públiques a favor de l'ensenyament, entre elles la creació de l'Institut Barcelonès de segon ensenyament, patrocinat econòmicament per la corporació municipal.

L'Institut suplia la desaparició dels col·legis religiosos incendiats durant la bullanga de l'any anterior; funcionà interinament fins que fou reconegut pel govern el juliol de 1837, quan se li autoritzà a instal·lar les aules al convent de Santa Elisabeth⁹⁴. Martí d'Eixalà en fou el director de maig de 1839 a desembre de 1841⁹⁵.

El dia 3 de maig de 1836 s'insistí novament en el trasllat de la Universitat de Cervera a Barcelona; el 16 de juliol l'Acadèmia de Ciències pren la iniciativa de reunir la de Bones Lletres i les càtedres de Jurisprudència, i plantejar l'establiment de la universitat. El 4 d'agost el govern publica un nou Pla general d'estudis que trasllada les universitats d'Alcalá de Henares a Madrid i de Cervera a Barcelona, però el motí dels sergents a La Granja transtornà el procés: el 4 de setembre una Reial Ordre ajornava l'aplicació del Pla general fins que s'hi pronunciessin les Corts. A l'endemig, el cap polític Josep Melcior Prat, acollint-se a una circular del govern constitucional del 24 de març de 1823 –el motí de La Granja havia reimplantat la Constitució de 1812–, convocà una reunió dels professors dels centres docents on es decidia l'establiment d'uns Estudis generals de segona i tercera ensenyança, cosa que confirmà l'Ajuntament en sessió de l'1 d'octubre.

El governador Prat aprovà la proposta el dia 13, però un decret provisional del govern, del 29 d'octubre, mantenia l'ajornament de la decisió final, que havien de prendre les Corts, i tolerava l'establiment dels Estudis barcelonins per evitar un conflicte que podia afeblir els rengles liberals en uns moments delicats de lluita contra els partidaris del

⁹⁴ Antoni Jutglar i Bernaus: *Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900*, p. 387.

cunyat de la Regent. Com que la situació era provisional, el 17 de novembre la ciutat insistia en, amb arguments reforçats per la situació bèl·lica, que Cervera era “padrón de ignominia para el pueblo catalán [...] establecimiento que tiene ligada su suerte con la del absolutismo”⁹⁶.

Aclarida la situació, el dia 19 de novembre de 1836 es celebrà la instal·lació dels nous Estudis Generals, encara sense el reconeixement oficial definitiu, però que per Reial Ordre del 21 de desembre obtindran l'autorització per funcionar pel període d'un any, quedant la resolució final del conflicte Barcelona-Cervera, com quedava dit en les ordres precedents, pendent de la resolució parlamentària. L'oració inaugural fou pronunciada a l'església de Sant Felip Neri per Albert Pujol, vicepresident de la Junta de Professors, i versà sobre *Generalidades acerca de la Historia de la Universidad*⁹⁷.

Precedit per una presentació segurament redactada per l'editor de l'opuscle, Antoni Bergnes, que s'obria amb les paraules “La venganza de un déspota arrancó en 1714 á Barcelona la antiquísima é ilustre Universidad literaria de que disfrutaba”, el discurs de Pujol establí un paral·lelisme entre el liberalisme –sense matisos- i la defensa del saber, reclamant els mitjans pedagògics “para dar vida y movimiento á la agricultura, al comercio y á las artes, artes digo que compitieran con las extranjeras, si el ingenio y laboriosidad catalana hubieran logrado el estímulo y proteccion que dispensa la Inglaterra”. Condemnava, per tant, el despotisme polític que sempre s'esforça per “jeneralizar la ignorancia”. Insistí en el greuge infligit a Barcelona per la Junta “llamada de *Justicia*”, creada pel duc de Berwick, i per la “prepotencia jesuítica”, que determinaren el trasllat de les sis universitats catalanes a Cervera.

Respecte a la unificació del codi civil i penal, projecte principal per crear un cos jurídic homogeni a l'estat liberal en procés de construcció, Pujol defensà la creació d'un cos jurídic unitari, però tenint en compte les aportacions que podia fer “la lejlislacion catalana, obra maestra de nuestros antiguos padres y sabios predecesores, cuya prevision, talento y recto juício ha garantizado la esperiencia de algunos siglos”; tant aquesta com la resta del dret espanyol “deben conocerse á fondo y meditarse, porque el

⁹⁶ Citat a (sense autor) *La Universidad de Barcelona*, p. 34.

⁹⁷ Manuel Rubio y Borrás: *Aperturas de curso en la universidad de Barcelona desde 1536 a 1919. Reseña histórica y bibliográfica*.

tiempo y la práctica comuniquen despues el tacto fino de saber aplicar las leyes á los negocios con oportunidad”.

Cap al final del seu discurs, Pujol insistia en reclamar del govern el reconeixement explícit de la Universitat barcelonina, comparant la situació present amb la del Trienni “Si el gobierno constitucional de 1822 se prestó á los deseos de esta ciudad, ¿porqué es menos jeneroso el de 1836? [...] ¿Se hará decir á S.M. como en 1816 que no habia razon alguna de justicia, ni utilidad pública para la traslacion de la Universidad de Cervera á Barcelona? ¿Durará este fantasma de temor que infunde la reunion de cursantes en grandes poblaciones? ¿Cuántos miles de ellos contiene Barcelona? ¿Cuántos reunió en 1823? ¿Cuántos el año escolar que precedió? ¿Y qué hicieron? Defender su Patria, estudiar, someterse á las autoridades y respetar á sus profesores”.

En les paraules adreçades específicament als estudiants, “precisados á dejar el armonioso canto de las musas para incorporaros en el carro de Marte”, els animava a defensar els seus drets, també el de rebre instrucció, combatent l’absolutisme que en aquells moments experimentava el seu moment de màxim desplegament territorial per la meitat nord peninsular. “(...) cuando llegue este momento feliz [la pau], dirá Barcelona: he peleado y he vencido, pero sin olvidar jamás que Minerva diosa de la guerra, lo es igualmente de las ciencias”⁹⁸.

L’èxit de l’obertura dels cursos, malgrat les circumstències, fou espectacular: uns mil dos-cents estudiants van omplir l’oferta de les facultats, posant immediatament de manifest un problema que no seria resolt fins trenta-cinc anys més tard, la falta d’unes instal·lacions adients per a la docència.

Un cop aprovada la constitució que havia de substituir l’Estatu Reial de 1834, el 2 d’agost de 1837, Barcelona retrucava per al restabliment de la Universitat de 1714 (retorn de la de Cervera) o bé la de 1823 (creació de nova planta), i s’hi acompanyava un pla d’estudis. Finalment, l’1 de setembre d’aquell any una Reial Ordre decidia la primera opció: es traslladava interinament la Universitat de Cervera a Barcelona, a l’espera que l’acció fos definitivament refrendada pel pla d’Instrucció Pública que

⁹⁸ Les cites d’aquest paràgraf pertanyen al *Discurso que en la inauguración de los Estudios Jenerales establecidos en la ciudad de Barcelona (...) leyó el Dr. D. Alberto Pujol, 1836.*

elaboraven les Corts, y el 18 d'octubre tenia lloc la cerimonia d'instal·lació de la Universitat Literària a la capital del Principat, “a pesar de otras incesantes atenciones que han rodeado desde la llegada de la Real órden á las Autoridades de la ciudad y de la provincia”, apuntava Albert Pujol referint-se a la situació bèl·lica i a les accions contràries escomeses des de Cervera. Això s'esdevenia 301 anys després que es col·loqués la primera pedra de l'Estudi General de la Rambla, reconvertit en caserna de l'exèrcit durant el segle anterior. Pujol va ser escollit rector i Martí d'Eixalà secretari.

El discurs d'obertura d'aquell any acadèmic fou dividit en dues parts, que llegiren els dos alts representants de la nova institució; el del rector seguia en la línia historicista, relacionant la història de la universitat amb la pugna entre liberalisme i absolutisme que ja havia encetat l'any anterior.

En aquesta ocasió Pujol inicià fent una justificació de la posició catalana en la Guerra de Successió, identificant el país, i de les seves autoritats, amb les llibertats cíviues - amenaçades per l'absolutisme-, que ell considerava fruit d'un sistema jurídic madur i fortament legalista. Ja des de 1640 “con la Universidad literaria avanzaban las ideas liberales, el ultramontanismo debia ceder su posicion, y el progreso de las ciencias era un obstáculo para que la alianza del absolutismo y del error ejercieran impunemente su imperio”. Aquest degué d'ésser un dels eixos fonamentals de la pressió feta sobre les autoritats durant tot el procés: fer aparèixer la causa dels liberals catalans íntimament relacionada amb la lluita contra l'absolutisme, amb la qüestió universitària com un càstic a la ciutat per trencar l'esperit intrínscament “liberal” de les seves institucions, evitant posar en dubte la legitimitat de la dinastia, que seguia essent el principal fonament del nou règim, però abonant el terreny al creixement del sentiment provincialista.

Durant el seu torn, Martí d'Eixalà defensà una concepció de la instrucció adreçada a la formació d'individus que siguin conscients de la importància de mantenir la cohesió social mitjançant la moral, i no solament a la recerca del benefici personal. Explicà l'aparició dels estats com evolució de les societats feudals, que previament haurien desbancat el poder comunitari dels petits propietaris, vers la creació d'un poder autoritari, del qual quedarien excloses la classe dels artesans, comerciants i fabricants, que tendiran a desequilibrar el sistema: “Las divisiones serán inevitables, la ambicion se

aprovechará de ellas é iguales causas le facilitarán la empresa. Además hay entonces un elemento, esto es, la clase oprimida, de la que echará mano uno de los partidos, y arrollará con él la grande resistencia que opone el principio conservador en toda suerte de aristocracias (...) hasta que, cansado de ajitarse en todas direcciones el pueblo, se sujeta á un usurpador que al principio le presenta las cadenas envueltas en el aparato del órden ó entretejidas de laureles”. Alhora –diu Martí-, d’aquests sotracs i del mateix principi de conservació, de progrés, de felicitat individual i prosperitat pública sorgeixen les ciències per crear les noves bases de la civilització “siendo el resultado de sus primeras investigaciones, analogías mas ó menos delicadas con que esplica en globo el sistema completo de la creacion”. La seva interpretació evolucionista sintonitzava amb la que la Il·lustració produïa arreu de l’Europa occidental i constituïa un dels primers exemples d’interpretació progressista de la història a l’Espanya del XIX, identificant –com havia fet Pujol abans- liberalisme amb saber i absolutisme amb obscurantisme. Propugnava l’extensió de l’ensenyament racionalista entre les classes mitjanes, però sense descuidar l’eloqüència en el llenguatge, arma de gran impacte social entre el poble “en el siglo actual por la fuerza irresistible de la opinion”. La progressiva importància dels parlaments i de la premsa feia precís preparar les futures classes dirigents amb les eines necessàries (lògica i oratòria) per influir en l’opinió pública⁹⁹.

L’acció del govern en favor del restabliment a Barcelona de la principal universitat catalana va acabar de clarificar la posició política d’una bona part del claustre cerverí: el canceller Bartomeu Torredadella i altres professors s’implicaren definitivament amb el carlisme, intentant mantenir la representació de la Universitat “legítima”. L’any 1838 es traslladaren a Solsona, en mans dels carlins, i durant el mateix any establiren la seu universitària al monestir de Sant Pere de la Portella, prop del municipi de la Quar, al Berguedà, on es van impartir els cursos de 1838-39 i 1839-40 fins que la comarca fou presa pels liberals.

Durant l’any 1838 les aules de la Universitat es van instal·lar a l’antic convent dels carmelites descalços exclaustats per efecte de la primera desamortització del segle

⁹⁹ Les cites d’aquest paràgraf pertanyen als discursos de la *Instalacion de la Universidad Literaria de Barcelona, dia 18 de octubre de 1837*, 1837.

XIX¹⁰⁰. Havia quedat en estat semiruinós a causa dels incendis subsegüents a la bullanga anticlerical de 1835. La situació, doncs, de la Universitat Literària barcelonina quedava enquadrada, davant de l'Hospital de la Santa Creu, en el rectangle format pels carrers del Carme, dels Àngels, d'Elisabets i de Xuclà, a banda de les facultats que s'ubiaven en indrets més escaients. L'estat físic de l'edifici serà una constant font de preocupacions i de despeses en reparacions que no acabarà fins que s'aconsegueixi traslladar l'activitat al nou edifici de l'Eixample l'any 1872.

La reubicació de 1837 no va aclarir definitivament el panorama dels estudis superiors a Catalunya. Si bé la Teologia i la Jurisprudència formaven part d'ella, la Medicina disposava de Col·legi propi, així com els estudis de Farmàcia; la Filosofia s'ensenyava a la Universitat, però tant el Col·legi Tridentí com els de Medicina i Farmàcia podien atorgar també el grau de batxiller. Durant 1839 Medicina, Cirurgia i Farmàcia es van incorporar a la Direcció General d'Estudis, però es mantenien alienes a la nova organització universitària. A més, la junta de govern de Lleida restablí el 15 d'octubre de 1840 la Universitat de Cervera i el dia 23 era la de Mallorca la que feia el mateix amb la de Palma. El claustre de la Universitat barcelonina va instar la Regent el 13 de novembre a confirmar definitivament la Reial Ordre de l'1 de setembre de 1837 i a que els estudis de Medicina, Cirurgia i Farmàcia s'integressin dins la Universitat. Es demanava també l'exclusiva dels estudis de Filosofia i que es transferissin els cursos impartits per les escoles de la Junta de Comerç¹⁰¹.

Barcelona havia donat suport inicial a la revolta progressista liderada per Espartero, entre altres coses, per defensar la seva autonomia municipal (que permetia un sufragi restringit més ampli). Es el sistema constitucional entrà en crisi el setembre de 1840, provocant l'exili de la regent. Aviat, però, creixé la malfiança respecte al poder central a causa de les mesures que es consideraven lesives als interessos catalans: es preveia el reclutament obligatori a base de "quintes" i es parlava insistentment d'un acord comercial amb Anglaterra que legalitzaria la importació de teixits anglesos, ja prou abundants gràcies al contraban i a la corrupció dels funcionaris. El coronel Prim s'erigia

¹⁰⁰ La R.O. del 6 de setembre d'aquell any cedia a la Universitat el convent i l'hort annex, on també ragué la seu de l'Institut provincial.

¹⁰¹ Les matèries impartides per l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts pel curs 1837-1838 apareixen publicades al "Diario de Barcelona" del dia 18 d'octubre de 1837, justament el de la cerimònia d'instal·lació de la Universitat. DOCUMENT 17.

a les Corts en defensor de la causa catalana, mentre que entre l'opinió de la resta del país s'estenia la idea de l'egoïsme provincial català. Els republicans, molt actius a Barcelona, recriminaven a Espartero que hagués frenat les refomes socials i democràtiques que eren presents entre les reivindicacions de setembre.

La Junta de Vigilància de Barcelona, establerta amb caràcter interí l'octubre de 1841 mentre les autoritats militars superiors havien marxat en campanya per apaivagar la insurrecció moderada d'O'Donnell, en una mostra d'afirmació davant del poder central, i cercant la lliure expansió de la ciutat, decidí enderrocar les muralles de la Ciutadella. En mans dels elements més radicals del progressisme, i de republicans, la Junta destituí alguns catedràtics de la Universitat que criticaven la nova situació, nomenant-ne altres de més afins. Entre els qui hagueren de deixar el claustre estava el rector Albert Pujol, que fou substituït per Domènec Maria Vila i Tomàs, el qual ja havia exercit el càrrec durant l'intent de restauració del Trienni. Espartero aplicà sobre la ciutat una política de càstic i recompensa: d'una banda ordenà la reconstrucció dels murs desmuntats de la fortalesa militar, i de l'altra optà per escoltar les insistents peticions del claustre de la Universitat, donant satisfacció a una de les principals aspiracions de l'elit intel·lectual i econòmica de la ciutat, que s'havia arrencat clarament amb la causa liberal i que ara calia mantenir fidel al projecte de consolidació del règim: el 10 d'agost de 1842 el regent signà el decret pel qual s'aprovava definitivament la translació de la Universitat deixant sense efecte les maniobres lleidatanes destinades a conservar la universitat segarrenca i revocant, alhora, l'acord de la Junta de govern de Mallorca. Tanmateix, es reconeixien els estudis cursats fins llavors en ambdós centres.

Amb el reconeixement definitiu de la Universitat, s'engegà el procés d'estructuració dels estudis secundaris i terciaris dins d'aquesta institució docent, sempre, però, caracteritzat per la manca d'autonomia en la presa de decisions i per les dificultats pressupostàries, salvades en molts casos pel sacrifici dels docents o per la recerca d'ingressos irregulars en d'altres.

L'1 d'octubre d'aquell mateix 1842 es refongueren en la Facultat de Jurisprudència les de Cànon i Lleis, que operaven autònomament i un any més tard es reunien en la Facultat de Ciències Mèdiques els estudis de Medicina, Cirurgia i Farmàcia. Els estudis de Filosofia eren la formació secundària prèvia a l'ingrés en altres facultats; moltes de

les matèries eren les que donaven les càtedres de la Junta de Comerç i les Acadèmies. Un informe del 24 de desembre de 1843 per la Facultat de Filosofia de Barcelona proposava la reforma d'aquests "estudis preparatoris generals" i la creació de col·legis o facultats provincials de Filosofia per preparar en quatre anys les assignatures de ciències i de lletres que donuessin dret a obtenir el títol de batxiller necessari per a qualsevol carrera, i que es creés a Madrid i Barcelona la Facultat de Ciències i Lletres per ampliar i completar en quatre anys més aquests estudis, gaudint de titulació superior pròpia¹⁰². Algunes d'aquestes propostes van ser recollides en el Pla d'estudis elaborat durant el ministeri de Pedro José Pidal l'any 1845.

Mentrestant s'havien anat realitzant els primers cursos a les aules de l'exconvent del carrer del Carme emmig l'instable clima de la ciutat i del país que fins i tot havien impedit la lectura dels protocolaris discursos d'apertura anual en els anys 1838, 1839 i 1840. El de 1841 fou pronunciat pel Pere Felip Monlau i Roca (1808-1871), arrelglerat en les files progressistes i directament implicat en el moviment cultural de la ciutat. Filosòficament fill de Martí d'Eixalà, entre 1840 i 1844 fou catedràtic de Literatura i Història de la nova Universitat fins que se l'expulsà en arribar els moderats al poder¹⁰³. Monlau, que estudià medicina, és un exemple d'intel·lectual del XIX format en una especialitat socialment reconeguda, que després es decantaria vers el conreu de les lletres, sense descuidar fer aportacions al seu primerenc camp d'estudis. Fou un dels higienistes més destacats del seu temps i un dels principals impulsors de l'obertura de Barcelona al seu pla amb l'obra *¡¡¡Abajo las murallas!!!* de 1841. Aquest primer discurs el redactà en llatí (*De litterarum statu atque Progressi*), essent el primer que, amb motiu de l'inici del curs acadèmic, es pronunciava en aquesta llengua¹⁰⁴.

Durant el conflictiu període comprès entre 1842 a 1843 els encarregats d'obrir l'any acadèmic foren Agustí Yáñez¹⁰⁵ (*De necessario scientiarum omnium foedere*, 1842),

¹⁰² Citat a *La Universidad de Barcelona*, (no consta autor), Barcelona, 1950, p. 35-36.

¹⁰³ Instal·lat a Madrid, exercí la càtedra de Psicologia, Lògica i Ètica a l'institut de la capital i a l'Escola Normal fins 1854, quan gaunà la càtedra d'Higiene a la facultat de Medicina, que deixà més tard per continuar la seva dedicació a la psicologia, influït per la frenologia divulgada per Marià Cubí.

¹⁰⁴ Els altres dos discursos inaugurals fets en llatí foren els d'Agustí Yáñez l'any següent i tres anys després el de Josep Rubio i Alemany (*De ingeniorum delectu ad disciplinas litterarum discendas*, 1844). Els posteriors, durant tota la resta del segle, foren pronunciats en castellà. Per tota Europa l'ús de la llengua llatina, abans principal vehicle de la comunitat universitària, deixava la seva funció a les llengües nacionals majoritàries.

¹⁰⁵ Agustí Yáñez i Girona (1789-1857) "va ser deixeble de F. Carbonell i Bravo a l'Escola de Química de la Junta de Comerç. Graduat en Farmàcia, va doctorar-se a Madrid. Tot seguit va guanyar una càtedra al

catedràtic de Farmàcia i reconegut liberal que havia estat separat de la docència entre 1823 i 1830, i, novament, Pere Felip Monlau (*La literatura es la fiel expresión de la sociedad*, 1843), aquest pronunciat al saló de les Acadèmies ja el 9 de desembre, un cop apaivagats els fets revolucionaris d'aquells mesos. En ambdós casos l'apologia liberal és manifesta, però s'evita en tot moment exaltar les passions, desfermades a l'exterior del recinte universitari, tot apel·lant a la força superior de la raó i de la ciència. Monlau, que seguia fidelment l'admiració romàntica del seu moment per la civilització grega, i a qui les circumstàncies polítiques no permeteren fer un discurs més elaborat sobre el tema escollit, afirmà que no sempre la literatura reflecteix la realitat històrica d'una societat, sobre tot en èpoques de repressió on “solo pasarán á la posteridad los mercenarios partos de la adulacion y del miedo”¹⁰⁶. Al final, es refereix al projecte de reforma de la instrucció pública en què treballa el govern progressista, però que acabarà aprovant, modificant-ne alguns aspectes de la seva filosofia, el primer govern de Narvàez.

Monlau confia en la millora i generalització de l'educació per canviar el sistema d'obtenció de càrrecs en l'administració que tradicionalment es repartien mitjançant el nepotisme, l'adulació i les influències: “El dia que un hombre de estado, dotado de voluntad firme y sano juicio, comprenda todos los recursos que por sí misma ofrece la instrucción pública, aquel dia (dice con su acostumbrada enerjía Mr. Girardin¹⁰⁷) se

tot just creat Col·legi de Sant Victorià. El 1820 va publicar *Lecciones de Historia Natural*, una obra que fou llibre de text obligat durant molt de temps. Fou catedràtic, degà i rector (1856) de la Universitat de Barcelona. Les seves idees polítiques, liberals, el portaren a intervenir en la política del seu temps, i arribà a ser primer alcalde constitucional, en absència del titular, l'any 1823, en circumstàncies dramàtiques. Hom pot assegurar que la seva fou una vida dividida entre la ciència i la política”. Santiago Riera i Tuèbols: *Romanticisme i Renaixença, 1800-1860*, volum IV d'*Història de la cultura catalana* (dirigida per Pere Gabriel), p. 262.

¹⁰⁶ Pere Felip Monlau i Roca: *Discurso inaugural que en la abertura del curso académico de 1843-44 leyó en la Universidad Literaria de Barcelona, el dia 9 de diciembre de 1843, D. Pedro Felipe Monlau, Doctor en Medicina y Cirujía, y catedrático de Literatura é Historia en la misma universidad*, Imprenta de Joaquín Verdagué, Barcelona, 1843, p. 11.

¹⁰⁷ Monlau es referia a Marc Girardin, conegut com Saint-Marc Girardin (1801-1873), escriptor i crític literari francès, premiat dues vegades per l'Acadèmia Francesa (1824 i 1828), fou professor estatal de poesia francesa durant trenta anys i, durant quaranta-cinc, crític literari del “Journal des Débats” alhora que col·laborador a la “Revue des Deux Mondes”. Exemple d'intel·lectual compromès amb la política a partir de la monarquia de Lluís Felip d'Orléans, als principis de la qual es mantingué fidel davant el republicanisme i el II Imperi, fou elegit diputat a les legislatures de 1834, 1848 i 1871. Els seus discursos i escrits sobre el paper que l'ensenyament havia de jugar en la nova societat li van valer, el 1844 –any en què ingressà a l'Acadèmia–, ser designat membre del Consell d'Estat per a la Instrucció Pública. Quant als sistemes polítics, Girardin opinava que allò que compta és l'acció dels governs a través de les seves lleis, i no tant si aquestes procedeixen d'una monarquia o d'una república, i tampoc que els sistemes siguin aristocràtics o democràtics. El seu pensament forní arguments pels defensors d'un liberalisme compromès amb el progrés econòmic i social a través d'un sistema constitucional que pogués forjar una

creará una nueva jerarquía social [...] el grado de instrucción determinará los derechos políticos y las aptitudes administrativas, poniendo barreras intraspasables á las pretensiones exageradas y á las candidaturas ridículas”¹⁰⁸, una meritocràcia que havia de contribuir a afermar el propi poder polític i evitar que les lluites pel poder afectessin el funcionament de l’aparell estatal: “los funcionarios públicos formarán necesariamente la parte escogida de la nación [...] entonces el Gobierno gozará siempre de prestigio, porque siempre estará dignamente representado; y entonces, por fin, gobernará real y efectivamente, porque el poder cobrará aquella robusta autoridad moral sin la cual su precaria existencia está siempre amenazada por el conflicto de las ambiciones personales”¹⁰⁹

El transtorn de la Jamància tindrà com a conseqüència la radicalització ideològica d’alguns sectors socials menestrals i obrers de la ciutat, i un control policial permanent sobre les activitats socials i polítiques que s’hi desenvolupin. Els elements més moderats de la ciutat, alguns procedents dels rengles progressistes, contraris tant a la Junta Popular Directiva de 1842 com a la Junta Suprema provincial de 1843, que pensava restituir l’ordre constitucional des d’una Junta Central contra el despòtic govern d’Espartero, constituirà la nova elit de la ciutat i de la seva universitat durant el període següent, marcat pel domini dels moderats, per la marginació de progressistes i republicans, i per la fonamentació del nou sistema liberal molt restringit. La ciguda d’Espartero facilitarà el retorn dels catedràtics foragitats en 1841, i, al seu torn, la sortida dels professors progressistes com Monlau.

El Pla Pidal de 1845: la primera gran reordenació centralista de l’ensenyament

Les lluites entre liberals i absolutistes primer, i les tensions entre les diverses faccions liberals després, dificultaven l’adopció de plans per a la regulació oficial de l’ensenyament, cosa que havia complicat molt les aspiracions universitàries de Barcelona. Fou el cas del citat Reglament de Instrucció Pública de 1821 i el del Pla Calomarde de 1824. Algunes d’aquestes lleis i reformes, a més, havien fracassat per

nova aristocràcia basada en el poder econòmic de la nova burgesia industrial i comercial i en la influència dels intel·lectuals.

¹⁰⁸ Pere Felip Monlau: *op. cit.*, p. 13.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 14.

falta dels pressupostos que permetessin la seva aplicació efectiva. Alguns aspectes de la reforma provisional de 1836, durant el ministeri del Duc de Rivas, seran tinguts en consideració, però no els aspectes més liberals com el de donar llibertat als professors per triar els llibres de text, mesura que es considerava “prematura en España, y de resultados nada favorables”¹¹⁰ i que havia propiciat la tria de llibres obsolets o desconnectats de l’objecte de l’assignatura per part d’alguns catedràtics. Això contrastava amb la voluntat centralitzadora i exahustiva, autèntic esperit de la nova llei.

Els reglaments i reformes seguien el model francès (d’organització, no pas l’acadèmic) i es portaven a terme des de la Direcció General de la Instrucció Pública i des del posterior Consell d’Instrucció Pública, creat el 1843 amb la reforma de Gómez de la Serna, ambdós organismes dependents del Ministeri de Governació. El gener de 1844 el ministre Peñaflorida convocà el Consell per iniciar el projecte de planificació de l’ensenyament secundari i superior, que havia de refondre i conferir el caràcter de corporació centralitzada a aquests nivells d’ensenyament en els centres públics, i establir les normes a seguir per part de les escoles privades, però el mes de maig va haver un canvi ministerial: Narváez substitueix González Bravo al capdavant del govern i Pedro José Pidal y Carniado (1799-1865) és nomenat nou ministre de Governació.

El 25 de setembre de 1845 aparegué a la Gaceta de Madrid el Reial Decret que substanciava el nou Pla d’Estudis de secundària i terciària dividit en quatre seccions, precedit per l’exposició dels motius, amb data del dia 17 del mateix mes. Pidal pertanyia al sector més dretà dels liberals moderats, cosa que es deixa sentir en la redacció de l’exposició, però es considera que l’estructura i articulats del pla es deu fonamentalment a Antonio Gil de Zárate, cap de la Direcció d’Instrucció Pública.

En l’exposició el ministre comenta la necessitat del nou pla perquè la instrucció “regida en general por disposiciones interinas, cuyo carácter tienen también casi todos los profesores; dotados estos mezquinamente; desatendidos ciertos estudios á que es preciso dar impulso; privados todos de aquel enlace que constituye el verdadero edificio del saber humano; y por último, introducido el desorden en la administración económica; no había persona alguna en España que no reclamase por su pronto y eficaz remedio”.

¹¹⁰ “Gaceta de Madrid”, 25-IX-1845, p. 2.

La millora de l'eficiència en la prestació del servei porten el ministre a procurar el control de la gestió econòmica de l'ensenyament per la via d'acabar amb la complicada trama del finançament dels centres docents públics: “llevada a feliz cima la centralización de los caudales [a través de les reformes prèvies], el Gobierno conoce ya los medios de que puede disponer, y con presencia de ellos se ha formado el adjunto proyecto que tengo la honra de someter á la aprobación de S.M. para el arreglo definitivo de las enseñanzas secundaria y superior”. A continuació argumenta la “necesidad de establecer unidad y armonía en todas las escuelas del reino”, idea a partir de la qual justificava acabar amb l'autonomia de què havien gaudit els centres universitaris tradicionalment, criticant-la com segueix: “Antiguamente eran las universidades independientes entre sí y hasta del Gobierno mismo: cada cual tenía su régimen, sus estudios, sus métodos y aun sus pretensiones distintas: no solo disponían arbitrariamente de sus fondos, sino que hasta era también arbitraria en ellas la enseñanza. Ya desde fines del siglo pasado trató el Gobierno de poner diques á semejante anarquía, que, tras del desconcierto general de todas las ciencias, mantenía á estas en atraso lastimoso, perpetuando rancias ideas, doctrinas desacreditadas y perjudiciales preocupaciones”. La centralització es mostra com la solució racional als problemes de l'ensenyament i també a les diferències de recursos entre províncies en el cas del nivell secundari. Però la uniformització dels plans d'estudis no es concep tant com el millor sistema per millorar-ne la qualitat científica de les “rancias ideas”, sino per evitar les “doctrinas desacreditadas” i les “perjudiciales preocupaciones”, cosa que es pot interpretar més aviat com un filtre o censura a la influència d'idees i mètodes aliens que no pas a la voluntat de modernitzar els estudis afavorint el contacte amb els altres centres docents estrangers.

Acte seguit aborda la part més ideològica de la llei que proposa i entra en la disputa sobre la preponderància literària o científicotècnica dins l'ensenyament: “En lo antiguo fijaba casi exclusivamente la atención el estudio del latín, que con algunos conocimientos de filosofía escolástica venía á constituir nuestra segunda enseñanza. Echáronse luego de menos las ciencias exactas y naturales, cuyo abandono ha sido tan funesto á la industria española; y después de varios ensayos hechos con no muy feliz éxito, cayóse en el extremo contrario, abandonándose casi del todo el estudio de las humanidades, y pretendiendo convertir á los niños puramente en físicos y matemáticos. ¿Qué ha resultado de aquí? Sin conseguirse lo último, se han perdido los estudios

clásicos, y nuestra literatura actual se resiente por desgracia de tan fatal abandono”. La solució que donarà a la dicotomia anirà en benefici de la recuperació d’importància de les “lletres” i del desplaçament de les assignatures físiques i numèriques als darrers anys de la secundària, bandejant-les pràcticament dels primers estudis.

La llei creava els instituts de segon ensenyament, es precisava que n’havia d’haver un, al menys, en cada província. Els de tercera classe donaven una formació *elemental*¹¹¹ bàsica en tres cursos i en els de segona classe la formació elemental completa. En aquests darrers es podien cursar en dos anys les assignatures d’*ampliació*¹¹² especialitzada -a part de l’ensenyament elemental- que servien de preparació per a l’estudi d’algunes carreres. Així, l’ensenyament secundari dividit en cinc anys, de quinze assignatures, solament tres corresponien a elements de matemàtica i física i una a ciències naturals. Aprovats aquests cursos, l’alumne podia obtenir al grau de Batxiller en Filosofia.

En les capitals amb universitat eren les facultats de Filosofia les que impartirien la segona ensenyança exercint d’institut provincial¹¹³, habilitades per expedir els graus de batxiller i de llicenciat¹¹⁴ en Filosofia. Un dels objectius era fornir els coneixements d’aquells alumnes “que quieran ejercer útiles profesiones, ó aspiran por distintos modos á brillar en el Estado”. És a dir, que a falta d’estudis més precisos, aquestes facultats havien de nodrir el cos funcional de l’administració pública. La major part dels alumnes, però, preparaven les assignatures en centres privats per passar posteriorment els exàmens en els centres oficials.

L’ensenyament tercer estava format per les facultats majors: Teologia, Jurisprudència, Medicina i Farmàcia. Estaven finançades pel govern directament i calia, per a totes, el grau previ de Batxillerat en Filosofia. Per a cada facultat major calia fer un curs amb les

¹¹¹ En aquest nivell d’ensenyament es buscava establir una “educación moral, religiosa y literaria. Para esto a sido preciso dar de nuevo á las humanidades toda la importancia que habían perdido, haciendo de ellas la base principals de la enseñanza”. Per tant, primava el factor ideològic per damunt de la possibilitat d’esperonar la modernització social i econòmica afavorint una preparació de la població estudiant que seguís les bases de l’ensenyament tecnològic i científic, com es feia en altres països europeus.

¹¹² L’ampliació de segona ensenyança es dividia en dos grups: lletres i ciències, amb les seves assignatures respectives.

¹¹³ El sosteniment d’aquest nivell d’ensenyament quedava sota responsabilitat de les províncies.

¹¹⁴ La llicenciatura en lletres s’obtenia després d’aprovar els dos cursos on s’estudiava Llatí, Grec, Anglès o Alemany, Literatura i Filosofia; per a la de ciències calia superar Matemàtiques, Grec, Química, Mineralogia, Botànica i Zoologia.

tres o quatre assignatures específiques de la carrera, i a continuació els set cursos –cinc en el cas de Farmàcia, que es completaven amb dos anys posteriors de pràctiques-. Al final s’obtenia el grau de llicenciat en la facultat corresponent.

Els estudis superiors eren els de doctorat o de perfeccionament i s’obtenien després d’aprovar en dos cursos les sis assignatures de lletres o les sis de ciències. Fent les dues opcions s’obtenia el grau de Doctor en Filosofia. Els de Teologia i Jurisprudència podien fer-se en un any i abastaven tres assignatures. Els de Farmàcia tenien dues assignatures i els de Medicina cinc dividides en dos cursos. Amb el doctorat es volia propiciar la millor formació dels qui s’havien de dedicar al professorat i solament es preveia una sola universitat que conferís aquests graus “(...) y esta ha de ser aquella que con mayores medios y más perfección en la enseñanza, se reunan todas las facultades , todas las ciencias para formar un gran centro de luces que la iguale con el tiempo á las mas célebres de Europa, convirtiéndola en norma y modelo de todas las de España. Esta universidad solo puede existir en la capital de la monarquía”.

La secció dedicada a estructurar els estudis també preveia els *especials*, dedicats a carreres i professions no subjectes a la recepció de graus acadèmics. El govern es comprometia a fer-se càrrec de la formació dels especialites en construcció de camins, canals, mines i ports, en agricultura, veterinària, nàutica, comerç, belles arts, arts i oficis, escribans i procuradors. Però el desenvolupament d’aquestes intencions no arribarà fins que una reforma dels plans abordi la qüestió en 1850.

Respecte al nombre d’universitats, l’exposició jutja excessives les deu creades arran del Reglament de juny de 1821¹¹⁵, però també considera “preferible la conservación de algunas universidades más de las que realmente debieran existir, á los disgustos y perjuicios que necesariamente acarrearía el suprimirlas”. Tanmateix, no totes les universitats tenien les mateixes facultats: Filosofia i Jurisprudència eren comunes, Medicina es cursava en cinc d’elles i Farmàcia en dues. Teologia es feia com a carrera universitària en cinc, remarcant l’exposició la devallada de peticions de matrícula, i preveient que els cinquanta seminaris conciliars, sostinguts en part amb les aportacions

¹¹⁵ Les de Canàries, Toledo i Osca no van obtenir el rang d’universitats, sinó que van passar a ser instituts superiors de secundària.

dels pressupostos estatals, puguin exercir com a facultats si les enxenyances impartides en ells s'adapten al nou pla d'estudis.

Dels centres d'ensenyament secundari privats la llei no en preveu més intervenció que la d'establir les normes per a l'obertura, sense gaire restriccions, i que els exàmens per obtenir el grau de Batxiller cal realitzar-los en els instituts on siguin incorporats. Però adverteix explícitament que cal donar als pares garanties, a través de les inspeccions, per tal que no es deixin enganyar per les “brillantes promesas de charlatanería, de que por desgracia se deja harto fácilmente seducir su credulidad y mal aconsejado cariño”, ja que “la enseñanza de la juventud no es una mercadería que puede dejarse entregada á la codicia de los especuladores, ni debe equipararse á las demás industrias en que domina sólo el interés privado”; es tracta d'una activitat d'interès social per la qual ha de vetllar el govern, tot i que no es compromet a fer cap llei específica que reguli l'exercici de la llibertat d'ensenyament.

En la secció tercera de la llei aborda un dels tradicionals punts febles de l'ensenyament a Espanya: la forma de dotar i retribuir les places de professors universitaris. Estableix la creació d'un cos únic de catedràtics “sin más distinciones que la antigüedad y el diferente sueldo que a cada uno le corresponda” i la millora de les seves retribucions ja que mentre això no arribi “en vano se daría a los estudios la organización más sabia”, no s'aconseguir pujar el nivell de l'ensenyament “mientras su suerte [la dels professors] sea precaria, mientras mezquinas dotaciones les aseguren apenas una miserable existencia”. Els sous estarien d'acord amb l'escalafó, confeccionat en funció dels anys de servei, i es crearien tres categories de catedràtics -d'*entrada*, d'*ascens* i de *terme*- a les quals s'accediria per rigorosa oposició¹¹⁶ després de tres anys d'exercici en un nivell. Les xifres anirien des dels 12.000 als 30.000 rals (3.000 i 7.500 pessetes respectivament), a més de la percepció dels drets d'exàmens. En el cas dels catedràtics d'Institut els salaris es fixaven entre els 10.000 i els 12.000 rals anuals (2.500 i 3.000 pessetes). Si ho comparem amb el salari mitjà d'un teixidor, que era d'unes 1.300 pessetes anuals l'any 1843, o amb les 600 d'un filador, al qual l'entrada d'un únic sou a casa no permetia la supervivència familiar, calculada en unes 2.000, podem entendre

¹¹⁶ Tanmateix, es mantenia l'atribució governativa de nomenar catedràtics, o ascendir-ne la categoria, entre les personalitats de reconegut prestigi. Els tribunals a càtedres estaven formats per set catedràtics i/o especialistes nomenats pel govern, que examinaven els aspirants en grups de tres. El tribunal seleccionava una terna d'aspirants i el govern decidia el guanyador de la plaça.

que les retribucions del professorat no significarien un gran atractiu per als professionals de les diferents especialitats¹¹⁷.

Per accedir a les oposicions, que sempre es realitzarien a Madrid, calia aprovar els exercicis de *regent*, els quals habilitaven també per exercir d'agregat, ajudant o substitut en les facultats. D'aquesta forma es pretenia establir un sistema objectiu d'accés al professorat universitari basat en els mèrits dels aspirants i promoure l'interés dels catedràtics per l'actualització de la seva formació establint diferents categories amb diferents sous.

La quarta secció del Pla d'Estudis es referia a l'administració de l'ensenyament, mantenint el Consell de la Instrucció Pública com a màxima institució rectora encarregada de crear, conservar o suprimir centres docents, d'establir mètodes i reglaments i de proveir càtedres y elaborar l'escalafó entre altres funcions. Es regulen alguns òrgans de les universitats com el nomenament del rector, que designa directament el rei¹¹⁸, els degans de facultat, nomenats a proposta del rector, els secretaris de la universitat i de les facultats, el claustre d'universitat amb competències acadèmiques i els instituts superiors que formen les facultats de filosofia, i el claustre general format pel rector i pels doctors de totes les facultats.

Respecte a l'administració econòmica es mantindria la Junta de centralització de fons propis de la instrucció pública com a principal organisme administrador i distribuïdor dels diners per a l'ensenyament establerts en els pressupostos. La disposició de les partides per cada universitat es faria a través d'un dipositari (recaptador-pagador) nomenat pel govern i de la intervenció del secretari de la universitat.

¹¹⁷ Dades obtingudes a partir de: Ildefons Cerdà: *Teoría general de la urbanización: y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*, Imprenta Española, Madrid, 1867; Josep Maria Huertas Clavería: *Obrers a Catalunya: manual d'història del moviment obrer (1840-1975)*, L'Avenç, Barcelona, 1982; Gabriel Tortella Casares: *El desarrollo de la España contemporánea: historia económica de los siglos XIX y XX*, Alianza Editorial, Madrid, 1995.

¹¹⁸ El rector no podia ser un catedràtic en actiu, devia ser persona "de conocida ilustración, y caracterizada por su posición social ó por el destino que ocupe". Així el govern es volia assegurar la fidelitat dels rectors al poder que els designava, esdevenint el càrrec més un instrument de vigilància del compliment exacte de les consignes governatives que no pas el màxim representant del claustre com ho havia estat en altres temps.

El resultat d'aquest pla d'estudis, detallat més endavant a través de reglaments, fou, en primer lloc, transformar l'ensenyament en una qüestió d'Estat. Significativament la unificació i centralització de les competències es feia a través del Ministeri de Governació, l'encarregat posteriorment d'exercir el control de l'ordre públic en substitució dels ministeris militars. L'autonomia universitària quedava trencada, l'administració dels centres docents depenia ara del govern i no pas dels cossos docents que l'havien exercit fins aleshores, amb l'objectiu d'evitar possibles oposicions en l'aplicació de les directius del poder polític. El mecanisme creat, amb nombrosos retocs, va marcar el sistema educatiu estatal durant tot el període moderat, però la seva aprovació per decret, evitant la discussió parlamentària dels seus objectius i estructura, farà que no compti amb el consens dels sectors desplaçats del poder, que promouran els canvis verificats en la Llei Moyano de l'any 1857¹¹⁹.

Les primeres dades sobre el professorat universitari espanyol, després del Pla Pidal, són les corresponents al projecte d'escalafó de 1846 on figuren els dos-cents vint-i-dos catedràtics titulars de les universitats espanyoles en actiu. Les dades definitives de l'escalafó les recollia la "Gaceta de Madrid" de l'1 de gener de 1849, elles certifiquen la important contractació de professorat a través d'oposicions duta a terme durant els dos anys precedents. El nombre total de catedràtics quedava situat en dos-cents noranta¹²⁰.

Influència del Pla Pidal en la Universitat de Barcelona

En la seva *Reseña histórica de la Universidad Literaria de Barcelona*¹²¹, Vidal i de Valenciano explica la situació del professorat universitari abans de 1845 "la instrucción pública, lejos de obedecer á un sistema, en armonía con las necesidades de los tiempos, regíase generalmente por disposiciones interinas, dictadas para cada caso particular, y en manera alguna subordinadas a un principio concreto (...) la enseñanza (...) hallábase desempeñada por profesores que, mezquinamente retribuidos, y en manera alguna considerados, o no consagraban á su profesión todo el lleno de sus facultades,

¹¹⁹ Palomeque Torres, Antonio: *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*, p. 27.

¹²⁰ Veure quadres del nombre de catedràtics espanyols per universitats i facultats, anys 1846 i 1949, a DOCUMENT 18.

¹²¹ Gaietà Vidal i de Valenciano: *Reseña histórica de la Universidad literaria de Barcelona*, 1881.

precisados a buscar en otras esferas los elementos indispensables para satisfacer sus necesidades más perentorias, o hacían del profesorado escabel o puente de paso para llegar a posiciones más provechosas e independientes”. També menciona el desgavell existent en els plans d’estudis per la falta de planificació lògica entre els diferents nivells: “No existían entre los diferentes grados de la enseñanza la trabazón y enlace, la gradación precisa para que resultaran antecedentes y consecuencias entre los diferentes estudios elementales y superiores”. Les universitats vivien independents unes de les altres, sovint rivalitzant entre elles i entrant en contradiccions científiques, vivint de les seves rendes i de la protecció dels seus patrons.

Per tot això, l’autor de la *Reseña*, que exercí com a professor sota la influència del Pla Pidal de 1845, el valora positivament quan ja feia anys que havia estat superat per altres noramatives “y sin que esto quiera decir que sea digno de aplauso sin la reserva más insignificante, no puede desconocerse el servicio eminentísimo que a la instrucción pública prestó desde luego el “Plan de estudios” decretado por S.M. la Reina Dª Isabel II en 17 de Setiembre de 1845 y el Reglamento que para su ejecución se ordenó en la propia fecha”.

La publicació de la Reial Ordre en la Gaceta de Madrid el dia 25 de setembre va donar lloc a la reestructuració nominal de la cúpula de la Universitat de Barcelona. Els càrrecs directius passaven a dependre del govern a través del seu delegat o Cap polític, en el cas de Barcelona ho era José Fernández Enciso, al qual fou lliurada el dia 5 d’octubre la Universitat per part del rector Joaquim Rey i Esteve, que també posava a disposició el seu càrrec. El mateix dia Fèlix Janer feia el lliurament de la Facultat de Ciències Mèdiques. El dia 8 d’octubre el Cap polític, sense la intenció d’introduir grans canvis en l’estructura precedent, confirmava en els seus respectius càrrecs tant el rector Joaquim Rey com els degans de les facultats: Jaume Quintana a Jurisprudència, Pere Vieta de Filosofia, Fèlix Janer de Medicina i Josep Antoni Balcells de Farmàcia.

A partir d’aquest moment alguns professors van haver de tramitar els títols corresponents per tal d’acreditar llur grau acadèmic que demanaven les places ocupades segons el nou ordenament legal. És per això que durant el mes de novembre catedràtics com Martí d’Eixalà o Joan Cortada van haver de gestionar el seu títol de batxillers en Filosofia. En aplicació de la nova llei, seria la Direcció General d’Instrucció Pública

l'encarregada de confeccionar les plantilles de professorat i, en tot cas, confirmar els nomenaments d'interins i substituïts. En la relació de professors que la Direcció envià a la Universitat de Barcelona pocs dies després de la publicació del Pla Pidal desapareixien els professors que no tenien plaça en propietat. La Universitat hauria de fer-se càrrec, pels seus propis mitjans, de proveir les places de substituïts que en tot cas havien de comptar amb la titulació pertinent. A Jurisprudència es van incorporar quatre professors procedents d'altres universitats suprimides pel nou pla: Francisco Falces, Francisco Escudero i Jaime Claver d'Osca i Manuel Calisto de Toledo. Barcelona comptava amb vint-i-set catedràtics oficials (era la tercera en nombre després de la de Madrid, amb cinquanta-dos i Sevilla amb vint-i-vuit) dels dos-cents vint-i-dos reconeguts en tot l'Estat, segons el projecte d'escalafó que es va elaborar durant 1846 a partir de la data de nomenament per a les càtedres per part del govern¹²².

El conflicte creat amb aquells professors que exercien càtedres des de feia anys, però que no comptaven amb un nomenament del govern –cas de Martí d'Eixalà– es resolgué amb la Reial Ordre del 30 de gener de 1846, la qual reconeixia el dret a la càtedra professada fins aleshores per a aquells que acreditessin cinc anys de servei en qualitat d'interí o de substituït¹²³.

El “Reglamento para la ejecución del Plan de estudios decretado por S.M.”, publicat el 22 d'octubre de 1845 establia en l'article 8è el districte universitari de Barcelona, que aplegava les quatre províncies catalanes i les Illes Balears¹²⁴, tancant així definitivament les aspiracions de Cervera a conservar la seva universitat. Es creava l'Institut de Segon Ensenyament de Barcelona¹²⁵ agregat a la Universitat a través de la Facultat de Filosofia, de forma que l'Institut fundat per la Societat de Foment de la Il·lustració, municipal, passava a denominar-se Col·legi Barcelonès, sense vinculació orgànica amb

¹²² El projecte d'escalafó general dels catedràtics espanyols, primer realitzat a Espanya, fou reproduït per “El Pensamiento de la Nación, periódico religioso, político y literario”, dirigit per Jaume Balmes, en els seus números 122 (3 de juny de 1846, pgs. 344-347), 123 (10 de juny de 1846, pgs. 364-367) i 124 (17 de juny de 1846, pgs. 374-377). El DOCUMENT 18 reproduïx les dades referides a la Universitat de Barcelona procedents d'aquesta informació.

¹²³ Jaume Roura i Roca: *op. cit.* p. 113.

¹²⁴ El districte universitari de Barcelona amb 1.270.383 habitants i 27 càtedres en 1845 era, després de Madrid (1.590.249 hb. i 52 cated.), el de més densitat de catedràtics de tot el regne. *Los 10 distritos universitarios de España en 1845 y su población*, <http://www.filosofia.org/ave/001/a177.htm>

¹²⁵ L'any 1848 a Barcelona els centres de secundària dependents de la U.B. eren les Escoles Pies i els col·legis Barcelonès, Mestres, Sant Isidor, Figueres, Antiga, Presas i Mas. De fora de la ciutat hi estaven vinculats el Col·legi Carreras de Sant Gervasi, els col·legis de Vic, de Manresa, de Vilafranca i les Escoles Pies de Mataró, Calella i Sabadell.

la nova estructura de l'ensenyament estatal¹²⁶. La Reial Ordre del 13 de novembre creava els instituts de Tarragona, de segona classe (d'ampliació) i de Girona de tercera (elemental), i la del dia 15 del mateix mes, el Figueres, també de tercera classe. El 9 de desembre, el secretari Francesc Bagils i Morlius enviava al govern l'informe sobre la reorganització feta on s'inclouïen els nomenaments de catedràtics, professors i personal no docent¹²⁷. Una altra ordre del 10 de desembre cominava les universitats a redactar els programes de les facultats de Filosofia i a remetre'ls al govern abans del mes d'abril per tal d'aconseguir la unificació de les matèries de secundària per a tots els districtes universitaris.

La pèrdua d'autonomia i el control gairebé policial sobre el professorat foren valorats diversament per algunes de les principals personalitats catalanes de l'època. Hem vist com Vidal i de Valenciano destacava que amb aquesta llei es produïa la sensació de seguretat en el funcionament de la institució docent, es percebia com la normalització i culminació amb èxit d'un antic procés. Així també ho expressava Manuel Milà en els inicis del discurs inaugural d'aquell curs 1845-46 dedicat a la *Importancia del estudio de la literatura*, on, a banda de ressaltar la importància de la literatura dins les belles arts i del llenguatge en la formació del pensament i de l'ètica, manifesta que les noves disposicions governamentals iniciaven “una nueva época para la profesion de las ciencias y de las artes liberales. Tal debe ser en verdad el efecto de las supremas disposiciones que tienden á dar á los buenos estudios la unidad y el enlace que entre nosotros les faltaban”, retornant també el prestigi a les ciències per “la importancia que las facultades de nuestra mente en ella ejercitadas, las altas materias que abraza y los efectos por ella producidos en la humana sociedad, merecen y reclaman”. Justificava Milà la falta d'autonomia dels centres superiors perquè el govern, “al reservarse su direccion moderada, salva á la ciencia de los vaivenes á que la esponen el capricho individual ó el mudable imperio de la moda”, i palesa la intenció de formar “un poder inmenso que influirá en las ideas, en las opiniones y en los actos de las feneraciones futuras”, és a dir, que es reconeix en la nova legislació la voluntat d'estructurar, des de les universitats, l'elit de la futura societat liberal. I acaba, satisfet, animant els seus

¹²⁶ Jutjar i Bernaus, Antoni: *Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900*, p. 388.

¹²⁷ Antonio Palomeque Torres: *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*, ps. 60 i següents.

conciutadans a fer ús de la nova eina: “Barcelona: tienes ya Universidad con todos los elementos necesarios para que sea un semillero de hombres grandes”¹²⁸.

En aquella important ocasió el rector Joaquim Rey i Esteve també dirigí unes paraules a l’auditori per remarcar, entre altres coses, el paper preeminent que la Teologia havia de mantenir damunt de les ciències perquè ella “mantiene ilesas las prerogativas de los monarcas, é ilesos los derechos de los pueblos, y une á los fieles con el vínculo de la caridad”, les doctrines religioses, al seu parer, “aseguran la verdadera creencia, y proclaman la máxima de unidad en la fe, libertad en las materias opinables, y espíritu de claridad en todas las controversias”. Tot i que la fiscalització moral en sentit catòlic sembla evident en aquest discurs, i s’intenta conjurar la malfiança que els sectors més tradicionalistes de l’Església, molts d’ells vinculats al carlisme, sentien per una institució que havia renascut sota el predomini liberal, d’altra banda Rey no se n’estava de recordar que els nous reglaments de l’ensenyament “habian sido el fruto de los desvelos de ilustrados españoles, que respetando sus épocas fomentaron el saber por todos los medios que su posicion les permitia. Dignos son de elogio, porque hicieron cuanto era dable en el siglo en que vivian”. En referir-se als professors, el rector aborda un dels principals cavalls de batalla de la instrucció pública a Espanya que no serà resolt fins ben entrat el segle XX: “El profesorado no será ya una ocupación interrumpida por otras, incompatibles con la delicada tarea de enseñar, pero reclamadas por las escasas retribuciones, sino que tiene su competente premio que mejorará la antigüedad por sí sola, y podrán hacer mas ventajoso la aplicacion y la constancia”¹²⁹.

Però no totes les opinions van ser favorables a la nova llei: Jaume Balmes la criticà per establir un centralisme exagerat, Joaquim Cil i Borés, catedràtic de la Facultat de Medicina i director del diari catòlic “El Àncora”, la considerava una autèntica coacció del govern i Manuel Duran i Bas, des de “El Barcelonés” i “El Bien Público” defensava l’autonomia i personalitat de la Universitat contra aquells que encara maldaven per forçar-ne el trasllat fora de la capital i contra l’excessiu intervencionisme del govern a través de la llei i de les reformes posteriors¹³⁰. Cal recordar aquí l’actitud general de

¹²⁸ Manuel Milà i Fontanals i Joaquim Rey i Esteve: *Solemne apertura de la Universidad Literaria de Barcelona: verificada el dia primero de noviembre de 1845*.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Palomeque Torres, Antonio: *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*, cap. VIII.

malfiança i distància que sentien molts intel·lectuals catalans respecte al gran aparell de poder madrileny, exemplificada en les referències epistolars del propi Llorens. Aquesta actitud no devia ser nova, però ara es deixava notar amb tot el seu pes en l'àmbit de l'ensenyament superior, que fins aleshores s'havia anat desenvolupant gràcies a la iniciativa de les corporacions ciutadanes. Recordem que bona part de l'ensenyança tècnica encara depenia de les aules de la Junta de Comerç i de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts.

Un cop aclarit el sistema d'estudis secundaris i superiors, l'accés a les càtedres i la consolidació de la plantilla de professors¹³¹, així com les seves retribucions, el problema més urgent de la universitat barcelonina es derivava de la dispersió dels locals on s'impartien les classes de les diferents facultats i el deteriorament de molts d'ells, principalment el de l'exconvent del Carme que allotjava les facultats de Filosofia i de Jurisprudència¹³².

La Facultat de Medicina¹³³ tenia poca capacitat, algunes classes es donaven a l'edifici del Carme i es disputava amb la de Farmàcia la disposició d'instal·lacions per a secretaria, els llibres de la biblioteca i el gabinet de química. Aquesta darrera facultat estava instal·lada en una casa particular de les Rambles, prop del carrer d'Escudellers¹³⁴, que s'hagué de desallotjar el juliol de 1846 i reinstal·lar-se en un edifici construït annex al convent del Carme –on encara rau la seu del Col·legi de farmacèutics- el desembre d'aquell mateix any.

La dotació dels laboratoris de Física i Química mèdiques era molt escassa. El de química es completà amb l'instrumental comprat pel director general d'instrucció pública, Gil de Zárate, a Paris. Dins l'hort de l'exconvent es plantà un jardí botànic per a l'assignatura de Botànica, que fins aleshores comptava amb el de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts.

¹³¹ El mes de maig de 1846 es publicava el primer projecte d'escalafó general amb els 222 catedràtics universitaris de l'Estat. Veure quadre de catedràtics per facultats, antiguitat i centre de procedència a DOCUMENT 18.

¹³² La Facultat de Jurisprudència incloïa l'Escola del Notariat.

¹³³ Instal·lada en l'edifici que actualment ocupa la Reial Acadèmia de Medicina, en una ampliació del recinte de l'Hospital de la Santa Creu.

¹³⁴ Es pot veure la seva ubicació, en dos edificis, en el mapa del DOCUMENT 19.

Les biblioteques¹³⁵, en aquells moments, no comptaven amb molts llibres, Medicina i Farmàcia tenien les seves en els seus respectius edificis. En el cas de les de Filosofia i Jurisprudència, Cervera posava totes les objeccions possibles al trasllat dels seus fons; solament s'havia avingut a traspassar l'arxiu i la secretaria l'any 1838. Comptava, això sí, amb els llibres procedents de la desamortització, però no amb gaire obres modernes.

Seguint les directrius d'establir la màxima fiscalització sobre l'ensenyament públic, i complint la Reial Ordre del 24 d'octubre anterior, el dia 16 de maig de 1846 el rector enviava al Ministeri un informe sobre el professorat on es consignava el comportament docent, civil i moral, especificant si els subjectes feien classes particulars i el respecte que tenien pels seus alumnes. En ell, escrit en tons positius per a tots els catedràtics i professors, es lloen explícitament algunes figures, com la del diputat a Corts Ramon Martí d'Eixalà¹³⁶ o la del catedràtic i degà de la Facultat de Medicina Fèlix Janer i Bertran, autor de la *Moral médica*, de qui es diu que “la asiduidad, celo, laboriosidad, saber y capacidad de este individuo son muy notorias, así como su nombradía y celebridad en toda la nación”¹³⁷. D'Ignasi Sanpots destacava el compromís amb la causa liberal referint que havia estat catedràtic interí entre 1822 i 1823, durant el període constitucional del regnat de Ferran VII, ensenyant Principis de legislació universal, però no diu que fou apartat de la càtedra el 1840 per les seves divergències amb els progressistes, ni que li fou restablerta pels moderats quatre anys més tard.

En relació amb això -i podem interpretar-ho com un pas per superar la politització que de les universitats s'havia estat fent fins aleshores, apaivagant les possibles protestes d'aquells que es veiessin marginats de les càtedres per motius ideològics-, la secció d'Instrucció Pública del Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres Públiques¹³⁸, dins del

¹³⁵ Seguint les consignes governamentals, el 10 de febrer de 1846 la Universitat incorpora els fons de la biblioteca pública de Barcelona, constituint-se la Biblioteca universitària i provincial.

¹³⁶ Durant aquestes dates Martí i el comissionat Ramon Morató completen l'informe, que lliuraran al rector, sobre els béns que corresponen a la Universitat de Barcelona procedents de la de Cervera, i que s'havien de repartir amb l'Institut de Lleida, divisió que seria motiu de contenciosos entre les dues institucions docents. L'elaboració d'aquest inventari de béns havia estat ordenada pel govern durant 1842 i 1843.

¹³⁷ Hem trobat a l'Acadèmia de Bones Lletres un manuscrit de Fèlix Janer, datat el 22 de desembre de 1846 titulat *Sobre el eclecticismo filosófico y literario*, on carrega contra la moda eclèctica defensant els postulats de la filosofia del sentit comú.

¹³⁸ El ministre era Mariano Roca de Togores. Formà part de l'efímer gabinet del marquès de Sotomayor - successor d'Istúriz-, que féu crisi i donà pas al de Joaquin Francisco Pacheco (28 de març), el qual encarregà a Nicomedes Pastor Díaz el ministre que tenia al seu càrrec l'ensenyament.

qual s'havia col·locat l'ensenyament, enviava una circular¹³⁹ amb data de 3 de febrer de 1847 per advertir que les universitats “deben mantenerse lejos de los partidos y agitaciones políticas, abriendo por el contrario su seno á los hombres de todas las opiniones, siempre que estos no turben el Estado y el establecimiento á que pertenecen” i als rectors els demana que “en los informes que acompañen á las actas de oposicion respecto de las personas que vengan propuestas para la provisión de las cátedras, se abstengan de hacerlo en lo relativo á sus opiniones políticas, limitándose á su conducta moral; á no ser que en la manifestación de aquellas, hubiesen cometido acciones ofensivas á la misma moral y a la Religión del Estado”. Aquesta instrucció coincideix amb un període d'inestabilitat del govern ocasionada per la divisió en les files del mateix partit moderat, a causa del matrimoni de la reina i de les pressions dels progressistes, sistemàticament bandejats dels llocs de responsabilitat política.

El Reial Decret del 8 de juny de 1847, signat pel ministre Pastor Díaz, però promogut pel seu predecessor Roca de Togores, seguit del Reglament del 19 d'agost, era la primera revisió important del Pla Pidal. Amb el mateix caire unificador i centralista, reforçava el monopoli governamental de tots els aspectes referents a la instrucció pública. Els retocs en els plans d'estudi pretenien propiciar més l'especialització, consolidar la disciplina escolàstica en el pensament i augmentar el rigor dels exàmens. Les facultats de Filosofia eren ampliades a quatre seccions a partir de les dues precedents: les “lletres” es dividirien en Literatura i Ciències Filosòfiques, on s'inclouïen matèries tan importants per a la formació de dirigents com l'economia política i el dret administratiu; les “ciències” s'especialitzaven en Ciències físico-matemàtiques i Ciències naturals.

Durant els cursos següents les autoritats de l'ensenyament posaran molt èmfasi en el control dels continguts dels programes educatius, que quedaran cenyits als temes aprovats, especificats detalladament per evitar digressions dels professors. En una circular de gener de 1848 el rector comunicava als degans que els alumnes havien d'adquirir obligatòriament els programes de les assignatures a la llibreria Gorchs¹⁴⁰. De cada assignatura s'aniran aprovant diferents llibres de text, cosa que buscava impedir les

¹³⁹ DOCUMENT 20 procedent de l'AHUB.

¹⁴⁰ Durant aquell curs s'havien editat els programes de les assignatures. La biblioteca de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona conserva els exemplars dels programes d'algunes càtedres.

interpretacions divergents dels temes estudiats, sobre tot en filosofia¹⁴¹. L'adquisició dels llibres era també obligatòria, com recorda la circular del 26 d'agost de 1850 signada pel ministre Manuel Seijas Lozano; els catedràtics havien de vetllar pel compliment d'aquesta norma.

L'afany ordenancista arriba al punt, en aquesta circular, d'establir que els llibres havien de ser conservats pels alumnes després dels seus estudis, no podent-se cedir a altres estudiants, ni que fossin germans. Més que buscar l'increment del volum de vendes de llibres, el que es pretenia era fer perdurable la influència ideològica de l'ensenyament rebut i evitar l'adquisició d'altres sistemes externs. Cal tenir present que els dos anys precedents havien estat de gran agitació a Europa, a causa de les revoltes democràtiques i nacionalistes, i que a Espanya l'any durant 1848 es produiran aixecaments per part de progressistes, carlins i republicans en contra del monopoli del poder exercit pels liberals moderats.

La tutela que exerceix en aquests anys la Direcció General d'Instrucció Pública sobre els centres docents públics es materialitza a través de les inspeccions dels caps polítics provincials, encarregats de supervisar el compliment dels reglaments. Durant el mes d'octubre de 1849 s'havia establert que els discursos inaugurals dels cursos acadèmics havien de passar la censura prèvia dels rectors. S'arriba al punt de recomanar als professors d'instituts i universitats el compliment estricte dels horaris de classe, evitant el quart d'hora de cortesia previ a l'entrada a les aules i sortir abans que acabés el temps. A banda de les consideracions polítiques, això podia ser el símptoma d'una certa relaxació en les funcions docents per part d'alguns professors, ja que una Reial Ordre del 23 d'octubre de 1849 prohibia a tots els catedràtics universitaris desplaçar-se sense el permís exprés del govern. Així es volia evitar que s'aprofitessin permisos per malaltia per realitzar viatges privats.

La Instrucció Pública va passar a ser competència del Ministeri de Gràcia i Justícia, amb el ministre Ventura González Romero, durant el govern de Juan Bravo Murillo l'octubre de 1851. Quatre mesos més tard, el febrer de 1852, la Diputació de Lleida demanava al

¹⁴¹ Els llibres de text aprovats per a les facultats de Filosofia van ser els següents: *Manual de Filosofía* de Servant Bauvais, traduït per José López Uribe; *Compendio de Filosofía* de Juan José Arbolí; *Curso completo de Filosofía. Psicología, Lógica y Moral* de Tissot, traduït per Isaac Núñez Arenas; *Gramática General* del mateix Núñez Arenas i *Manual de la historia de la Filosofía* de Tomás García Luna.

govern la restitució de la Universitat Literària de Cervera, cosa que provocà la intervenció en les setmanes següents de la corporació municipal barcelonina davant del Ministeri per tal d'evitar que això significués el trasllat de la seva universitat¹⁴². Del dia 4 del mateix mes de febrer de 1852 data el primer expedient disciplinari documentat obert a dos alumnes per mala conducta en classe de llatí. Ambdós van ser castigats a romandre sis i quatre dies, respectivament, tancats dins l'edifici de la Universitat i amb dret a acudir a les classes¹⁴³. No hem trobat més exemples d'aquest tipus d'accions punitives que, suposem, no devien de ser freqüents.

L'abril d'aquell any la Universitat de Barcelona comptava amb 1.505 alumnes, dels quals 537 cursaven estudis de Filosofia, 359 de Jurisprudència, 312 de Medicina i 297 de Farmàcia. A més, al Seminari 282 estudiaven Filosofia i 290 Teologia¹⁴⁴. Els instituts dependents acollien 735 alumnes, i el diferents col·legis 480. Això fa un total de 3.292 estudiants del districte universitari barceloní implicats en els nivells secundari i superior, sense comptar els que es dedicaven a les carreres tècniques.

A partir de la mort de Joaquim Rey el gener de 1850, el rectorat passà provisionalment a mans del Pere Vieta, el degà més antic, que ho serà fins que el govern designi Mariano Antonio Collado per exercir el càrrec (7 de març). L'1 de juliol de 1853 el nou rector fou Francesc Palau, però renuncià abans d'iniciar-se el curs i el nomenament recaigué en Josep Beltran i Ros (13 de setembre)¹⁴⁵.

¹⁴² Aquest procés queda reflectit en les Actes de les sessions del consistori, corresponents als dies 17 de febrer, 29 de març i 23 d'abril de 1852, que es conserven al l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

¹⁴³ Palomeque Torres, Antonio: *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*, p. 495.

¹⁴⁴ Des del 21 de maig de 1852 els estudis de la Facultat de Teologia es van fer al Seminari Conciliar, separant-se físicament de la resta de facultats, tot i que orgànicament seguien depenent de la Universitat.

¹⁴⁵ Rectors de la Universitat de Barcelona des del seu restabliment fins a la mort de Llorens i Barba:

1837: Albert Pujol i Gurena	1853: Josep Beltran i Ros	1865: Pablo González Huebra
1841: Domènec M. Vila i Tomàs	1856: Agustí Yañez i Girona	1868: Antoni Bergnes de las Casas
1845: Joaquim Rey i Esteve	1857: Víctor Arnau i Lambeal	
1850: Mariano Antonio Collado	1863: Joan Agell i Torrent	

C.- Incorporació de Llorens al claustre universitari

Fins ara hem traçat, en aquest apartat, l'explicació de les circumstàncies i el procés en què es va gestar la restauració de la Universitat de Barcelona en del regnat de Ferran VII i posteriors regències. Políticament, la generació dels Pujol, Martí d'Eixalà, Monlau, Vieta, Presas, etc. havien aconseguit l'estabilització del projecte; en arribar l'any 1845, sota el rectorat de Joaquim Rey, nomenat pel govern de Narváez, una segona generació de professors seria l'encarregada de materialitzar la consolidació acadèmica i científica del centre, gràcies, en part, a disposar d'un pla d'estudis que proporcionava una certa racionalitat estructural a les especialitats impartides, i estabilitat al cos professoral. Tot i això, com hem vist, es mantingueren veus contràries al sistema centralitzat i tancat establert oficialment, i continuaren les condicions precàries de contractació de nous professors, imprescindibles pel nombre ingent d'alumnes matriculats cada any. L'entrada de nous docents era acordada per les facultats en funció de les necessitats del servei, en qualitat de substituïts dels titulars, però sovint encarregats de cursos sencers. Així fou com Llorens impartí les seves primeres classes a les aules de la Universitat, i no pas en la seva especialitat principal, la Filosofia.

Ens resituem, doncs, en el curs 1846-1847, el qual s'inicià amb un nou discurs inaugural d'Albert Pujol, que moriria pocs mesos després. En ell, seguint l'estil historicista habitual de les seves lliçons anteriors, feia una projecció sobre el devenir científic espanyol augurat en funció del nou pla d'estudis, que començava a aplicar-se plenament durant aquell curs, i de la feina previa desenvolupada per institucions particulars (Junta de Comerç) i públiques (recuperació operativa de l'arxiu de la Corona d'Aragó). Pujol, que seguia insistint en la necessitat que els joves estudiants defugissin participar en les bullangues (“vosotros habeis borrado la nota calumniosa que la intriga os levantó, y que sirvió de pretexto para trasladar la Universidad literaria de esta ciudad á Cervera á principios del siglo pasado”), feia una apologia de la ciència espanyola, especialment dels Estudis Generals de Barcelona durant el segle XVI, atribuint a les freqüents guerres civils l'estancament i devallada del progrés científic del país.

Seguint la línia pronacionalista que uns anys després remarcaria Llorens en el seu discurs de 1854-55, Pujol avisava de la importància de no caure de ple en la imitació dels models científics i educacionals provinents de l'estranger, l'admiració acrítica dels quals, i la ignorància i menyspreu per allò que era propi, havia fet que es lliuessin a investigadors d'altres països documents d'alguns importants arxius espanyols. Valorava, així sí, l'estudi i conreu de les llengües clàssiques (grec i llatí) per mantenir la relació directa amb els savis europeus, però també les modernes (francès i anglès), que cada vegada més esdevenien els vehicles de comunicació de les noves ciències. En tractar de la dicotomia entre ciències materials i l'estudi de les qüestions metafísiques, citava Cousin, per dues vegades, per insistir en l'interès d'unir l'estudi de les ciències físiques i les morals en l'ensenyament secundari, tot fugint “del cautiverio á que sus mismos excesos [els de la filosofia] la habían condenado, se presentará ufana prestando homenaje al catolicismo”. Calia, doncs, esporgar els excessos que, en la seva opinió i en la de molts catòlics, s'havien produït en les abstraccions filosòfiques dels darrers temps, recuperant l'esperit de l'antiga església espanyola, que s'havia enfrontat, mitjançant els concilis de Toledo, amb l'arrianisme de l'elit militar i política visigoda. Avisava, però, als nous croats de la fe que “el reino de los cielos no se conquista con el sable”, en referència implícita a un dels principals arguments del carlisme.

La necessitat de defugir el partidisme en les funcions docents és una de les constants d'aquest discurs; els homes de partit “solo se valen de un corto número de ideas comunes, con los límites que su sistema impone (...) colocados en pos de una idea, dice una escritora célebre [es refereix a Madame de Staël] son como soldados de centinela que jamas adelantan ni salen de sus puestos para ganar otro mas ventajoso. No teniendo mas gefes ni guias que ciertos principios y compromisos, miran como traidor á su sistema al que se propone examinar ó se empeña en descubrir una idea nueva”. Però la crítica al partidisme es refereix, sobre tot, a les opcions radicals; s'entén la intenció de l'orador d'esperonar la formació d'intel·lectes útils per “completar mi lisonjera esperanza de un porvenir científico que contribuya á renovar las antiguas glorias españolas”, i també per afermar una via liberal moderada, no excloent, que superés els obstacles i consolidés una majoria política àmplia. Sabem que no va ser així, i els avenços democratitzadors, socials i descentralitzadors es van anar produint, en el devenir dels següents cent-cinquanta anys, a base de trencaments traumàtics seguits

d'etapes de relativa estabilitat, tal qual passava en la majoria d'estats de l'Europa continental.¹⁴⁶

Creació i actualització dels estudis de Geografia

La primera activitat docent de Llorens a la Universitat literària de Barcelona va ser la de fer-se càrrec de l'assignatura de Geografia l'any 1846, sense retribució oficial, cobrint la vacant temporal deixada per Josep Martí i Pradell¹⁴⁷, que preparava les oposicions que li permetrien exercir ja professionalment l'ensenyament.

La implantació dels estudis superiors de Geografia a Barcelona es deu a Pere Felip Monlau i Roca (1808-1871), qui des de 1835 desenvolupà l'assignatura (Geografia i Cronologia) a l'Acadèmia de Ciències i Arts (existia des de 1821 en l'ensenyament secundari). Tanmateix, no sembla que aquesta activitat comptés entre les seves preferències ni s'ha trobat cap aportació novedosa a la seva concepció i didàctica, més

¹⁴⁶ Cites extretes d'Albert Pujol i Gurena: *Oración inaugural leída por el Doctor D. Alberto Pujol y Gurena, catedrático de Derecho romano en la solemne apertura de la Universidad literaria de Barcelona verificada el día primero de octubre de 1846*, Imprenta de Tomas Gorchs, Barcelona, 1846. El títol relatiu al discurs, que alguns autors han referenciat, seria "Ojeada al porvenir científico de España".

¹⁴⁷ Josep Martí i Pradell (?-?). El segon cognom és Pradell i no Pedrell, com recullen els articles de les enciclopèdies (veure la seva signatura en document procedent de l'expedient de l'AHUB a DOCUMENT 22). Fou prevere de l'ordre de la Mercè i catedràtic de Teologia al convent de l'ordre a Vic fins que aquest fou suprimit durant el Trienni liberal. Encarregat interinament l'any 1834 de gestionar la primera biblioteca provincial barcelonina, origen de la biblioteca universitària, aconseguí la plaça en propietat el gener de 1835. L'any 1842 deixà el càrrec perquè la plaça es va suprimir per falta de pressupost. La biblioteca aplegava uns 150.000 volums procedents dels convents incendiats l'any 1835 que havien estat recuperats, juntament amb altres objectes d'art, per una comissió nomenada pel govern a tal efecte. Els llibres van ser guardats, en primera instància, dins les dependències del convent de Sant Joan de Jerusalem. Inicialment, hi treballà gratuïtament en la seva classificació Josep Antoni Llobet i Vall-llosera, però finalment el càrrec fou concedit a Martí. L'any 1835 també ocupà la càtedra d'Història amb aplicació a Catalunya, de l'Acadèmia de Bones Lletres, fins que la matèria fou incorporada a la Universitat i Martí es féu càrrec de la Filosofia moral i Fonaments de religió a l'Institut en el curs 1837-38, compaginant la docència amb la direcció de la biblioteca fins que aquesta passà a la Universitat i Roca i Cornet n'esdevingué el director. El maig de 1846 Martí fou nomenat catedràtic de Geografia de l'Institut. A finals d'aquell any Llorens el substituïa interinament mentre Martí concursava a Madrid, sense èxit, per una de les vacants de Filosofia i la seva història. El 30 de setembre de 1847 era nomenat director de l'Institut de Barcelona. L'aplicació de la reforma del ministre Seijas, que incorporava l'estudi de la Geografia als d'Història en la Facultat de Filosofia, deixà Martí com a catedràtic cessant, però mantingué el càrrec de director i passà a formar part dels professors substituïts de la F. de Filosofia des de 1851 (altres substituïts: Joaquim Sanromà, Joan Folch, Pau Ramon Fornell i Miquel Guitart de Filosofia; Manuel Duran i Bas, Josep Tomas Sivilla, Josep Valls i Pascual de Jurisprudència). Mantingué el sou de 2.000 rals anuals com a director de l'Institut, però aviat li retiraren la mateixa quantitat que cobrava com a catedràtic cessant malgrat les seves reiterades protestes. Obtingué la jubilació el 1859. Jordi Casassas (coordinador): *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, pàgs. 61-62; Antoni Elías de Molins: *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*, volum II i expedient de Josep Martí i Pradell de l'AHUB.

aviat es deuria a la cobertura d'una matèria nova que li obria inicialment les portes de la institució docent¹⁴⁸.

Un cop restablerta la Universitat l'any 1837, l'ensenyament de la Geografia, sempre de caire complementari a la Història i altres disciplines, va raure en la càtedra de Matemàtiques de Joan de Zafont fins que esdevingué assignatura a part dins del pla d'estudis de l'Institut entre 1846 i 1850, amb un professor de caire interí, Martí i Pradell -també titular aleshores de Moral i Religió i de Filosofia i la seva Història.

La vacant de Martí i Pradell fou coberta durant uns mesos per Llorens des de desembre d'aquell mateix any, d'aquesta forma posava el primer peu a les tarimes de l'antic convent del Carme en qualitat de professor, com ho certifica el decret del rector Francesc Bagils i Morlius¹⁴⁹. No queda constància que rebés cap mena de sou ni de gratificació per aquesta feina fins l'any 1858, en què tornà a fer-se'n càrrec. Per Llorens la Geografia i la Filosofia eren ensenyaments complementaris: l'estudi de les societats humanes a partir del seu medi físic, i la influència d'aquest en el desenvolupament de l'essència dels pobles, seguia les premises de la filosofia de Herder (1744-1803), deixeble de Kant (1724-1804) a Königsberg (la combinació entre Geografia i Filosofia és una coincidència de Llorens amb el filòsof prussià, qui també va explicar durant molts anys Geografia física). La concepció de la seva geografia és paral·lela a la del geògraf alemany Carl Ritter (1779-1859), molt influent a l'Europa del seu temps. La geografia física esdevé, per a ells, un condicionant de caire finalístic sobre la història de l'home, determinant bona part de les característiques dels pobles en funció de l'espai que ocupen, de forma que "la estructura física del Planeta debía ser interpretada como expresión de la voluntad divina sobre el conjunto de las sociedades humanas."¹⁵⁰ Més endavant tractarem les idees desenvolupades per Llorens quant al que considerava principal factor d'unitat d'un poble, que no era, segons els apunts d'un dels seus alumnes, ni la geografia ni les similituds físicoracials, sinó la llengua.

¹⁴⁸ Jordi Martí-Henneberg: "La enseñanza de la geografía en la Universidad de Barcelona durante el siglo XIX". *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*, pàgs. 125-138.

¹⁴⁹ En l'expedient de Llorens apareix un decret del rector Rey que el nomena per ocupar la vacant de Geografia a la Universitat deixada per Josep Martí i Pradell, el qual havia anat a Madrid per concórrer a unes oposicions (14-XII-1846). DOCUMENT 21.

¹⁵⁰ Jordi Martí-Henneberg: *op. cit.* pàg. 132.

El retorn de la càtedra de Geografia (Ampliació dels elements de Geografia) als estudis secundaris es produí l'any 1858, en aplicació de la Llei Moyano. Per motius d'edat o bé per altres qüestions que desconeixem, Martí i Pradell no recuperà la càtedra, que fou servida provisionalment per Llorens fins que el ministeri el va nomenar oficialment el dia 31 de desembre¹⁵¹, rebent una gratificació extraordinària de 4.000 rals i una assignació de 1.000 rals més, convertits en salari de 4.000 rals a l'any. Quedava així novament regularitzada la matèria de Geografia dins la Universitat. Tanmateix, el 1860 van haver-se d'enviar les certificacions corresponents per part del rector al ministeri, ja que el professor encara no havia percebut els honoraris que li pertocaven pel desenvolupament d'aquesta assignatura.

Serra i Hunter comprovà que es conservaven apunts taquigrafiats d'aquestes classes a la biblioteca de la Facultat de Filosofia i Lletres, segons informació provinent de Josep Balari i Jovany. Suposem que es tracta dels que avui custòdia l'Institut d'Estudis Catalans en tres grups de manuscrits, sense identificació dels compiladors, aplegats per cursos: el de 1858-1860, el de 1861-1862 i els corresponents a 1863-1864.

Martí-Henneberg recull, en el treball citat, una estadística sobre els alumnes matriculats en Geografia entre els anys 1858 i 1881; destaquen les altes xifres dels cursos corresponents a 1861-1862 (136), 1862-1863 (164) i 1863-1864 (153) degudes, sens dubte, al prestigi del professor i al fet de l'interès per la matèria que despertava entre els estudiants d'altres disciplines no literàries en uns temps en què els descobriments geogràfics i les expedicions científiques captivaven l'atenció del públic il·lustrat en els països capdaventers del nou imperialisme europeu.

Llorens, finalment, a inicis del curs 1865-1866, va haver de renunciar al sobreesforç que li representava aquesta assignatura al·legant motius de salut¹⁵². Com que cap dels altres membres del claustre va voler fer-se càrrec de la Geografia, el rector Huebra va nomenar, amb permís de la superioritat, Josep Guiteres, suplent de Llorens en l'assignatura, com a nou professor¹⁵³. Posteriorment la càtedra, anomenada de

¹⁵¹ Consten en el seu expedient universitari les comunicacions, al ministre i al degà de la Facultat, del nomenament de Llorens per a ocupar la nova càtedra de Geografia creada el 1858. Veure DOCUMENT 23.

¹⁵² notificació del 23-XII-1865, DOCUMENT 11.

¹⁵³ Comunicació de Huebra a la Direcció General d'Instrucció Pública. DOCUMENT 24.

Geografia històrica d'Espanya, seria guanyada en propietat pel també vilafranquí Gaietà Vidal i de Valenciano, pertanyent al grup conservador que hegemonitzava la Universitat. La desaparició de la Geografia, novament, dels plans d'estudi de la Facultat de Filosofia i Lletres el 1881 l'atribueix Matí-Henneberg a la creació de l'assignatura de Cosmografia per als alumnes de "ciències", cosa que devia minvar l'enriquidora coincidència d'estudiants de diferents formacions en les aules dels estudis geogràfics.

Ha arribat fins a nosaltres l'únic testimoni de l'activitat de Llorens com a professor de Geografia a través de tres quaderns manuscrits amb els apunts de les seves classes recollits sota el títol d'*Apuntes de las lecciones de Don Xavier Llorens y Barba*. És curiosa la catalanització del nom, que indica que el títol li devia donar algú posteriorment, segurament qui aconseguí aplegar els manuscrits. No hi ha el nom de cap dels copistes ni del recopilador, que per la lletra podria tractar-se de Serra i Hunter. En el títol de la portadella hi ha un error: *Apuntes de Geografía física de la Península Ibérica dictados por D. Javier Llorens en los cursos 1858 á 1860*, ja que els darrers són de 1864. La primera llibreta és d'apuntes dictats entre 1858 i 1859 i tracta, efectivament, dels accidents i relleu de la Península. La segona i la tercera llibretes són escrites per la mateixa mà, segons demostra la cal·ligrafia. En la segona es tracta d'Astronomia, de la Geografia física de la terra i especialment de l'orografia de la Península Ibèrica. En la tercera es traça una Geografia general i especialment d'Europa, on la Península Ibèrica no apareix especialment distingida sinó formant grups amb els diferents accidents i regions morfològiques. Al final Llorens, segons els apunts, havia delinat la divisió política de l'Espanya peninsular, en funció de les seves regions històriques, però sense introduir cap element respecte a l'organització provincial i administrativa del moment.

És norma en tots els aplecs d'apuntes de Llorens posteriors a 1856 no fer cap referència als conceptes d'Estat i de Nació com sí havia fet en els apunts de Filosofia de 1855-1856, com veurem més endavant. Tampoc es referia mai, explícitament, a Espanya com a nació, simplement com a territori geogràfic o entitat estatal.

L'accés a la càtedra de Filosofia

Mentre feia les seves primeres classes oficials de Geografia a la Universitat, Llorens estudiava per quan tinguessin lloc les oposicions per cobrir les places que restaven vacants en l'especialitat de Filosofia. El gener de 1847 va fer-se càrrec també de les classes de Filosofia i la seva història a la Facultat en substitució d'Agustí Clotet, en qualitat d'auxiliar. Durant el mes de maig van tenir lloc a Barcelona les oposicions a la càtedra de Psicologia, ideologia i lògica, per ocupar la vacant deixada pel professor Zafont a l'Institut. En el tribunal, hi prengué part Martí d'Eixalà. La plaça fou guanyada per Llorens, que sorprengué tothom, sent tant jove, per la maduresa i seguretat que mostrà¹⁵⁴. Però mai no va iniciar els cursos d'aquesta assignatura a l'Institut¹⁵⁵, perquè durant el mes de juliol van celebrar-se a Madrid les oposicions de la càtedra de Filosofia i la seva història de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona, que ell mateix desenvolupava com a substitut.

L'exercici va tenir lloc el dia 18 de juliol i també va aconseguir alçar-se amb la propietat de la vacant gràcies a un brillant exercici on feia un repàs complet de la filosofia dels principals autors demostrant que en tots ells existeix un nexa del qual se n'extreu la unitat, al menys, dels problemes filosòfics i una certa convergència dels pensaments més diversos, a primer cop d'ull¹⁵⁶. De forma que ara ja es podia professionalitzar en l'ensenyament i no s'hauria de mantenir a Barcelona gràcies al patrimoni familiar que fins aleshores li havia permès d'estudiar les dues carreres, la de Jurisprudència i la de Filosofia. Aquell any consolidaren la seva situació docent una bona part dels professors que donaren el definitiu impuls a la Universitat de Barcelona amb el seu prestigi i influència social. Amb Llorens, obtingueren càtedra els seus amics Díaz i Sicart, Bergnes de las Casas, M. Milà i Fontanals i Rubió i Ors. També passaren a constituir el cos funcional de la Universitat Cortada, Presas, Sánchez Comendador, Moreno Nieto,

¹⁵⁴ La comunicació oficial de l'assignació de la plaça, signada pel ministre Pastor Díaz, data del dia 10 d'agost de 1847. DOCUMENT 11.

¹⁵⁵ Les oposicions del 12 de febrer de 1848 donaren la plaça de l'Institut a Pere Codina i Vilà.

¹⁵⁶ A l'Archivo General de la Administración, dins l'expedient de Llorens, es conserva l'exercici que va realitzar en aquesta ocasió a Madrid el dia 18 de juliol de 1847. Es tracta de vint-i-set planes manuscrites on es respon a la qüestió "¿Hay una o muchas filosofías?". Havian aparegut traduïdes al català per Tomàs Carreras i Artau a *X. Llorens i Barba: Inciació a la Filosofia (Apunts del curs de Filosofia, de 1867. De la Unitat de la Filosofia. Del pensament filosòfic)*, versió de P.M. i P., pròleg de T. Carreras i Artau. Fins aquests originals no havien estat consignats en cap estudi modern sobre Llorens. La comunicació de l'assignació de la plaça porta data de 25 d'agost de 1847. En el DOCUMENT 25 transcrivim l'exercici complet.

Figuerola, Silóniz, Arnau, Agell, Novellas i Permanyer i Tuyets, entre altres. Tots ells hi accediren durant el rectorat de Joaquim Rey¹⁵⁷; Llorens hi romangué durant vint-i-cinc anys.

Una de les primeres ocupacions de Llorens aquells curs 1847-1848 va ser, com la resta de catedràtics de la Facultat de Filosofia, redactar i imprimir el programa de la seva assignatura¹⁵⁸. La iniciativa partia de l'ordre governamental del 10 de desembre de l'any anterior, per a la qual s'havia establert el mes d'abril com a termini, però la situació d'interinitat i de falta de professors en algunes càtedres de Barcelona, va endarrerir el procés. Durant les primeres setmanes del curs, però, els alumnes ja pogueren disposar dels programes de les assignatures d'aquesta Facultat, que, per disposició governamental, havien d'adquirir obligatòriament.

El 19 d'octubre de 1847 fou nomenat Secretari de la seva Facultat¹⁵⁹ en substitució d'Antoni Prat, que s'incorporava a la seva càtedra de l'Institut. El 24 de novembre següent el rector li comunicava que deixava d'exercir el càrrec, que passava a mans de Ramon Anglasesell, però el recuperà durant 1858 a proposta del degà Antoni Bergnes¹⁶⁰; apareix com a tal en el llistat de personal facultatiu i administratiu que es publicà annex al discurs inaugural del curs 1864-1865 i en una de les Actes de la Facultat de 1867, signada per Llorens. Posteriorment figura com a secretari Gaietà Vidal i de Valenciano. El dia primer de gener de 1849 es publicà a la "Gaceta de Madrid" l'*Escalafón de antigüedad de los catedráticos de las Universidades del Reino, según el lugar que a cada uno de ellos corresponde en el día de la fecha*. En menys de tres anys (el projecte precedent era de maig de 1846) el nombre de catedràtics havia augmentat en un 23,5% (passà de 222 a 290), essent l'increment més accentuat, 80%, en les facultats de

¹⁵⁷ Joaquim Rey i Esteve (1775-1850), nascut a Mentuy (Lleida). Fou magistrat regent de l'Audiència de Barcelona, catedràtic a Cervera, diputat a Corts en diverses legislatures i rector de la Universitat de Barcelona de 1845 fins a la seva mort.

¹⁵⁸ Francisco Javier Llorens y Barba: *Asignatura de Filosofía y su historia*, Tipografía T. Gorchs, Barcelona 1847. Aquest programa i els d'altres assignatures els hem localitzat a la biblioteca de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. La publicació obeeix a l'article 154 del reglament d'universitats. En l'assignatura de Llorens destaquen els temes referits a provar l'existència de Déu (111 i 112), així com els dedicats a l'estudi de les filosofies orientals (119 i 120). Veure el programa transcrit a DOCUMENT 26.

¹⁵⁹ El nomenament i el relleu com a secretari, el 1847, es troba en el seu expedient de la Universitat. El llibre d'Actes de la Facultat de Filosofia que va del 8 de març de 1867 al 28 de setembre de 1899 solament recull una sessió, la primera del llibre, on Llorens exercí la secretaria i signà l'escripturació de l'acte. Es tracta del jurament i presa de possessió de la càtedra per part de Gaietà Vidal. DOCUMENT 27.

¹⁶⁰ Veure relació de documents de l'expedient de Llorens de l'AHUB. DOCUMENT 11.

Filosofia (de 59 a 105). Barcelona consolidà 9 noves places, entre elles la de Llorens, que figurava amb el número 269 en l'escalafó¹⁶¹.

Segons determinava el Pla Pidal, el sou de catedràtic de Llorens, que mantingué la categoria “de entrada” fins 1864, devia estar situat entre 12.000 i 15.000 rals anuals (3.000 a 3.750 pessetes), als quals caldria afegir els 4.000 rals (1.000 pessetes) de sou anual per l'assignatura de Geografia que, com hem vist, no cobrà fins 1860. Això podia representar un total anual aproximat de 4.750 pessetes, xifra que significava el doble de les rendes anuals d'una família d'obers on entressin, al menys, tres sous.

Ascensos i mèrits acadèmics

Empès pels seus amics i companys, vencent molt a contracor la seva seva reconeguda modèstia¹⁶², Llorens va iniciar, nou anys després d'obtenir la plaça de catedràtic, el procés per tal que li fos reconeguda la segona categoria de catedràtic: la “de ascenso”. No li semblava lògic que s'haguéssin de fer reconeixements extraordinaris a una persona que es limitava a fer la seva feina, i no devia tenir cap desig de millorar el seu estat dins la carrera docent. En carta del mes d'octubre de 1863 agraeix a Quadrado els bons auguris que li desitja en totes les seves aspiracions vitals, però adverteix: “no los tengo [desitjos de fer més carrera] en la universitaria, malamente puedo tenerlos en aquello a que no me dedico”¹⁶³.

Gallo Arteaga interpreta la falta d'ambició com una voluntat de mantenir la seva independència respecte al necessari conreu de les amistats i de les relacions ben situades per tal de poder escalar en l'escalafó acadèmic, afirmant que “Llorens evitó en lo posible haber de dar muestras de sumisión ante la citada Dirección General aunque ello

¹⁶¹ Veure quadre de catedràtics de la Universitat de Barcelona, per l'escalafó de 1849, a DOCUMENT 18.

¹⁶² Ramón Carnicer ens aporta l'opinió que sobre el caràcter de Llorens tenia el seu amic Piferrer: «Llorens gozaba de su particular afección. Con motivo de su viaje a Madrid para oposiciones, lo recomiendo a Llanza (al pacientísimo Llanza), a quien previene sobre su retraimiento y su excesiva modestia, ponderando su bondad como “superior a todas sus demás cualidades, por notables que estas sean” (carta de 17-7-47) ». *Vida y obra de Pablo Piferrer*, p. 132.

¹⁶³ *Cartes de Francesc Xavier Llorens i Barba a Josep Maria Quadrado*. Inèdites. Carta del 23 d'octubre de 1863.

fuera en contra de sus intereses”¹⁶⁴. Es podia tractar del gaudi intern que a la seva personalitat reconcentrada proporcionava el fet de mantenir-se, si era possible, al marge de les vanitats acadèmiques i econòmiques. Sense família que mantenir, sense aspiracions materials ni polítiques, amb un patrimoni familiar prou desfogat que administrava el seu oncle Fèlix Barba, Llorens, que solament s’encenia a les aules explicant als seus alumnes el resultat dels seus estudis i reflexions, devia acceptar, potser complagut, la seva fama de savi discret, més pendent de la qualitat de la seva feina pedagògica i dels seu entorn íntim que no pas de les recompenses que aquella li podia proporcionar.

La instància d’octubre de 1856 inclou aquestes paraules del rector de la comissió, Agustí Yáñez i Girona: “Las dotes particulares que adornan al interesado autorizan a este Rectorado para recomendarle, como lo hace, a superior consideración de V.I.”¹⁶⁵. Aquesta primera instància fou ignorada pel Ministeri, però el 4 d’octubre de 1858 un ascens en l’escalafó dels catedràtics d’universitat li valgué un augment de sou, que arriba als 14.000 rals anuals (3.500 pts). En la segona instància, de juny de 1861¹⁶⁶, signada pel rector d’aleshores Victor Arnau, els arguments s’expressen amb més contundència i es parla fins i tot de la “repugnància” que sentia l’interessat vers cap reivindicació de millora de la seva situació professional.

Es posen en coneixement de les autoritats ministerials altres mèrits com els dels cursos d’ampliació que oferia el professor sense cap gratificació extraordinària, i s’apunta també que no es dedicava a la publicació d’obres pròpies, activitat que porta implícit algun guany per a l’autor:

“Es tal la modestia de este distinguido profesor, que ha habido que vencer su repugnancia a solicitar el ascenso de categoría y en recordar que lo merece, porque serán muy pocos los profesores que puedan alegar el mérito de haber enseñado voluntariamente una asignatura, además de la propia, como él lo ha hecho en algunos años en que, además de dar la lección diaria de su cátedra titular, ha dado otro curso de

¹⁶⁴ Francisco Gallo Arteaga: *Llorens y Barba y las Lecciones de filosofía*; tesi doctoral dirigida per Jordi Sales i Coderch. Publicacions de la Universitat de Barcelona (microfitxes), 1997, p. 86.

¹⁶⁵ Citat a Jaume Serra i Hunter: *Xavier Llorens i Barba. Estudis i carrera professional. La seva actuació docent*, p. 165.

¹⁶⁶ La instància incloïa una carta de Llorens datada el 12 de juny i una certificació dels càrrecs desenvolupats oficialment a la Universitat signada pel secretari acadèmic Agustí Huebra Tolín el 13 de juny, de les quals adjuntem còpia en els DOCUMENTS 24 i 28. Procedeixen de l’Archivo General de la Administración.

Historia de la Filosofía, servicio que, a diferencia de la publicación de obras, que suele proporcionar algún dinero, no puede tener otra recompensa que la que hoy, a instancia de sus compañeros, pide el señor Llorens. Se recomienda también el discurso inaugural que leyó en el curso académico de 1854 a 1855 y del cual se acompaña un ejemplar.”¹⁶⁷ Novament desatesa la instància, podem intuir que en Llorens es degué aguditzar la falta de sintonia envers altes instàncies de l’ensenyament universitari espanyol del moment¹⁶⁸.

Tanmateix, dos anys més tard, l’agost de 1863, es formulà la tercera instància que insisteix en la no gaire habitual vocació que anima el professor, mantinguda sempre viva en interès del foment de l’ensenyament:

“Al informar respecto de este profesor en el expediente análogo en 13 de junio de 1861, tuve la honra de llamar la atención de la Superioridad acerca del singular mérito que contrajo dando gratuitamente en varios cursos, además de su enseñanza titular, la de Historia de la Filosofía. Su celo por los progresos de la instrucción pública crece de día en día, en lugar de entibiarse con los años; así es que en el curso que acaba de transcurrir, ha dado doble número de lecciones de Geografía que el señalado en el programa. De su capacidad es clara muestra el discurso inaugural del año académico de 1854 a 1855, y el concepto que disfruta entre sus compañeros de profesorado, el de ser uno de los más sobresalientes catedráticos de esta Escuela. Creo, pues, que es muy merecedor el señor Llorens de obtener el ascenso que solicita, al cabo de diez y seis años en que la enseñanza ha sido no sólo su ocupación exclusiva, sino su pensamiento dominante. Su conducta moral es tan decorosa y digna como conviene al noble cargo que desempeña.”¹⁶⁹

Serra i Hunter remarca que en aquells temps, en el criteri dels mèrits universitaris, es tenia en compte, sobre tot, la dedicació a la docència per sobre de les publicacions, així

¹⁶⁷ Comunicació del rector Arnau que acompanya la instància de Llorens i la certificació dels mèrits professionals. DOCUMENT 29. Procedeix de l’Arhivo General de la Administració.

¹⁶⁸ Federico Gallo Arteaga (*op. cit.*, p. 84) fa una selecció de paràgrafs de les cartes a Marià Aguiló per demostrar l’aversió de Llorens vers la burocràcia de les institucions de l’ensenyament universitari: “No me alargo más porque estoy con siete horas de exámenes por día y dando a los mil diablos la instrucción pública y sus directores.” (carta del 26-VI-1858); “Mi amigo Lleó [Leopoldo Feu] pasa a esa coronada villa [Madrid] (...) Como vos hacéis como la abeja que sólo chupa lo ideal, espero que le haréis conocer a algunas personas de lo poco bueno que por ahí se encuentra.” (17-V-1854).

¹⁶⁹ *Ibid.*, p. 165.

com la consideració personal dels companys de claustre. Les condicions morals del sol·licitant també eren considerades a l'hora de valorar els ascensos. Finalment, el 30 de març de 1864 li fou concedida la categoria de catedràtic d'ascens, el títol porta data de l'1 de juny del mateix any i és signat pel Director General d'Instrucció Pública d'aleshores, el seu amic i antic company de claustre, Víctor Arnau.

La reforma Orovio de 1867 varià la seva assignatura, que es dividí en Psicologia i Lògica d'una banda, i Metafísica i Ètica de l'altra. Per la segona rebrà una gratificació anual de tres-cents escuts (750 pessetes). L'any següent era ascendit al número noranta en l'escalafó de catedràtics d'universitat per antiguitat, amb un sou de dos-mil escuts per curs (5.000 pessetes)¹⁷⁰.

¹⁷⁰ Aquesta informació procedeix de l'expedient acadèmic de F.X. Llorens a l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, el contigut detallat del qual hem catalogat en el DOCUMENT 11.

D.- Les bases universitàries del nou conservadurisme català (1848-1868)

Amb l'entrada en la segona meitat del segle XIX les tensions socials i polítiques a Catalunya i Espanya s'accentuen per la ràpida transformació que impliquen els canvis econòmics operats amb la industrialització. La difícil gestació del nou Estat liberal troba reticències de tota mena, no solament per part del tradicionalisme que, arran de la Guerra del Francès s'oposa als canvis estructurals i ideològics inspirats pels models estrangers. En paraules de Jordi Casassas:

“El nou paper motor dels àmbits urbans és doblement important si del que es tracta és d'analitzar la dinàmica d'aquells espais europeus en els que la realitat de l'estat-nació ideal encara no s'ha acabat de consolidar si no és en els preàmbuls de la doctrina política. A partir de la segona meitat del vuit-cents, comença a quedar clar que tot corrent o projecte que segueixi entestat en justificar-se i viure sobre l'”atomització comarcana” està condemnant a alguna forma o altra de marginació”¹⁷¹

A les ciutats industrials, que tenen en Barcelona el seu màxim exponent, la nova classe formada pels obrers de fàbrica comença a ser un factor social a considerar. Si abans ha constituït un reforç per a les posicions liberals i proteccionistes dels empresaris cotoners¹⁷², poc a poc guanya importància quantitativa i esdevé el medi adient per a la propagació dels ideals igualitaris rebrotats a la França postnapoleònica, que aquí ja han començat a fer via a partir de les revoltes de 1842 i 1843. Davant l'amenaça

¹⁷¹ Jordi Casassas i Ymbert: *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*, p.15.

¹⁷² En el primer volum de les seves memòries (1828-1852) l'economista lliurecanvista Joaquim Maria Sanromà (1828-1895) veia així les relacions entre patrons i obrers a Catalunya: “El amo catalán no explotaba al obrero, como hacían entonces el francés, el belga y sobretudo el inglés. El amo catalán no escatimaba las jornadas, ni se daba aires de tiranuelo con su gente, porque alguno tenía que acordarse de que había salido de las mismas filas obreras”, però pels volts del Bienni els interessos dels dos grups comencen a divergir netament i Sanromà ho expressa així en el segon volum (1852-1868): “Adivinar movimientos cooperativos, pensar en barrios de obreros, en instituciones de crédito popular o en otras mejoras, que ya se estaban entonces indicando, hubiera sido como pedirles la luna a aquellos plagiarios del feudalismo”. Joaquim Maria Sanromà: *Mis memorias*, vol. I (1828-1852), Tipografía de Manuel G. Hernández, Madrid, 1877 i vol. II (1852-1868), Tipografía de los Hijos de Manuel G. Hernández, Madrid, 1894 (citada per Francesc Cabana i Vancells: *La burguesia catalana. Una aproximació històrica*, Proa, Barcelona, 1996, p. 40.)

desestabilitzadora que significa per la nova classe dirigent de propietaris industrials i agraris (molts d'aquests beneficiaris del primer procés desamortitzador) un possible avenç del republicanisme i del federalisme, preludi de futures reivindicacions més radicals, una part significativa del liberalisme espanyol més doctrinari passa a concretar les seves aspiracions en posicions més moderades, afermades en unes institucions d'accés restringit, que consolidin -abans que augmentar- els avenços proporcionats pel nou sistema constitucional a l'elit dirigent, la nova classe privilegiada, unint els seus interessos als de l'antiga noblesa per formar la nova aristocràcia "nacional"¹⁷³. Aquest liberalisme moderat buscarà en els intel·lectuals mantenir¹⁷⁴ el paper relligador que abans tenia l'Església, institució que és atacada obertament per aquells que aspiren a aprofundir en els canvis socials i polítics del segle. Les circumstàncies del papat de Pius IX van condicionar l'evolució política dels països catòlics d'Europa durant la segona meitat del XIX. Candidat del sector proliberal dins la Cúria, el cardenal Mastai-Ferretti va seguir, durant els dos primers anys del seu pontificat –iniciat en 1846, fins a la seva mort en 1876-, una política d'acostament a les demandes dels liberals italians, compromesos amb el projecte d'unificació nacional. Malgrat que arribà a prometre una constitució, la seva negativa a declarar la guerra a Àustria desencadenà contra ell la violència revolucionària a finals de 1848. Aleshores finí la recerca de consens i començà la batalla contra el que s'anomenà "fals liberalisme", mobilitzant l'ajut de França, Àustria, Espanya i Nàpols per recuperar el seu poder temporal i reforçar l'autoritat papal sobre el món catòlic.

El resultat de la crisi social i política a l'Europa continental serà la consolidació dels sistemes constitucional-parlamentaris en mans de l'oligarquia agrària i industrial, que centrarà els seus esforços en l'expansió econòmica mitjançant el desenvolupament

¹⁷³ Malgrat la comunitat d'interesos, la nova plutocràcia industrial trobarà no poques reticències per encaixar ideològicament i socialment amb la tradició aristocràtica dels terratinents nous i antics durant el regnat d'Isabel II. Així ho expressava Josep Muntadas, un dels germans que promogué la España Industrial: "España es la antítesis de Inglaterra. Aquí el fabricante lleva una vida azarosa y desconsiderada y es combatido en todas partes. La amenaza constante que pesa sobre la industria con las continuas reformas arancelarias y el escasisimo aprecio que aquí se hace del elemento productor, ahuyentan de las fábricas los capitales y el crédito". *Información sobre el derecho diferencial de bandera y sobre los de aduanas, exigibles a los hierros, el carbón de piedra y los algodones*, vol. IV, Madrid, 1867 (text atribuït a Muntadas per Francesc Cabana i Vancells: *La burguesia catalana. Una aproximació històrica*, Proa, Barcelona, 1996, p. 57.)

¹⁷⁴ "L'intel·lectual-professional adquireix tot el seu sentit en la definició de la nova 'civilitat industrial' i, això, malgrat que Catalunya i des de la perspectiva formal predomini un acusat 'tradicionalisme de resistència'". Jordi Casassas i Ymbert: *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*, p.16

tecnològic dels sistemes de producció i transports, i en l'ampliació dels seus mercats exclusius a través de l'imperialisme. Malgrat que això hauria de reforçar el seu predomini econòmic i polític, les transformacions que implicaran aquest procés, significaran la irrupció de legions de treballadors fabrils i classes mitjanes urbanes en el nou panorama social de la segona meitat del segle XIX, incrementant extraordinàriament les tensions internes d'aquestes societats, i preparant el terreny a les futures confrontacions dels estats nacionals.

Conscients d'aquesta situació, els prohoms barcelonins seguien apostant per la industrialització com a via de prosperitat econòmica, ja que les condicions per a la pràctica de l'agricultura en el Principat eren limitades i els conreus intensius quedaven restringits a les petites àrees de regadiu. L'opció fabril precisava del contacte constant amb l'exterior tant per l'adquisició de les primeres matèries que el mercat interior no podia facilitar com per a l'adquisició inicial de la tecnologia adient i per a la formació tècnica de nous quadres. Malgrat els precedents, anecdòtics, d'adaptacions autòctones del material tecnològic que demanava la indústria (la "bergadana", màquina de filar inspirada en la filosa de Hargreaves, perfeccionada a Catalunya a finals del segle XVIII), el cert era que la ciència indígena no era capaç de suministrar els avenços necessaris per mantenir un cert nivell competitiu, tot i que iniciatives particulars com les escoles creades per la Junta de Comerç de Barcelona havien anat formant alguns dels principals tècnics i permeteren, a la nova Universitat, disposar del personal docent necessari per a les càtedres de les matèries científiques.

D'altra banda, Barcelona, capital d'un territori on havia anat perdent pes l'antiga aristocràcia com a classe rectora durant el segle XVIII, precisava forjar uns dirigents polítics capaços –i unes eines de difusió– per defensar els interessos corporatius dels empresaris industrials davant les institucions de l'Estat de dret, de crear opinió pública en favor d'aquests interessos i de contrarestar els efectes de la publicitat dels sectors més radicals –progressistes, republicans i socialistes. La Facultat de Jurisprudència seria l'encarregada de promoure una nova generació d'especialistes en lleis, que destacarien en la seva defensa del proteccionisme mercantil i de les especificitats del Dret civil català davant dels projecte homogeneïtzador del nou codi civil, i la de Filosofia, per on havien de passar aquells que aspiraven a obtenir una titulació superior, tindria a les seves mans la formació d'una moral que, sense menystenir els avenços de la raó, es

mantingués ferma en els postulats catòlics i en els elements cohesionadors de la consciència nacional espanyola. Per la seva banda, la difícil implantació de l'Ateneu Barcelonès, que no es consolida fins 1872 complicava la cohesió amb la mesocràcia per part del conservadurisme hegemònic.

La relació entre liberalisme i Romanticisme a Catalunya continua sent font de debat. Per Ramon Grau “el catalanisme de dreta, triomfador a l'inici del segle XX, va saber implantar la idea que el romanticisme català primerenc i genuí havia estat conservador, i no pas liberal. Però els primers romàntics catalans no en tenien gaire, d'innocència virginal; partien d'un complex tramut d'experiències culturals, treballat llargament a Europa, i enllaçat ja tant amb l'esperit revolucionari com amb el reaccionari. De manera que, aquí, totes les possibilitats eren obertes des de bon començament, i el llevat anticonformista del moviment romàntic podia arrelar amb facilitat damunt dels antecedents locals suscitats per la reacció teòrica contra la violència del absolutisme borbònic del Set-cents i en un ambient tan repressiu com el determinat per l'escalfor Ferran VII. La visió interessada i simplificadora del romanticisme català com a propici sempre a la restauració dels valors “tradicionals” –que ja fou impugnada pel mateix Víctor Balaguer a la segona edició de la *Historia de Catalunya* en parlar de la genealogia de la Renaixença literària- es pot donar avui per superada.”¹⁷⁵

Els discursos inaugurals dels cursos acadèmics d'aquesta primera època de Llorens en el claustre universitari reflecteixen la preocupació del seu cos funcional per esdevenir la punta de llança de l'alta cultura, i de la ideologia, en la societat catalana. El de Jacint Díaz i Sicart tingué lloc en l'obertura del curs 1847-1848 i constituí una apologia de l'estudi de la llengua llatina, referent inqüestionable sobre el qual es basteix bona part de la cultura europea, més encara dels països catòlics del Mediterrani. Díaz, a més, considerava el llatí com una llengua útil en la comunicació interuniversitària de l'època, per damunt de les llengües nacionals.

El curs següent li tocà el torn a Joan Cortada i Sala, qui també féu una defensa de la seva matèria, la Història, destacant, en una interpretació cíclica dels períodes històrics, que el seu estudi servia a les nacions com avís del que es podia esdevenir en el futur:

¹⁷⁵ Ramon Grau i Fernández: “La historiografia del romanticisme (de Pròsper Bofarull a Víctor Balaguer)” *Història de la historiografia catalana* a cura d'Alberet Balcells, p. 148.

“El polvo de Nínive está diciendo hoy día a la Francia que lo aventaja, que la grandeza y el lujo de su metrópoli son no mas mezquindad y laceria”. Als joves, la Història, segons Cortada, havia de fornir-los d’uns coneixements que servissin per trobar les constants relativitzadores dels fets viscuts intensament durant les seves vides “[la Història] os hará ver que la salvaje libertad del desierto, que la tumultuosa libertad de Atenas, que la abyecta esclavitud de Oriente, y que el egoismo que corroe la sociedad moderna son igualmente detestables y conducen á la degradacion de la dignidad humana; ella os hará ver que los mismos hechos son acá premiados con una corona y castigados allá con el cadalso.”¹⁷⁶ En la part final de l’opúscle que s’edità amb el text d’aquest discurs apareixia la llista del catedràtics i professors, titulars i agregats, que impartien les assignatures de les diferents facultats. Entre aquests últims, es distingia els que percebien sou dels que no en cobraven, oficialment¹⁷⁷.

La convulsa situació que vivia el Principat durant la Dècada Moderada havia portat al govern dictatorial de Narváez l’any 1848. Catalunya viuria de forma gairebé contínua en estat d’excepció a causa dels cops de mà carlins i de les bullangues republicanes. En aquest context, el professorat universitari, portaveu cultural, en certa forma, de la classe dirigent barcelonina, maldava per ocupar el lloc que li corresponia entre les institucions que havien de procurar l’ordre social i facilitar els instruments de progrés econòmic i moral mitjançant l’ensenyament.

La necessitat de definir i d’ajustar la funció de les universitats en la societat del moment fou el motiu de l’oració inaugural del curs 1849-1850 pronunciada per Martí d’Eixalà, segona al·locució d’aquesta mena que dedicava al cívic auditori. Sota el títol oficiós de “Consideraciones sobre el origen, carácter y destino de los cuerpos universitarios”, l’orador feia públiques les seves reflexions sobre el paper que havien de jugar les institucions d’ensenyament superior en els temps inestables que transcorrien. Si l’ensenyament havia d’esdevenir, com en altres temps, tan sols un instrument de la religió, “la ciencia es ahogada en su cuna”; tanmateix, calia mantenir viu el sentiment religiós per evitar caure en l’escepticisme o en la dictadura de la ciència. La principal

¹⁷⁶ Joan Cortada i Sala: *Oracion inaugural, que en la solemne apertura de estudios del año 1848 a 1849 dijo en la Universidad de Barcelona D. Juan Cortada, abogado, de la Real Academia de la Historia, premiado como historiador por las ciudades de Barcelona y Gerona, caballero de la Real y distinguida órden de Carlos III, catedrático de Historia, etc. etc.*, Imprenta de Tomás Gorchs, Barcelona, [1848].

¹⁷⁷ Veure quadre en DOCUMENT 18.

missió de la universitat -que per Martí era doble i a voltes contradictòria- rau en trobar l'equilibri entre la necessària cohesió social i la llibertat científica “porque al trabajar para la unidad es fácil atentar á la libertad de las inteligencias: y cuando se cree obedecer á la segunda ley, se corre á menudo el terrible riesgo de la anarquía de las ideas”.

Davant del dilema, no optava per les solucions autoritàries que restringissin la circulació de tota mena d'idees “renunciar a la enseñanza escrita ó coartarla, tocar á la imprenta ó á la libertad su elemento, seria apartar la influencia de uno de los principales agentes de la civilizacion actual y de los siglos venideros; equivaldria á destroz ar el velámen en un dia de tormenta ó en presencia de un escollo, para evitar una maniobra mas ó menos difícil”. Així, davant els riscos evidents que per al sistema liberal moderat significaven tan les idees dels revolucionaris republicans (en bona part importades a través dels textos divulgats en la convulsa Europa de 1848), aliats circumstancialment amb l'acció dels carlins montemolinistes durant la Guerra dels Matiners (1847-1849), l'únic camí perdurable era insistir en la formació intel·lectual d'aquells qui haurien de guiar la societat evitant que caigués en els “sofismas que puedan servir de vehículo á sistemas atrevidos ó absurdos [...]. Porque esa misma juventud, distribuyéndose en su dia por el pais, le comunica los hábitos adquiridos, que le libran de los riesgos de la enseñanza escrita, ora juzgando las producciones, ora suspendiendo el juicio ínterin se pone á prueba la doctrina”. Les universitats, i en general el sistema d'instrucció pública, havien d'esdevenir el principal instrument estatal, recolzat en la religió -però sense lliurar-lo exclusivament a les mans de l'Església- i en la raó científica -que obria les portes del progrés econòmic mitjançant la tecnociència- per aconseguir el reequilibri social sobre les bases d'un liberalisme que afermés la via del mig entre la reacció i la revolució: “la enseñanza oral dirigida por un gobierno ilustrado, es el contrapeso de la enseñanza escrita, que la libra de precipitarse y perecer en su impetuosa carrera”.¹⁷⁸

L'estiu de 1850 el ministre Seijas retallava de nou la magra autonomia de la Universitat de Barcelona decretant el cessament dels professors agregats¹⁷⁹ que cada facultat

¹⁷⁸ Cites extretes de Ramon Martí d'Eixalà: *Oracion inaugural que en la solemne apertura de estudios del año 1849 á 1850, dijo en la Universidad de Barcelona D. Ramon Martí de Eixalá, catedrático de derecho civil, comercial y criminal de España*, Imprenta de Tomás Gorchs, Barcelona, 1849.

¹⁷⁹ Tretze que percebien sou i cinc que no. Veure DOCUMENT 30, còpia del document i transcripció procedent de l'expedient d'Antoni Rave a l'AHUB.

s'havia anat procurant per atendre el creixement de matrícules i per actuar com a substituïts dels titulars. En el cas de la càtedra de Geografia, desapareguda amb la reestructuració del pla d'estudis, Martí i Pradell quedà com a catedràtic cessant, tot i que se'l mantingué en el càrrec de director. Alguns dels professors agregats aconseguirien més endavant càtedres per oposició (Anglasell, Rave), d'altres es mantingueren com a ajudants sense sou oficial o bé canalitzaren llurs carreres fora de les aules (Mañé).

La lliçó inaugural d'aquell curs 1850-1851, a càrrec de Ramon Ferrer i Garcés, catedràtic de Toxicologia i medicina legal, va tenir un caire menys transcendent. Remarcà que la seva especialitat i, en general, els peritatges de les ciències aplicades, eren imprescindibles en la resolució de molts processos judicials, no tot havia de ser confiat als testimonis, calia arribar a fons en l'estudi de les proves ("la intervenció científica es á veces requisito indispensable para la sustanciacion de los procesos").

A banda d'això, el 4 de febrer de 1852 és signat pel rector Mariano Antonio Collado un document d'expedient disciplinari -el primer- sobre dos alumnes per mala conducta a classe de Llatí. Són castigats a quatre i sis dies, respectivament, de tancament en l'edifici de la Universitat, amb dret a acudir a les classes.

Organització i regulació dels estudis tecnològics: les Escoles Industrials

Un cop el govern moderat exercí la potestat normalitzadora sobre els estudis tradicionals, que es volien homogenis per a tot el regne i posats sota el control de l'administració central, l'objectiu es fixava en els ensenyaments que havien anat sorgint per la cura de les associacions d'algunes ciutats en proveir professionals formats en els diferents rams artesanals. Ja hem vist que a Barcelona aquesta tasca va estar en mans de la Junta de Comerç des de la segona meitat del segle XVIII, en els nivells elementals, i en les de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts les càtedres de les especialitats científicotècniques de nivell superior fins que van ser absorbides per les facultats universitàries.

La normalització d'aquests estudis denominats *especials* pel Pla Pidal s'havia de portar a terme a través del Pla d'estudis del ministre Manuel de Seijas Lozano aprovat pel

Reial Decret del 4 de setembre de 1850, que significà la reforma més important des de 1845. La nova planificació detallava millor l'organització dels estudis especials i delimitava clarament les assignatures específiques de cada carrera, fugint de les generalitats i ambigüitats anteriors “de manera que de ello resultaran más fácil y provechosa aplicación para los fines de la vida”¹⁸⁰. Preveia la creació de les escoles industrials elementals i d'ampliació a Barcelona, Sevilla i Bergara, deixant els estudis superiors que capacitaven per obtenir el títol d'enginyer únicament a Madrid. Es donava així caire oficial al transpas de les càtedres de la Junta de Comerç a l'Institut efectuat durant el darrer període de la benemèrita institució cívica, que tant havia fet per l'arrencada de la industrialització catalana, i que havia deixat de funcionar l'any 1847¹⁸¹. Les noves escoles industrials depenien orgànicament de la Direcció General d'Instrucció Pública i expedirien en exclusiva els títols d'“aplicació” en les diferents especialitats, però el seu finançament, que la llei preveia mixte entre els pressupostos estatals i les diputacions provincials, comportà problemes per poder obrir-les durant aquell curs. El Reglament per a la seva execució del 10 de setembre de 1851, fou aprovat definitivament per reial decret el setembre de 1852.

El dia 24 de març de 1851 es creava l'Escola Industrial de Barcelona incorporant les escoles de l'antiga Junta excepte la de Nobles Arts instal·lada a la Llotja –que s'integrarà dins l'Acadèmia de Belles Arts¹⁸²- i la de Nàutica, vinculada a l'Institut l'any anterior. Les especialitats d'Agricultura teoricopràctica, Comerç i Taquigrafia també formaven part dels estudis d'aplicació que oferia l'Institut.

El primer curs de l'Escola Industrial es va iniciar amb un gran nombre de matrícules aquell mateix mes d'octubre de 1851 en l'edifici del convent de Sant Sebastià, prop de la Llotja, sota la direcció del químic Josep Roura, precursor de la il·luminació amb gas a Espanya.

¹⁸⁰ Vidal i de Valenciano, Gaietà: *Reseña histórica de la Universidad literaria de Barcelona*.

¹⁸¹ Santiago Riera i Tuèbols: “El fi de l'obra educativa de la Junta de Comerç” dins *Història de la cultura catalana. Romanticisme i Renaixença, 1800-1860*, volum IV. Explica el final de la institució cívica pels canvis legals que suprimiren el “paritatge”, impost comercial que constituí la seva principal font de finançament, cosa que aplanà el camí cap a la centralització dels estudis tècnics.

¹⁸² Els estudis artístics es veieren amenaçats de desaparició per la pèrdua de les rendes de la Junta de Comerç fins que l'any 1849 es constituí l'Acadèmia de Belles Arts, protegida per l'Ajuntament, on es donaven classes de dibuix, pintura, escultura i arquitectura.

El professorat de l'Escola tenia bona competència científica, estava al cas dels darrers avenços quant a maquinària industrial i assessoraven els organismes públics en la inspecció d'avaries o accidents a les fàbriques. Benet del Rincon accentua el contrast entre aquests professors i els catedràtics de la Facultat de Filosofia, on quedaven, aleshores, enquadrades les especialitats científicotècniques, quan diu que “a més de professors, eren científics, la qual cosa no podem dir dels professors universitaris, la tasca dels quals, en general, no anava més enllà de les aules”, i creu que l'ensenyament en l'Escola Industrial era el més avantguardista en la seva època, ja que malgrat que les parts teòriques dels temes explicats eren molt importants, també es concedia valor a la resolució d'exercicis pràctics, evitant la passivitat, dogmatisme i monotonia tan característica de l'ensenyament d'aleshores¹⁸³.

La rivalitat entre ensenyament pràctic -modern i utilitarista- i aquell de caire més humanista i general –condicionat per una orientació més espiritualista- fou matèria de discussió entre el món acadèmic barceloní de l'època. El discurs inaugural del curs 1851-1852, pronunciat per Antoni Bergnes de las Casas, se'n feu ressò en els seu paràgrafs finals, on tranquil·litzava aquells que veien en la Filosofia la porta de penetració del sensualisme en la consciència col·lectiva de les societats modernes (“La sana filosofia es el espíritu de los conocimientos humanos, y tanto, que sin ella no aciertan estos á producir mas que resultados materiales”), però alhora reclamava per a l'estudi de l'especulació ideològica i de les ciències de l'esperit la preeminència que fins ara havien exercit per sobre del de les ciències pràctiques: “Así es que el estado que propague el estudio de las ciencias físico-matemáticas y naturales, sin la antorcha de la filosofía, aumentará, si quiere, la riqueza pública ó tributaria, pero acabará al mismo tiempo con el espíritu que vivifica, con el ánimo que fortalece, con la crítica que ensalza lo bello y reprueba lo feo, con la dignidad, que es el blason de nuestra especie, y hasta arrebatará á las ciencias politécnicas su valor espiritual, transformando todo el saber en imitacion mecánica”¹⁸⁴. Demostrada la capacitat de transformació que la ciència aplicada podia tenir en les societats modernes, alguns intel·lectuals començaven a témer

¹⁸³ Benet del Rincon Igea: “Didàctica i ciència a l'Escola Industrial de Barcelona (1850-1870)”, *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*.

¹⁸⁴ Antoni Bergnes de las Casas: *Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1851-1852 ante la Universidad de Barcelona, en la Iglesia de Nuestra Señora de Belén, dijo D. Antonio Bergnes de las Casas, catedrático de lengua griega*, ps. 22-23. El tema del discurs remarcava la importància de l'estudi de la llengua grega.

els efectes que sobre la civilització, i els seus principis morals i ètics, podien tenir aquests avenços.

A partir de la Llei Moyano de 1857 s'implantarà també el grau superior a les tres escoles perifèriques (Barcelona, Sevilla i Bergara). Barcelona, entre 1861 i 1868, expedí 123 títols d'enginyeria industrial mecànica (104) i química (19). Amb el decret restrictiu del ministre Orovio, el 18 de juliol de 1867, els estudis superiors industrials restaren solament a Barcelona, on la Diputació i l'Ajuntament ja s'encarregaven totalment del seu finançament¹⁸⁵. El pla Seijas havia propiciat el control governamental dels estudis industrials creats a Barcelona per la Junta de Comerç, però no en va facilitar els mitjans per a ampliar-los i millorarlos, sinó tot el contrari. Així doncs, durant el darrer terç del segle, els enginyers que guiaren el procés d'industrialització a Espanya o bé provenien de l'estranger o bé eren formats a Barcelona¹⁸⁶. L'any 1873 desallotjà el convent de Sant Sebastià per ocupar un espai, menys generós del que hagués estat precís, en el nou edifici de la Universitat. La vida de l'Escola d'enginyers catalana no assolí la volada d'altres escoles similars a Europa per l'endèmica falta de recursos que limitava la dotació dels laboratoris i d'instal·lacions de maquinària.

Les altres escoles desaparegueren per falta de suport de les institucions locals fins que l'any 1897 es fundà la de Bilbao (inaugurada en 1899), recolzada per un patronat, i en 1901 reaparegué la de Madrid.

¹⁸⁵ L'Ajuntament era el patrocinador principal; la Diputació s'encarregava d'eixugar els dèficits generats cada any. Veure Antoni Jutglar i Bernaus: *Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900*, "Materiales para la historia institucional de la ciudad", ps. 402-403.

¹⁸⁶ Santiago Riera i Tuèbols: *Història de la ciència a la Catalunya moderna*, pgs. 87-95.

De les noves amenaces sobre la Universitat durant el Bienni progressista fins a la Llei Moyano de 1857

La degradació del clima polític a Espanya, a causa dels escàndols en la concessió de llicències per a la construcció de línies de ferrocarril a finals de 1853, s'agreujava pels avalots cusats per falta d'aliments a Castella i per les vagues dels obrers tèxtils catalans contra la implantació de "selfactines" a les fàbriques, màquines que podien deixar molts treballadors sense feina, i a favor del reconeixement del dret d'associació. El capità general de la regió militar, La Rocha, es posicionà a favor del Manifest de Manzanares (6 de juny de 1854) del general O'Donnell, el qual, per frenar els impulsos democràtics d'una part de les masses populars movilitzades a les principals ciutats, salvar la continuïtat de la dinastia i mantenir el respecte a la propietat, facilità l'establiment d'un nou govern sorgit del pacte entre progressistes i moderats encapçalat per Espartero.

La Rocha es veié obligat a prohibir les selfactines i reconegué la Comissió de Treballadors de les Fàbriques de Filats, nucli de la primera federació catalana de societats obreres, però també féu afussellar tres dels principals responsables de les destruccions. Pascual Madoz, cap polític de Barcelona arran de la revolta, mantingué els interessos dels industrials per la mecanització, aconseguí la reapertura de les fàbriques, i establí una comissió paritària arbitral entre obrers i patrons, alhora que aconseguia l'abolició dels consums, de les quintes i contractava els set mil obrers aturats de la ciutat per reprendre la iniciativa de l'enderrocament de les muralles.

Mentrestant, a Madrid les Corts constituents obertes aquell mateix mes debatien, durant els primers mesos de 1855, la necessitat de fer retalls en les despeses per aconseguir elaborar uns presupostos equilibrats. Es va parlar de reduir la partida d'instrucció pública deixant en cinc les deu universitats espanyoles existents d'ençà el Pla Pidal. Immediatament reaccionà la Universitat creant una comissió formada per Martí d'Eixalà, Magaz y Jaime¹⁸⁷, i Pons i Gallarza encarregada d'elaborar una memòria

¹⁸⁷ Juan Magaz y Jaime (1822-1901) inicià la seva carrera a la Universitat de Santiago, de la qual fou catedràtic de Física i química mèdiques, per passar posteriorment a la de Barcelona. Entre 1875 i 1892 fou titular de la càtedra de Fisiologia a la Universitat de Madrid. Enquadrat dins del Partit Liberal Conservador, l'any 1877 fou nomenat senador vitalici en representació de la Universitat de Barcelona, i distingit amb el títol de marquès de Magaz. En sintonia amb els treballs duts a terme per defensar l'ensenyament com a peça clau per al progrés de la nova societat liberal, el curs 1855-1856 pronuncià el discurs inaugural a Barcelona sota el títol "Para que la marcha de las sociedades como de los individuos

apologètica, publicada sota el títol *Observaciones sobre la necesidad de conservar la Universidad Literaria de Barcelona. Escritas con motivo del proyecto de supresión de cinco universidades del reino* on s'expressa la sorpresa que “en un período de adelantos se pretenda cortar las alas al saber, y sacrificar á una mezquina economía el porvenir intelectual de nuestros rezagados pueblos”¹⁸⁸; considera que les universitats promouen els avenços positius per a la societat i la nació, que són imprescindibles per regular l'expansió de les noves teories socials i polítiques, i que la de Barcelona, a més, obeeix a raons geogràfiques ja que dóna servei a l'àmplia zona del norest del regne i a les Balears.

El caire liberal i provincialista de l'opuscle s'accentua quan el recorregut cronològic dels estudis superiors de la ciutat arriba a l'època de Felip V, que és considerada de “violenta dominación”, i a l'interval del Trienni Liberal: “En 1821, merced al cambio político, renace aquí la Universidad para morir de nuevo á manos de la reacción en 1823”. Sobre els possibles avalots propiciats per la concentració de joventut, els redactors consideren que no cal térmer-los, perquè ja no passa com abans, “cuando constituían una clase social, compacta, armada y revoltosa”, que acostumava a posicionar-se com a força paramilitar en els afers interns i en la defensa de la ciutat, com es demostrà durant la Guerra de Successió. Per últim manifestaven que la supressió seria una greu ferida a la ciutat i a tot el Principat. En un sentit més general, defensant el manteniment de l'ensenyament universitari a nivell provincial i contrari a la voluntat centralista de progressistes i moderats, el catedràtic d'Economia política i de dret públic i administratiu Ramon Anglaseu publicà durant aquells mesos l'opuscle titulat *Observaciones sobre la centralización de la instrucción pública y sobre la enseñanza de la Facultad de Filosofía en las universidades de provincia*.

A les iniciatives de la Universitat s'hi va unir l'Ajuntament. Totes dues corporacions van enviar a Madrid una comissió formada per Josep Storch (catedràtic de Clínica i moral mèdica), Josep Seco Baldor (catedràtic d'Història natural mèdica) i Laureà Figuerola (catedràtic d'Economia política i dret polític i administratiu, i diputat a les

sea fácil y conduzca a la regeneración se necesita la educación de la inteligencia”. Citat per Manuel Rubio y Borrás a *Aperturas de curso en la Universidad de Barcelona desde 1536 a 1919* (1919), no ens ha estat possible trobar-ne cap còpia.

¹⁸⁸ *Observaciones sobre la necesidad de conservar la Universidad literaria de Barcelona. Escritas con motivo del proyecto de supresión de cinco universidades del reino*, p. 3.

Corts) que contactaren amb altres diputats per tal de fer pressió contra el projecte de reducció de les universitats i, en darrer cas, per aconseguir que la de Barcelona no figurés entre les que es volia eliminar.

En aquestes circumstàncies el govern d'Espartero ordenava el 9 d'octubre de 1855 que els estudis secundaris fets als seminaris conciliaris havien de quedar incorporats i inspeccionats pels establiments públics, alhora que es convalidaven els cursos de Dret canònic a les facultats de Jurisprudència. La intenció era fer sentir la preponderància de l'Estat per damunt l'Església. Unes setmanes després tingué lloc la lectura de l'oració inaugural del curs universitari 1854-1855 a càrrec de Llorens i Barba, que analitzem més endavant situant-la en el context filosòfic de la seva època. L'inici del curs s'havia hagut de retardar fins l'1 de novembre com a conseqüència de l'epidèmia de còlera que afectava Barcelona.

El manifest del general O'Donnell, posterior a la Vicalvarada, afirmava que calia “arrancar los pueblos á la centralización que los devora, dándoles independencia local para que conserven y aumenten sus intereses propios”, declaració que estimulà aquells que tenien idees descentralitzadores. A Catalunya aquests es comptaven fins i tot en els rengles moderats¹⁸⁹. És un moment d'eclosió del provincialisme, que es podrà emmirallar en les paraules que l'any següent pronunciarà Llorens en la Universitat, defensant la cultura i el pensament propis de cada poble.

Al final, el projecte de llei de la instrucció pública presentat el 19 de desembre de 1855 pel ministre de Foment¹⁹⁰ Manuel Alonso Martínez no va incloure la supressió de cap universitat, però sí la reestructuració dels nivells superiors de l'ensenyament, afectant sobre tot les miscel·làniques facultats de Filosofia, de les quals se n'havien de separar les especialitats de Literatura, Ciències exactes, físiques i naturals, i Ciències polítiques i administratives. Però el projecte, precedent directe de la Llei Moyano, es quedà en el tràmit de revisió per part del Reial Consell d'Instrucció Pública i no s'arribà a debatre a les Corts perquè durant el mes de juliol de 1856 caigué el darrer govern d'Espartero.

¹⁸⁹ Pere Anguera: *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticentralisme: 1808-1868*, p. 247.

¹⁹⁰ La R.O. del 17 de juny decretava que la Direcció General d'Instrucció Pública passés del Ministeri de Gràcia i Justícia al de Foment i Obres Públiques, on es mantindrà fins a la creació del Ministeri d'Instrucció Pública l'any 1901.

El clima social a Barcelona s'havia deteriorat molt a causa de l'actitud hostil del capità general Juan Zapatero vers les reivindicacions dels treballadors, centrades en la legalització de les associacions obreres, la limitació per llei dels horaris de treball i la negociació de contractacions col·lectives¹⁹¹. A l'execució del líder obrer Josep Barceló i l'inici d'una dura repressió seguí l'assassinat del fabricant i polític proteccionista Josep Sol i Padrís¹⁹² el mateix dia que s'iniciava la primera vaga general de la història del país.

Respecte a les diferències de riquesa que produïen les revoltes obreres Joan Mañé i Flaquer diria uns tres anys més tard, i era divisa comuna entre els empresaris:

“La divina sabiduría ha dicho siempre que habrá pobres, e importa que los haya para que los ricos puedan ejercer su caridad y tengan siempre a la vista un espejo donde se refleje la fealdad de su orgullo.”¹⁹³

Per la seva banda, l'Església, per boca del bisbe de Barcelona Josep Domènec Costa i Borràs adreçava una pastoral al poble inquiet:

“Les autoritats han de ser respectades, i les que actualment nos governen tenen adquirits títols molt especials a nostre respecte i confiança. Amb pau, amb ordre i amb calma totes les coses poden tenir una prudent i honrosa solució, i no constituint-nos en aquest terreny de legalitat, és impossible donar un pas que no ens precipiti a l'abisme. Deplorant amb gran sentiment la sort de tantes famílies, i a fi de precabre les

¹⁹¹ Per obtenir informació completa del que constituí aquesta primera lluita general obrera a Catalunya, i les dificultats de penetració dels demòcrata-republicans entre els rengles obrers veure Josep Benet i Casimir Martí: *Barcelona a mitjan segle XIX: el moviment obrer durant el Bienni Progressista, 1854-1856*.

¹⁹² Josep Sol i Padrís (1816-1855) fou la primera víctima del cantó patronal en la història del moviment obrer del país. Sol havia prè part en la defensa de les posicions proteccionistes dels empresaris catalans davant les Corts, on també defensà el control parlamentari sobre els pressupostos estatals. L'any de la seva mort havia estat elegit president de l'Institut Industrial de Catalunya. Col·laborà a les publicacions barcelonines “La Verdad”, “La Corona” i fou un dels fundadors de “El Bien Público”; també escriví a “El Corresponsal”, “Correo” i “Revista Literaria de El Español”, de Madrid. Fou autor del poema *Desperta ferro* (1847) i dels assajos *Apuntes críticos a los orígenes del teatro español* (1849) i de *Barcelona histórica y monumental* (1850).

¹⁹³ Citat per Josep Benet i Casimir Martí: *Barcelona a mitjan segle XIX: el moviment obrer durant el Bienni Progressista, 1854-1856*, p. 206.

conseqüències, us pregam a tots que procureu també influir per a què tornen a les seues habituals i ordinàries ocupacions los que en aquestos dies les han abandonat.”¹⁹⁴

Els propietaris cercaren en l'exèrcit el recolzament per salvar una situació que la seva intransigència davant les demandes obreres havia ajudat a precipitar; la resposta a la vaga fou la suspensió de les garanties constitucionals, els empresonaments massius i la deportació dels principals agitadors, entre ells el republicà Abdó Terradas. El patriciat barceloní donà suport a un nou pronunciament d'O'Donnell el juliol de 1856, aquest cop per desallotjar els progressistes del poder.

La posició dels moderats catalans davant el nou pronunciament es pot resumir en les paraules de Jaume Balmes pronunciades deu anys abans, quan el predomini militar damunt les institucions polítiques liberals ja es veia com inevitable per defugir els efectes de les bullangues: “en la alternativa de tolerar los mandos militares, o dejar abandonado el país a merced de pasiones turbulentas y proyectos insensatos, es mejor resignarse a los inconvenientes que trae consigo el mando militar, si no hay otro medio para la conservación del orden público”. Tanmateix a Catalunya, tant moderats com progressistes es van distanciant de les respectives direccions espanyoles i els primers es van allunyant del culte a Narváez com els segons ho van fent d'Espartero.¹⁹⁵

Aquell curs de 1856 a 1857 fou obert pel discurs de Josep Lluís Pons i Gallarza, corredactor de la mamòria amb què la Universitat respongué a les restriccions projectades des de les Corts progressistes. El catedràtic de Retòrica i Poètica féu una defensa de l'oratòria en les societats modernes, reconeguent els perills que entranyava l'abús l'eloqüència, denostada per molts filòsofs perquè ateny més a les passions, mitjançant sofismes i cops d'efecte, que no pas a la raó. Però era necessari mantenir el seu conreu i utilitar les mateixes armes que aquells qui agitaven el poble en les tertúlies i reunions, encara més en un sistema liberal parlamentari on la paraula dita, i posteriorment recollida en la premsa, havia d'exercir un paper fonamental per a la formació de l'opinió pública “No quiero velar á vuestros ojos las sombras de Cromwell, Danton y Robespierre; pero no dudo que reconoceréis que si Ciceron vale por muchos Catilinas, y Bossuet por muchos Luteros, tambien los escelentes y sensatos oradores que

¹⁹⁴ *Ibidem*, ps.207-208.

¹⁹⁵ Borja de Riquer i Permanyer: *Escolta, Espanya. La cuestión catalana en la época liberal*, p.137.

en los modernos siglos han ilustrado los templos y las asambleas, pueden y valen harto mas que la corta falange de los tribunos sanguinarios, de los predicadores ineptos, y de los leguleyos ambiciosos”. A part de les mesures legals i policials entorpien la divulgació de les idees considerades revolucionàries en uns auditoris formats majoritàriament per persones analfabetes, calia contrarestar els discursos radicals amb oradors formats en les tècniques del discurs oral, mitjançant les quals introduïssin en l’opinió pública els arguments dels cercles moderats, defensors de l’ordre públic i del progrés econòmic per sobre del reequilibri social igualitari:

“Yo quisiera que los llamados á deliberar desde los altos asientos del congreso político sobre la independencia, la seguridad y el bienestar de la patria, llevarais allí la mente poblada de conocimientos y esperiencias y el corazon henchido de indomables virtudes para resistir á los vértigos del poder y la adulacion, y que al reinar en la asamblea por vuestra facundia estimarais en mas las bendiciones del oscuro agricultor, feliz con vuestras bien meditadas leyes, que las ebrias ovaciones de los partidos”¹⁹⁶.

Durant el mes de novembre morí el rector Josep Bertran i Ros, que ja era substituït accidentalment pel degà de la Facultat de Jurisprudència Ramon Roig fins que el 22 de març de 1856 una R.O. nomenà Agustí Yáñez i Girona, ben considerat des dels diferents rengles del liberalisme, nou rector en comissió, però en morir el 3 de maig de 1857 fou substituït per Nicolás del Moral, alt funcionari del ministeri que no arribarà a prendre possessió. Com que el vicerector Ramon Roig estava malalt, es féu càrrec del rectorat interinament el degà de medicina Francesc de Paula Folch fins que l’1 de setembre Víctor Arnau i Lambea fou nomenat titular.

Uns dies després, concretament el 9 de setembre de 1857, es publicava la segona gran llei d’educació del segle XIX, la coneguda pel cognom del ministre de Foment que la va promoure: Claudio Moyano. L’aprovació de la llei va ser accelerada per evitar que un possible canvi ministerial la pogués avortar. Per a la seva elaboració es tingué en compte l’esbós del projecte d’Alonso Martinez de dos anys abans i hi tingueren novament un paper destacat els tècnics Gil de Zárate y Ochoa, alts responsables de la

¹⁹⁶ Josep Lluís Pons i Gallarza: *Oracion inaugural que leyó en la solemne apertura del curso académico de 1856 a 1857 ante la Universidad de Barcelona, D. José Luis Pons y Gallarza, licenciado en Jurisprudencia y Filosofía, catedrático de Autores clásicos en el Instituto agragado á dicha Universidad, etc.*

Direcció General d'Instrucció Pública. La reorientació moderada es notà, sobre tot, en la influència eclesial sobre l'ensenyament que introduïa la llei, com per exemple la censura eclesiàstica als llibres de text que continguessin referències a la religió i a la moral i la presència de membres de l'Església en el Reial Consell d'Instrucció Pública i en les Juntes provincials.

La llei estava formada per quatre seccions, la primera de les quals era dedicada a establir els tipus d'estudis. El primer ensenyament, dividit en elemental i superior, era per primera vegada considerat com obligatori en el seu primer nivell, i gratuït en cas de no tenir recursos la família. S'estabí en la secció quarta que cada localitat de cinc-cents habitants havia de tenir una escola a càrrec dels pressupostos municipals.

L'ensenyament secundari, segregat de les facultats de Filosofia, quedà dividit en estudis generals i estudis d'aplicació a les professions industrials. Es podien cursar des dels nou anys, duraven sis cursos i donaven dret a presentar-se a l'examen de Batxiller en Arts, els generals, i el certificat de pèrits en l'especialitat, els d'aplicació. Els instituts eren de primera, els de Madrid, de segona els de província o pobles on existís universitat, i de tercera els de les altres poblacions. Cada província tindria un institut amb els estudis generals i els d'aplicació que el govern creís convenient. L'ensenyament secundari corria a càrrec de les diputacions provincials. En la pràctica, la reunió dels estudis "literaris" amb els "industrials" significava el fracàs del pla Seijas d'escoles industrials, ja que en moltes províncies no s'havien arribat a crear aquests estudis perquè no s'hi destinaren els recursos estatals previstos.

El tercer grau d'ensenyament, finançat pels fons del govern, quedava dividit en facultats universitàries, ensenyament superior i ensenyament professional. De les primeres se'n reconeixien sis: Filosofia i Lletres, Ciències exactes, físiques i naturals, Farmàcia, Medicina, Dret¹⁹⁷ (anomenada tradicionalment Jurisprudència) i Teologia. Establia les matèries corresponents als estudis i els tres graus de les carreres: batxillerat, llicenciatura i doctorat. L'ingrés a cada facultat es feia, un cop obtingut el Batxillerat en Arts, previ curs d'un o dos anys d'ampliació. En total no podien excedir els set anys de

¹⁹⁷ L'estudi del Dret Canònic quedava reservat per a les universitats d'Oviedo, Salamanca i Sevilla, a part de la de Madrid, en canvi el Dret Administratiu, que anirà guanyant importància a mesura que es desenvolupi l'aparell normatiu i institucional de l'Estat, es podia cursar a Barcelona, Valladolid i Sevilla.

cursos. Es mantenien les deu universitats del Pla Pidal de 1845 considerant Madrid la universitat central, on es podien estudiar totes les carreres facultatives fins el grau de doctor. Les carreres, doncs, duraven en funció del nivell que estigués autoritzada a impartir cada facultat. L'ensenyament superior pròpiament dit eren els estudis d'enginyeria de camins, canals i ports, de mines, de monts, d'agronomia, i d'indústries (especialitats mecànica i química), també els de belles arts, diplomàtica i notariat. S'impartia a les escoles superiors i a Barcelona li corresponien estudis d'enginyeria industrial, de belles arts i els de notariat, ja implantats. Els ensenyaments professionals eren els de veterinària, professorat mercantil, nàutica, mestres d'obres, agrimensors i mestres de primer ensenyament.

Com en l'anterior llei, els càrrecs de rector, vicerector i secretari general són de nomenament governamental directe; els degans els seguia designant el govern a proposta del rector. Per ser rector calia haver estat ministre, degà, vicerector, secretari o catedràtic d'ascens amb més de deu anys de servei.

L'esperit de la llei continuava l'orientació centralista i intervencionista de les disposicions anteriors, detallant la constitució tant del Reial Consell d'Instrucció Pública¹⁹⁸ com l'administració i règim intern dels centres docents públics. Seguia deixant les màximes facilitats per establir escoles privades de segon ensenyament i regulava l'ensenyament domèstic.

Per Barcelona, aquesta llei reforçava el caire institucional de la Universitat i funcional del seu professorat, enquadrant en una estructura que cada cop tenia menys a veure amb les corporacions ciutadanes d'on havien sorgit. La creació de la Facultat de Ciències deixava sense sentit docent l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, que, com la de Bones Lletres, quedarà com a símbol d'una època en què la iniciativa ciutadana supliria la renúncia del poder polític a promoure l'avenç de la il·lustració. A partir d'ara les acadèmies es dedicaran a funcions honorífiques i protocolàries més que no pas a les purament acadèmiques, que es transferiran a la Universitat.

¹⁹⁸ La llei no especifica una quantitat fixa de consellers, però estableix que hi havia d'haver al menys cinc catedràtics de la màxima categoria (terme) o exrectors. Els altres havien de ser exministres, directors generals o exconsellers relacionats amb la instrucció pública, doctors de l'Església, individus de les reials acadèmies, científics i literats de reconegut prestigi.

La construcció del nou edifici de la Universitat a l'Eixample

Aquell any 1857 arribarà al rectorat Víctor Arnau¹⁹⁹ i amb ell s'impulsarà definitivament el projecte de construcció del nou edifici de què tan necessitat estava l'establiment universitari, que era aleshores la principal font de preocupacions a causa de l'estat ruïnós de l'exconvent del Carme on estaven situades les aules més concurregudes. L'edifici havia patit un incendi durant les revoltes de 1835 que l'havia deixat molt malmès i, malgrat les diverses reparacions, solament es podien habilitar com aules alguns locals de la planta superior²⁰⁰. Durant el curs 1852-53 s'havien esfrondrat els sostres de la part de la Secretaria i de l'Arxiu i eren contínues les queixes dels professors, dels alumnes i dels pares²⁰¹. En 1841 l'Academia de San Fernando, institució encarregada de supervisar les grans obres oficials, havia aprovat el plànol de Fèlix Rivas, arquitecte de la Universitat, per a la construcció d'un nou edifici en el mateix local aprofitant totes les obres possibles del vell convent. El propi arquitecte manifestava, però, que considerava més avantatjós i econòmic construir l'edifici de nova planta. Aquest primer projecte no reeixí i en 1853 tingué lloc la confecció d'un nou projecte que hauria d'allotjar totes les facultats i serveis universitaris, però els

¹⁹⁹ Veure nota nº 470.

²⁰⁰ En el *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Pascual Madoz descriu l'estat i el destí de les dependències universitàries ubicades en l'exconvent: "Fué aquel local conv. de religiosos carmelitas hasta el año 1835, en que su igl. y sacristia fueron quemadas, de modo que cayeron sus bóvedas y techos, y hasta las paredes quedaron casi completamente calcinadas. Esta parte del edificio que cae á la calle, presenta el aspecto de forma de las ruinas que aquel produjo; la que subsiste se compone de dos patios rodeados de pilastras y corredores, tanto en la parte baja como en el primer piso, entrándose por los corredores á aquella y eran la que ocupaban las oficinas del conv., y por la del cuarto principal en las celdas. El patio interior con sus obras adyacentes, es de construccion muy ant. y poco sólida en la actualidad en su mayor parte; de modo que casi nada puede aprovecharse de esta porcion del edificio para la construcción de otro. El exterior es mas moderno, aunque no del mejor gusto y mas sólido. Cuando este cuerpo literario entró en el goce del edificio, tuvo que convertir en cátedras y otras piezas propias de su instituto, las celdas de los religiosos y las oficinas del conv. El refectorio se dividió en dos partes: una, que seguramente es la mayor de todas las del edificio, tiene tres objetos; el de conferir los grados de doctor, celebrar las academias de jurisprudencia los juéves, y de filosofia los domingos, y sirve de cátedra en los dias no feriados. La otra pieza del refectorio es un cuadrado que puede contener unos 100 discípulos, y está destinado á cátedra de tercer año de filosofia y primero de jurisprudencia. La gran sala llamada *tercera regla*, subdividida en dos partes como la anterior, una sirve para los cursantes de primer año de filosofia y segundo de matemáticas, y la otra para sétimo de leyes. Con el derribo de las celdas del piso principal se formaron cuatro cátedras, para los cursantes de 1.º y 4.º, 3.º, 5.º y 8.º de jurisprudencia; y física espermental: en esta última hay una recámara para gabinete. Las cátedras de gramática latina y retórica ocupan las celdas del segundo piso. También se formó con el derribo de las celdas del primer piso la sala de claustros, que sirve al propio tiempo para los exámenes, la sala rectoral, la de catedráticos, las de secretarias y archivo. Cada uno de los tres bedeles tiene su respectiva habitación en el edificio".

²⁰¹ Veure informes del rector al ministre de Foment dels dies 28 d'octubre de 1854 i 17 d'agost de 1855 copiats dins les Actes del Claustre (AUB). Es volia influir sobre el nou govern, resultat del pacte entre progressistes i moderats, per intentar desbloquejar l'aprovació de l'expedient de construcció del nou edifici.

plànols es van perdre a Madrid (R.O. de l'11 de maig). Mentrestant, regularment, el rector enviava a l'administració central els expedients on constaven els danys produïts en l'edifici i els pressupostos de les despeses necessàries a realitzar per mantenir la mínima integritat de l'estructura.

Sens dubte, en el procés que s'iniciava ara sota el mandat d'Arnau, havien de comptar molt les bones relacions directes que tenia el nou rector en els centres de relació madrilenys amb les persones que haurien d'autoritzar el projecte i dotar-lo de les partides pressupostàries adients.

El projecte de 1853 havia estat encarregat a l'arquitecte Elies Rogent i Amat (1821-1897) i es pretenia edificar un nou edifici en la ubicació del convent del Carme. El disseny dels plànols anava acompanyat dels pressupostos i d'una memòria econòmico-facultativa. Però la Reial Acadèmia de San Fernando de Madrid manifestà objeccions al fet que un edifici de característiques monumentals, dedicat a la docència, es trobés integrat dins la trama d'una ciutat tan densa i amb tanta activitat econòmica com era aquella del raval barceloní. Segurament es volia separar el centre universitari de les fàbriques, els obrers i el mercat de la Boqueria en part per mantenir els estudiants en un lloc de més tranquil·litat i en part per evitar-ne la proximitat en cas d'avalots. El projecte, que seguia les línies d'un historicisme neoromànic medievalitzant de gust romàntic, va caler reubicar-lo en un altre solar a ponent de les enderrocaes muralles seguint l'estructura urbana ideada per Ildefons Cerdà i Sunyer (1815-1876) i aprovada pel govern l'any 1859.

La Reial Ordre del 10 de gener de 1862 donava l'aprovació definitiva dels plànols de les obres i els pressupostos de construcció. Aquell mateix mes d'octubre s'iniciaven les obres d'explanació i un any més tard, el 22 d'octubre de 1863 es col·loca la primera pedra de l'edifici, acte fet sense gran protocol, cosa que criticaran els diaris en els dies següents, conscients de la transcendència del que significava tant per la vida intel·lectual de la ciutat com pel desgreuge fet per un govern liberal respecte a altres èpoques ominoses²⁰². L'Arxiu de la Universitat de Barcelona conserva els llibres d'actes de la Junta econòmica que dirigí la realització de les primeres obres entre 1862 i 1865²⁰³. En

²⁰² "Diario de Barcelona", 23 d'octubre de 1863, article de M. Alió.

²⁰³ *Actas de la Junta (directiva y económica de las obras de la nueva Universidad, 1862-1865)*. La junta, constituïda el 9 de juny de 1862, era reconeguda per la R.O. del 17 de juny; estava formada pel

elles es pot comporvar com el procés es va endarrerir més del que es preveia pels retards en els pagaments i per l'apujada dels preus dels materials i mà d'obra, cosa que provocà, en certs moments, que alguns possibles contractistes renunciessin a les licitacions de les obres²⁰⁴, ja que durant aquells anys la feina de construcció en l'Eixample començava a ser abundant.

L'any 1871 encara no s'havien acabat les obres, però l'edifici vell ja es trobava en tal estat de deteriorament que es van haver de suspendre durant el mes de novembre algunes classes de Dret, Filosofia i Ciències. El dia 10 d'aquell mes els estudiants afectats es van manifestar per la ciutat amb els penons de les facultats per reclamar l'acabament de les obres. D'acord amb l'Ajuntament, el rector i la Junta encarregada de la construcció van autoritzar que les classes suspeses, entre elles les de Metafísica²⁰⁵ del doctor Llorens es reprenguessin al segon pis del nou edifici per acabar, en l'espai destinat a l'Escola de Belles Arts. La inauguració oficial del curs 1872-1873 ja va tenir lloc en la nova ubicació de la Universitat. La Junta que supervisava la construcció fou dissolta el 21 de juny de 1873 per Reial Ordre quan s'enllestiren els treballs de pintura de les principals sales i espais. La cerimònia d'inauguració de l'edifici es féu el 1874²⁰⁶,

governador civil, el rector, Ildefons Par en representació de l'Ajuntament i la Diputació, els degans de les facultats (Joan Agell de Ciències i director de l'Escola Industrial, Joan Anzizu de Farmàcia, Antoni Bergnes de Filosofia, Vicenç Rius de Dret i Francesc Folch de Medicina), Claudi Lorenzale director de l'Acadèmia de Belles Arts, Marià Aguiló bibliotecari, l'arquitecte del projecte Elies Rogent i un secretari. Francesc Brosa i Casanova i Josep Marimon i Cot figuren com mestres d'obra, Boi Grau com aparellador i Gregori Àlvarez com interventor (substituint, en morir als pocs mesos per Marimon).

²⁰⁴ A les *Actas de Juntas* dels anys 1865 a 1873, en la reunió del dia 17 d'abril de 1873, la junta encarregada de dirigir les obres, que s'havia de disoldre poc després, demanava que "se eleve una comunicació al Excmo. Sr. Ministro de Fomento exponiéndole la situación económica de las obras, la falta de percepción de fondos para atender a las que se han ejecutado, las dificultades con que se tropieza para que los contratistas por la administración quieran continuarlas, el aumento de gastos que producen los sueldos del personal en relación con el escaso desarrollo que es posible dar a los trabajos, y por fin la necesidad indeclinable de que estos se activen en todo cuanto se refiere a la habilitación de clases y formación del jardín botánico, por haberse vendido ya la Universidad antigua con su jardín anexo y ser muy breve el plazo dentro del cual podrán disponer los compradores de las manzanas en que se ha dividido y de los objetos que contengan". De la comissió formada el 23 d'octubre de 1868 per a la construcció del jardí botànic en els terrenys al voltant del nou edifici, formaven part Valentí Almirall i Josep Gelada, nomenats per l'Ajuntament. Ja veiem, pel que explicava la Junta cinc anys més tard, que les feines de trasllat de l'antic al nou emplaçament de les plantes no es degueren portar amb massa diligència.

²⁰⁵ El trasllat de les classes de Metafísica es retardaria uns dies ja que l'edifici no reunia encara les condicions per a fer classes nocturnes, segons consta en l'Acta de la sessió del dia 9 de desembre de 1871 del claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres.

²⁰⁶ El procés de consecució i construcció de la nova ubicació de la Universitat va ser estudiat per J. Termes, A. Cirici i S. Alcolea: *La Universidad de Barcelona. Estudio histórico-artístico*, 1971. Un resum de la repercussió ciutadana que va tenir a la ciutat el procés de construcció i obertura de la nova seu universitària el tenim en la comunicació de Frederic Vilà i Tornos "L'edifici vuitcentista de la Universitat de Barcelona. Una incidència en la dinàmica cultural del moment" inserta en *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Amb el mateix motiu, Santiago Alcolea estudià els quadres del Paranimf

però el 1881, any de la *Reseña histórica* de Gaietà Vidal, encara s'havia de completar l'acondicionament d'algunes parts.

La Facultat de Medicina continuava situada en l'edifici de l'Hospital de la Santa Creu proper al Carrer del Carme.

Cal dir que l'edifici de l'antic Estudi General, situat al capdamunt de les Rambles i que havia estat destinat a caserna de l'exèrcit durant el segle XVIII, va ser enderrocat el 1843 per obrir en la muralla la porta que s'anomenà d'Isabel II, que també seria aterrada amb l'inici de la reestructuració establerta en el pla de l'Eixample.

La tasca docent de Llorens fins 1868

Els reajustaments dels plans d'estudis van variar el nom de la seva plaça, que es denominà entre 1847 i 1850, Filosofia i la seva història; de 1850 a 1852, Ampliació de la Filosofia; l'any 1852 retornà al seu nom inicial fins l'any 1858. La reforma dels plans d'estudis feta pel ministre Moyano de 1857 no van afectar la càtedra de Filosofia, però sí va significar, entre altres coses, l'agrupació dels estudis de ciències i lletres en les dues facultats de Filosofia i Lletres, d'una banda, i de Ciències, de l'altra. Es van crear les càtedres d'Economia política i Administració i la d'Història general i particular d'Espanya. La reforma del ministre Corvera de 1858 canvia el nom de la càtedra de Llorens novament: passa a denominar-se Metafísica, substituint la de Filosofia i la seva història, que passa a ser matèria de doctorat, juntament amb la d'Estètica. Es creen càtedres d'Història Universal, regentada per Rubió i Ors, i de Geografia, confiada a Llorens. Bergnes de las Casas des de 1862 és l'encarregat de la càtedra de Literatura clàssica, grega i llatina.

Entre 1866 i 1867 el ministre Orovio introdueix més reformes a la Facultat. Els estudis de Filosofia queden distribuïts de la manera següent: al primer grau, o batxillerat, li corresponen els Estudis Superiors de Psicologia i Lògica; al segon grau, o llicenciatura,

(“Consideracions entorn de Francesc Sans i Cabot (1828-1881) i dels quadres que pintà pel paranimf de la Universitat”) i Isabel Coll Mirabent les escultures de l'edifici (“Estudi sobre les escultures de l'edifici de la Universitat de Barcelona”).

els Estudis Superiors de Metafísica i Ètica²⁰⁷; i al doctorat, o tercer grau, l'Estètica i la Història de la Filosofia. Llorens queda encarregat de les assignatures del primer i segon grau. Dos anys més tard, el 1869, es van afegir modificacions a la Llei d'Orovio i la càtedra de Llorens va recuperar el nom de Metafísica.

“Dintre d'un fons comú, la Filosofia, i amb un mètode personal, que les seves condicions de mestre havien ja prefixat, les variacions de títol de la càtedra no modificaven substancialment la orientació pedagògica. Amb tacte i discreció el professor adaptava la seva labor de la càtedra a les necessitats docents que cada nova legalitat li imposava.”²⁰⁸

Per demanda dels alumnes, des de 1858, alguns cursos Llorens havia afegit a la seva tasca habitual la de donar un curs d'Història de la filosofia per estudiar els períodes que quedaven fora de l'abast de l'assignatura; també va fer una assignatura complementària de Filosofia com a curs lliure per a alumnes d'altres especialitats.

“Els cursos de Llorens servien d'ampliació i d'especialització. En la classe general (alumnes oficials) no era possible l'exposició d'una matèria tan vasta i diversa; per això el nou curs era adés un complement, adés un desenvolupament de la seva càtedra de Filosofia i la seva història, denominació inversemblant, perquè ella sola comprenia totes les disciplines filosòfiques. Per altra part, cal suposar que el professor es proposava amb aquestes lliçons assegurar la continuïtat d'una escola (l'escocesa modificada) inseparable, segons el criteri seu, del sentit històric dels problemes de la Filosofia.”²⁰⁹

Respecte al caràcter que imprimia el mestre a les seves explicacions se sap que de cap manera cercava l'erudició buida i més aviat es prenia la seva assignatura com un mètode que havia d'ajudar els alumnes a pensar per sí mateixos, recolzats en el coneixement dels diferents sistemes filosòfics de primera mà, no a través de manuals on del sedàs dels seus autors hagués esbiaixat la interpretació de les escoles i dels filòsofs:

“Su primer afán era que sus alumnos pensarán por mental necesidad biológica y no impulsados por sanciones o títulos académicos. Desconfiaba de la rutina del libro de

²⁰⁷ Jaume Serra i Hunter: “Xavier Llorens i Barba. Estudis i carrera professional. La seva actuació docent”, ps. 178-183. Es transcriuen els programes manuscrits de les dues assignatures que l'autor va poder copiar entre papers de Llorens i que no es troben actualment en el seu expedient de l'Arxiu Històric de la Universitat.

²⁰⁸ *Ibid*, p. 157.

²⁰⁹ *Ibid*, p. 158.

texto. Aconsejaba que se supiera prescindir de él, para estimular la experimentación y la meditación.”²¹⁰

Solà i Moreta relata la relació entre Llorens i el seu alumne Torras i Bages durant un d'aquests cursos:

“Se sap el paper que en Torras fa a l'aula de Filosofia, per un dels seus companys i amic, en Guillem Maria de Brocà, a qui es deu aquesta pàgina, que estalvia moltes conjectures, i es presta a no poques consideracions:

En l'any d'ampliació (1863), en Torras (així l'anomenàvem) es revelà qui era. Bé es pot dir que el descobrí el catedràtic de Metafísica, l'eximi coterrani seu, en Xavier Llorens, gran psicòleg, a qui sorprengueren els racionis d'en Torras. Llavors, jornalment es preguntava la lliçó, i res de veure el pasme de Llorens, al sentir com l'alumne Torras s'explicava, ja que aquest no es limitava a ésser fonògraf de l'explicació d'aquell en l'avant proper jorn. A en Torras el delectava tot quant el nostre professor exposava, emperò no el corpenia. Reid i Hamilton eren els déus de Llorens; mes el seu esperit i el d'en Torras no s'amotllava d'una manera estreta a l'escola escocesa, de la qual ambdós eren els cap-pares. Per ço moltes voltes, en Llorens, acabada la classe, cridava a en Torras, i tenia amb ell confidències que amb ningú més tingué. Als alumnes que no érem del “montón”, en Llorens ens donà un qüestionari. El contestàvem per escrit, i en Llorens també per escrit esmenava les respostes. De la vulgaritat d'aquestes sobrepassaren les d'en Torras, i bé es pot dir que constituïren la quinta essència de tota una vera filosofia. Per a un professor tan filòsof, tan espiritual com en Llorens, el cas d'en Torras, que té amb ell molts punts de contacte, és una veritable troballa.”²¹¹

Les classes d'ampliació van tenir lloc durant els cursos 1854-1855, 1855-1856 i 1858. Li fou considerat com un esforç suplementari a la seva feina, gratuït, com la substitució de Gaietà Vidal i de Valenciano en els cursos de doctorat d'Història de la Filosofia, i influí en el seu ascens anys després. A més, Llorens elaborava qüestionaris especials per als seus millors alumnes per tal que aquests poguessin treballar a un nivell superior a la resta.

²¹⁰ Antoni Sabaté: *op. cit.*, ps. 8-9.

²¹¹ Fortià Solà i Moreta: *Biografia de Torras i Bages*, vol. I, p. 46.

“Cal remarcar que la seva fama fou sempre relacionada amb el seu ensenyament oral, ja que en la instància d’ascens, amb un criteri ben diferent de l’actual, es menciona a favor seu que mai es va preocupar de buscar el lluïment o el guany econòmic a partir de possibles publicacions.”²¹²

El prestigi universitari de Llorens excedia l’àmbit català, l’any 1867 el ministre Gil de Zárate li havia ofert una càtedra a la Universitat de Madrid que ell no va acceptar. Molt probablement preferia trobar-se a prop dels seus amics i de la seva família, a la qual estava molt vinculat afectivament, i no entrava dins les seves ambicions cap ascens ni reconeixement de mèrits. En paraules d’Antoni Sabater i Mill:

“Su misión nunca aparece enturbiada por el griterío de las banderías políticas, que muchos utilizaban entonces como palanca para el asalto a los altos cargos universitarios.”²¹³

1857-1867. Consolidació i creixement de la Universitat emmig d’un entorn urbà en expansió i la crisi del sistema polític

Els anys que van de la Llei Moyano fins als inicis del Sexenni Democràtic es poden considerar com de consolidació de la institució universitària dins d’una ciutat que, com ella, es renova, creix, es modernitza i s’adapta als nous temps. Durant aquests anys centrals del segle creix el prestigi del centre docent gràcies al mestratge de figures com les de Milà i Fontanals, Bergnes de las Casas, Duran i Bas i el mateix Llorens i Barba. La Facultat de Medicina era la que més professors tenia, seguint la proporció d’alumnes matriculats, que augmentà espectacularment a partir de 1867 i fins 1881, en relació amb Dret, la segona carrera més concorreguda.

El nombre total d’alumnes de les diferents facultats experimentà durant aquest període un augment espectacular, anant des dels 1.100 del curs 1863-64 als més de 2.700 amb

²¹² Misericòrdia Anglès i Cervelló: *El pensament de F.Xavier Llorens i Barba i la filosofia escocesa*, p.

21.

²¹³ Antoni Sabaté: *op. cit.*, p. 10.

què s'obrí el curs 1869-70²¹⁴. D'aquests, un 45% procedia de la província de Barcelona, un 16% de la de Girona, un 15% de les terres de Tarragona, un 11% de Lleida, un 7% de Balears i un significatiu 6% de Cuba. Aquests últims eren sovint descendents d'emigrants catalans, dedicats al comerç entre la colònia i la metròpoli, i enviaven llurs fills a adquirir la formació superior que sovint els havia mancat a ells.

L'any 1858 el ministre de Foment Rafael de Bustos y Castilla, marquès de Corvera, promovia un nou decret, publicat l'11 de setembre, reformant alguns aspectes dels programes d'estudis universitaris. Els canvis implicaven la refundició de l'estudi del Dret Civil i del Canònic en una sola secció del Dret anomenada de Lleis i Cànon, cosa que obligaria a tots els juristes a estudiar les lleis eclesiàstiques, però que en contrapartida estendria la competència professional dels canonistes. També es va reformar l'especialitat de Dret Administratiu incloent estudis de jurisprudència política i, per primer cop, d'Hisenda Pública espanyola.

Quant a la carrera de Filosofia els canvis van significar -com hem vist en parlar de la trajectòria docent de Llorens- el canvi de nom i la reordenació d'algunes càtedres, com la de Llorens, que passà a recuperar la denominació clàssica de Metafísica. Es van crear càtedres noves com Història Universal i Geografia i es reestructuraren els cursos de doctorat que encara no s'impartien a Barcelona. En Medicina es dispensava de l'assistència a les classes de doctorat, que s'havia de cursar a Madrid, aquells alumnes amb bons expedients per evitar que els recursos econòmics limitessin les carreres dels millors estudiants. La mesura es considerava "útil a la sociedad [...] puesto que con ella los maestros propagadores del saber serán reclutados entre las excelencias del estudio y no entre los favoritos de la fortuna"²¹⁵.

Avançant-se a la reforma Corvera, i inspirant-ne alguns dels aspectes, l'any 1857 la Universitat de Barcelona creà la secció de Dret Administratiu dins la Facultat de Jurisprudència. La càtedra d'Elements de Dret polític i administratiu espanyol, exercida per Ramon Anglasesell, era completada amb les assignatures d'Elements d'economia política i d'estadística, Nocions de Dret civil, mercantil i penal d'Espanya, Institucions

²¹⁴ M. Rosa Buxarrais i Estrada: "Anàlisi de dades per a l'elaboració de la història de la Universitat de Barcelona (1863-1883)", *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*.

²¹⁵ "Gaceta de Madrid", R.D. de l'11 de setembre de 1858.

d'Hisenda pública d'Espanya, Dret polític dels principals estats i Dret mercantil i legislació de duanes dels pobles amb qui Espanya té relacions comercials freqüents. El rector Arnau assignà a Anglasell els ajudants Manuel Duran i Bas i Estanislau Reynals i Rabassa per fer algunes d'aquestes matèries, mentre ell iniciava les explicacions de la nova assignatura d'Economia mercantil i industrial, a banda de la d'Elements d'economia política i estadística²¹⁶. Els tres, juntament amb Francesc Permanyer, van seguir les línies mestres traçades per Martí d'Eixalà i Eudald Jaumeandreu quant a l'estudi de preparació minuciosa dels professionals catalans experts en dret civil, mercantil i en economia política. Ells i els seus deixebles van representar, en algun moment de les seves vides, els interessos politicoeconòmics del sector dirigent de la societat catalana.

Malgrat el creixement estructural i l'ampliació dels plans d'estudis, el nombre total de catedràtics titulars l'any 1858 era de trenta-tres, inferior en tres al de deu anys enrere²¹⁷. L'explicació rau en les jubilacions, vacants que quedaven cobertes per companys en actiu i per professors ajudants que no sempre consten en les llistes de professors. Després de la consolidació aconseguida arran del proveïment de càtedres posterior al Pla Pidal, del qual procedia el nomenament d'una part substancial dels catedràtics en actiu, el creixement de les universitats espanyoles es veia seriosament compromès per les limitacions presupostàries. La lentitud i incertesa en el cobrament de les gratificacions als ajudants feia que molts busquessin fora de l'ensenyament superior la consolidació de llurs situacions professionals després d'alguns cursos de meritoriatge, si no es produïa alguna vacant definitiva que els permetés albirar esperances de romandre en el claustre de professors en situació més estable.

A partir d'aquell any tingueren lloc una sèrie de discursos de les sessions inaugurals que deixaren clares les línies mestres del que haurien de ser les missions de la universitat en els diferents terrenys del coneixement humà divulgat des de les aules. Destaquen, sobre tot, els de caire científic (Rave, Munner, Agell, Casaña) que apareixen com més compromesos amb el progrés de les ciències de la naturalesa. De la banda de les lletres la preocupació per conformar una cultura nacional espanyola (Milà, Anglasell) s'uneix

²¹⁶ Veure llista de catedràtics de la U.B. de l'any 1858 a DOCUMENT 18.

²¹⁷ Veure quadre de l'evolució del nombre de catedràtics a la U.B. entre 1846 i 1865 a DOCUMENT 18.

al manteniment de les essències catòliques com a principal factor nacionalitzador (Rubió i Ors).

El curs 1858-1859 s'obrí amb el discurs del catedràtic de Física Antoni Rave i Bergnes²¹⁸ on feia un repàs a l'estat de la ciència, concretament a la influència que les formulacions teòriques intuïtives, hipotètiques, han exercit en les ciències físiques, sobre tot en el que es referia als avenços en l'estudi del magnetisme, de l'electricitat i de les seves aplicacions pràctiques, recerques que estaven posant a punt diversos científics europeus i nordamericans. Avançant un de les principals línies de recerca en aquest camp, que conduiria al desenvolupament dels motors elèctrics Rave deia: “si la electricidad dinámica empleada como fuerza motriz aventaja al vapor por la facilidad de su circulacion y distribucion y por el ahorro de órganos mecánicos de masa y resistencia considerables, para la transmision y modificacion del movimiento [...] ¿no seria un adelanto inmenso para la industria el transformar en electricidad dinámica el calórico desarrollado por la combustion de la ulla, accion química mucho mas económica que la de un líquido sobre un metal, que es la que determina la actividad de las pilas ordinarias?”. No s'havia descobert encara la naturalesa del fluït elèctric, però els estudis d'electròlisis ja permetien avançar hipòtesis que desembocarien en la teoria atòmica: “cuando fijando la atencion en las acciones por influencia y en las descomposiciones electrolíticas, pasamos á considerar la propagación de la electricidad como una serie de descomposiciones y recomposiciones, casi desaparece la idea de sustancia, al paso que la de movimiento comunicado se hace predominante”²¹⁹.

²¹⁸ Antoni Rave i Bergnes (?-1883). S'inicià a la docència universitària el 1847 substituint Rafel Cisternas en la càtedra de Mineralogia i Zoologia, més tard fou ajudant de Física i Química i regent agregat a la secció de Ciències físicomatemàtiques de la Facultat de Filosofia. Agravat a l'Institut (Elements de Física i nocions de Química) entre 1848 i 1850, hagué de cessar quan el ministre Seijas suprimí els agregats i els classificà com “sin opción a cátedra”. Tanmateix, com passà amb altres professors, fou nomenat ajudant de la càtedra de Pere Vieta amb un sou de 5.000 rals anuals. El 1856 obtingué per oposició aquesta càtedra (Ampliació de Física), vacant per jubilació del titular. Entre 1866 i 1868 es féu càrrec de la Cosmografia, nova assignatura de Filosofia que venia a substituir la Geografia de l'Institut. Des de 1868 s'encarregà de l'assignatura de Fluids imponderables de la secció de CC. Físiques de la Facultat de Ciències. Per motius de salut, en 1862 declinà l'oferta de la Direcció General d'Instrucció Pública de formar part d'una expedició científica al Pacífic que li hagués valgut doblar el sou durant la missió i una promoció automàtica en la carrera en retornar. Va ser director d'observacions meteorològiques de l'estació de Barcelona des de la seva fundació fins a la seva mort. Espedient d'Antoni Rave, AHUB.

²¹⁹ Antoni Rave i Bergnes: *Discurso leído ante el claustro de la Universidad de Barcelona en la solemne inauguracion del curso académico de 1858 á 1859 por D. Antonio Rave y Bergnes, catedrático de Física en la Facultad de Ciencias.*

El discurs del curs següent, 1859-1860, pronunciat pel catedràtic de la Facultat de Farmàcia Vicenç Munner i Valls, també va versar sobre qüestions relacionades amb les ciències de la naturalesa. Utilitzà el clàssic mètode historicista per explicar, amb una argumentació filosòficament molt interessant, com les èpoques de progrés científic estan íntimament relacionades amb els esdeveniments polítics, econòmics i de canvis de paradigma de cada moment. Fent, el que sembla, un paral·lelisme amb la situació espanyola del seu moment, Munner incidí en la importància de l'estabilitat política: la falta de respecte per un ordre sucesori fou una de les causes de la crisi imperial romana. Referint-se als primers cristians diu que “debieron en consecuencia sus defensores modificar el lenguaje y usar las armas de la filosofía, á fin de combatir las ideas igualmente filosóficas que les servian de obstáculo para convencer las clases mas elevadas”.

Aquesta idea podia traslladar-se directament a la societat catalana i espanyola del moment, agitada per les tensions entre la reacció i la revolució. Advertia, però, que les discussions especulatives entre les diferents doctrines, ja en el passat, havien allunyat les intel·ligències del conreu de les ciències naturals –abans impulsades per la civilització grega, principalment-, interessades solament en les coses sobrenaturals: el cristianisme, durant l'Edat Mitjana, havia arribat a produir una “aversion que llevada hasta los escritos profanos, debió necesariamente producir la decadencia progresiva que experimentaron las ciencias [...] todos los fenómenos de la naturaleza se atribuian á una causa invisible y fantástica”.

Però Munner, paradoxalment, no es deixà dur per la interpretació obscurantista que del període medieval s'havia difós per Europa: “la edad media que ciertos historiadores sin detenerse en escudriñar el conjunto de causas que tanto influyeron en los acontecimientos, han dado en llamar época de estéril barbarie [...] se hace acreedora á nuestro reconocimiento”, i complementa les seves crítiques al tomisme i al platonisme amb una apologia dels “alquimistes” que amb els mètodes de recerca aplicats als seus treballs, a la recerca de l'or i de la pedra filosofal, “inauguraron el verdadero arte de experimentar [...] prepararon el terreno en que debian elevarse las ciencias positivas, haciendo que la interpretacion de los fenómenos descansara sobre el exámen de los

hechos, y acabando con las tradiciones metafísicas que por tanto tiempo embargaron la razon humana”.

A continuació el caire de les seves paraules denoten un posicionament heterodox, alineat amb el pensament protestant, respecte al conflicte entre catolicisme i ciència: “Conquistada á consecuencia de las luchas religiosas la libertad de pensar [...] insinuáase en el siglo diez y seis una verdadera revolucion científica”. Segueix amb l’exposició crítica de les principals aportacions metodològiques de la ciència moderna, remarcant la creació d’institucions científiques als principals regnes d’Europa durant el XVIII i deixant ostensiblement fora de la citació les institucions i científics espanyols. Les paraules del darrer paràgraf, que semblen extreus del socialisme saintsimonià, expressen allò que podem considerar un avenç del que serà més tard el pensament social de l’Església i dels corrents socialdemòcrates dels estats liberals en matèria cultural: “los conocimientos de un pueblo serán propiedad de todos; se asociará á la industria para sacar el mejor partido de todas las comarcas; estarán mejor repartidas las felicidades de la vida y las ventajas de la ciencia; la accion de los poderes sociales se ejercitará de una manera cada vez mas conforme con la voluntad de Dios y en armonía con la de los gobernadores, y la ley de amor y de fraternidad universal tendrá cabal cumplimiento”²²⁰. No en devia ser aliè, l’esperit d’aquesta desiderata final, al moment d’exaltació que es vivia a la ciutat amb la immersió del primer Ictineu de Moturiol, que tingué lloc el matí del 28 de juny de 1859.

De caire menys falaguer amb les noves tendències del pensament fou l’oració inaugural del curs 1860-1861, a càrrec de Joaquim Rubió i Ors, que tingué lloc en presència de la reina. En ella, atacant l’indiferentisme i l’escepticisme, que posa al mateix nivell – negatiu- que el protestantisme, el racionalisme i el panteisme, deia que “España debe pues no solo estar preparada, sino entrar resueltamente en la lucha, ya para contener los progresos del error y evitar que inficione las inteligencias y los corazones de esta juventud [...] por decoro y orgullo nacional”.

²²⁰ Vicenç Munner i Valls: *Discurso leído ante el claustro de la Universidad de Barcelona, en la solemne inauguracion del año académico de 1859 á 1860 por el Doctor D. Vicente Munner y Valls, catedrático de Práctica de Operaciones farmadéuticas.*

L'allocució mantingué en tot moment un to bel·ligerant, rememorant les guerres de la "Reconquesta", contra el que considerava errors vinguts de fora. Acusava la influència de la premsa i de l'edició industrial de llibres, important en la divulgació d'idees, però ineficaç com eina de reflexió, ja que "apenas los filósofos han tenido tiempo para estudiar sus sistemas, cuando ya una gran parte de la sociedad se agita y trabaja para realizarlos", tot citant alguns dels autors del socialisme de la primera meitat del XIX. I mirant directament als seus companys de claustre, rememorant Sant Anselm, considerava que "primero es ser católicos que filósofos", "á vosotros incumbe el sagrado deber [...] de hacer ver á esa juventud sedienta de verdad que se agrupa en torno de nuestras cátedras, el enlace que existe entre los principios fundamentales que el catolicismo proclama y las verdades que son objeto de cada una de las ciencias", calia que "la Universidad no limite su mision á adornar y fortalecer las inteligencias, sino que fije además su atencion en formar los corazones" per tal d'evitar que les passions polítiques desfermades per les ciències morals i socials en terrenys no prou preparats per rebre-les fessin témer "por la ruina de los altares, por la caída de los tronos, por el desquiciamiento de las sociedades"²²¹.

Gairebé reaccionari en alguns dels seus paràgrafs, i menys matissat que el de Llorens sis anys abans, que serví les bases teòriques de no pocs dels principis utilitzats per Rubió, aquest discurs seu representava la facció ferrenya del conservadurisme català, i es podia interpretar com una crítica als programes més oberts que vinculaven el progrés cultural, sistemàticament, a l'obertura a les influències foranes, però el que realment manifestava era la falta de cohesió nacional d'una societat que encara no havia arribat al grau de maduresa adient per reajustar-se a les noves condicions històriques.

Tot i l'efecte positiu que sobre el sistema universitari va tenir l'aplicació de la reforma Corvera, en la regularització del professorat, la normalització dels centres, les inspeccions, la modernització d'alguns plans d'estudis i la inversió estatal en la nova seu monumental, es van aixecar algunes protestes argumentades, com la de Josep Leopold Feu en l'article *Algunas consideraciones sobre la centralización científica* publicat a la "Revista de Cataluña" l'any 1862. En ell es deplorava la ignorància que de

²²¹ Joaquim Rubió i Ors: *Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico del 1860 al 1861 en la Universidad de Barcelona leyó en presencia de S.M. la Reina Doña Isabel II (Q.D.G.), y de su augusto esposo el Rey Don Francisco de Asis, el catedrático de Historia Universal en la Facultad de Filosofía y Letras D. Joaquin Rubió y Ors.*

les cultures provincials es tenia a nivell estatal, la desconfiança que produïa en alguns sectors polítics la revifalla de la literatura catalana i considerava que la política centralitzadora espanyola, com havia passat amb l'administració sorgida de la França revolucionària, acabava per esclavitzar la llibertat de què es considerava garant²²². Les crítiques de sectors destacats del món universitari i acadèmic català s'unien a les veus, cada cop més definides, de la resistència a la centralització politicoadministrativa i a la uniformització cultural que impulsaven les altes instàncies estatals, controlades majoritàriament per persones de cultura castellana, o que assumien plenament la uniformització cultural de l'Estat a partir dels trets bàsics de la tradició castellana²²³.

Aquestes opinions contràries a que la universitat exercís solament de corretja de transmissió de la política educativa oficial, sense cap poder de decisió pedagògic ni científic, van contribuir a crear un clima contrari al principi de centralització, mantingut pels liberals espanyols d'un i altre signe, entre les elits intel·lectuals formades en les seves aules. D'aquest estat d'ànim intel·lectual van sorgir les interpretacions de l'Estat com una estructura administrativa que no havia de seguir necessàriament el model unitarista i homogeneitzador. Francesc Pi i Margall, format a la Universitat de Barcelona, serà el màxim representant d'aquest sector federalista que durant el Sexenni provarà, sense èxit, provà d'establir el sistema que semblava més adient –racionalment– a un estat on la centralització no havia pogut vèncer, sinó més aviat havia reforçat, les inèrcies culturals i polítiques “provincials” de Catalunya.

El centralisme institucional, que es mantenia com a constant, fos quin fos el sector liberal en el poder a Madrid, produïa reticències regularment a Catalunya quan s'aprovava alguna llei important. El cert és que en alguns moments aquest inconformisme *patriòtic* s'esvaïa per reforçar el sentiment *nacional* espanyol com en els mesos de 1859 i 1860 en què tingué lloc la Guerra d'Àfrica amb la intervenció del cos de voluntaris catalans comandats pel general Prim. Mentrestant, el govern de la Unió Liberal d'O'Donnell elaborava uns pressupostos que fiaven el desenvolupament del país al resultat d'incertes campanyes imperialistes -seguint en això fidelment l'exemple de les potències més properes-, que despertaven l'adhesió d'industrials i terratinents, però

²²² Josep Leopold Feu: *Algunas consideraciones sobre la centralización científica*, “Revista de Cataluña”, ps. 302-303.

²²³ Jordi Casassas i Ymbert (coord.): *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, p. 91.

el que realment feien era reforçar l'exèrcit com a principal eina de la construcció nacional. Mentrestant l'abril de 1860 es produí el fracassat pronunciament carlí de Sant Carles de la Ràpita, que esperava canalitzar les depauperades forces de l'antiga aristocràcia tradicionalista i el descontentament popular contra una política oligàrquica que no tenia en compte els seus interessos.

Respecte a la història de la Universitat de Barcelona en aquests anys, ens falta un estudi cronològic acurat de tota la documentació que guarda el seu arxiu des de l'aplicació de la Llei Moyano fins al Sexenni. Antonio Palomeque Torres no va arribar a enllestir-lo, malgrat que, segons va deixar escrit, era la seva intenció arribar amb els seus meticulosos estudis fins 1868. Per completar aquest apartat hem fet servir les actes dels claustres ordinaris de la Universitat i de la Facultat de Filosofia, a part de les ressenyes històriques referides fins ara.

La preocupació corporativa dels catedràtics per dignificar la memòria dels responsables i companys que anaven morint, evitant que aquests fets passessin per alt a la societat barcelonina, queda registrada en la creació d'una comissió que hauria d'impulsar la construcció d'un sepulcre funerari a la memòria del rector Agustí Yáñez i Girona el 12 de gener de 1858. En el mateix sentit, el 4 d'octubre de 1861 s'acordà que la Universitat encarregaria a la parròquia de Betlem un ofici de funeral quan morís algun membre del claustre, les despeses del qual, uns 2.000 rals, serien sufragades pels companys²²⁴.

L'any 1859 l'alcalde de la ciutat, Josep Santamaria, feia arribar la petició per què la Universitat nomenés un representant per a la comissió consultiva, o Junta de l'Eixample, que havia de supervisar l'execució del Pla de l'Eixample, instrument rector de la política urbanística de Barcelona al llarg de més d'un segle. Per aquesta comissió el claustre votà Joan Agell per 23 vots; Francesc Permanyer i Ramon Anglasell obtingueren un vot cadascú. El govern espanyol va decidir, per R.O. del 7 de juny, que el projecte d'Eixample a realitzar -que havia de permetre el creixement ordenat de Barcelona fora de les seves muralles medievals- seria el presentat per Ildefons Cerdà, enginyer membre del partit progressista i posteriorment republicà federal. Aquest projecte era de caire més racional, d'estructura reticular equilibrada i no radial i concèntric com el model presentat per Antoni Rovira i Trias (1816-1889). El pla que

²²⁴ *Actas de las Sesiones de Claustros Ordinarios* corresponents al període 1857-1861, Universitat de Barcelona.

presentà l'any anterior Miquel Garriga i Roca (1808-1888), arquitecte municipal, a instàncies de l'Ajuntament també quedà arraconat.

Durant el mes de setembre l'Ajuntament transformà la Junta de l'Eixample en Junta de censura i qualificació per avaluar i decidir sobre la manera de tirar endavant el desenvolupament del Pla. Estava presidida pel rector de la Universitat aleshores, Víctor Arnau, i formada per un advocat, un enginyer civil, quatre arquitectes i dos catedràtics: un de ciències i un de medicina. Juan Magaz y Jaime i Rafael Sáez Palacios foren els designats. Però els treballs d'aquesta Junta no eren purament honorífics o burocràtics, es van haver de posar totes les relacions institucionals i personals en joc per tal de vèncer les reticències que els sectors militars plantejaven a alguns aspectes del projecte urbanístic que afectaven les zones de Montjuïc i de la Ciutadella. L'octubre de 1861 l'Ajuntament demanava més implicació de les corporacions locals i per això l'alcalde reconstitueix la Junta censora cercant una major pressió argumentativa sobre el govern i el ministeri de la Guerra. Entre els canvis realitzats, foren substituïts els dos catedràtics, Vicenç Munner serà el representant dels professors fisicoquímics i Joan de Rull el dels metges. La mobilització social tindrà el seu moment àlgid amb la campanya periodística atuada per Víctor Balaguer (1863) i els sectors progressistes de la ciutat contra el manteniment dels usos militars de la Ciutadella, demandes que no tindran resposta fins que la revolució de 1868 els situï en posicions de poder²²⁵.

En aquest procés d'afermar les funcions cíviques i socials de les universitats en les mutants societats catalana i espanyola del XIX es produïa la incorporació dels estudis de Notariat a les facultats de Dret (com es comencen a anomenar) arran de la publicació de la Llei orgànica del Notariat de 28 de maig de 1862. El discurs inaugural del curs 1862-63 precisament fou pronunciat pel catedràtic d'Economia política, dret públic i administratiu, i un dels principals promotors de l'Ateneu Català, Ramon Anglasesell²²⁶,

²²⁵ Joan Palomas i Moncholi: *Víctor Balaguer. Renaixença, revolució i progrés*, 135-142.

²²⁶ Ramon Anglasesell i Serrano (Barcelona 1820, Premià de Dalt 1863), economista i especialista en administració. Estudià a la Junta de Comerç i a la Universitat de Barcelona on es llicencià en Ciències el 1843. Deixeble de Martí d'Eixalà i amic de Llorens, substituït aquest al front de la Secretaria de la Facultat de Filosofia entre XI-1847 i X-1848, el curs 1848-1849 constava adscrit a les càtedres d'Economia política, Dret públic i administratiu, Psicologia i Lògica i Religió i Moral de la Facultat de Filosofia de Barcelona, de les quals en fou substituït fins que el l'ordre de 1850 del ministre Sijas el separà, juntament amb altres agregats. Les oposicions de 1851 el portaren a exercir la càtedra d'Economia política, dret públic i administratiu a la Universitat de Santiago. Obtingué el trasllat a la de Barcelona el 1853 on mantingué les tesis proteccionistes d'Eudald Jaumeandreu. L'any 1855 emprengué un viatge d'estudis a l'Exposició Universal de París i visità algunes universitats europees; llavors tenia el número

que moriria durant aquell curs, sota el significatiu títol *De cómo pueden influir las universidades españolas en el movimiento intelectual y moral de nuestra patria*. El conferenciant criticava durament el que considerava excessos de la llibertat ja que “vencida la reglamentación en el arte, en la ciencia, en la industria y en la política, llegan algunos a negar que haya en el mundo más regla de orden que la libertad, y a establecer en el arte el principio de la infalibilidad intuitiva del genio, á extender de la ciencia á la religión el derecho incondicional del libre examen, á proclamar en política la omnipresencia de la soberanía popular y en todo, el imperio absoluto de la razón humana y del individualismo”²²⁷. De manera que la institució universitària, segons Anglasell i els moderats catalans, tenia la funció de contenir els excessos del pensament liberal, que havien dut a les teoritzacions -utòpiques llavors- socialistes i democràtiques²²⁸, a més de formar professionals en les diferents branques del saber.

Les càtedres constituïen un contrapunt a la divulgació ideològica feta des de la premsa, els llibres, els folletons i els centres culturals que funcionaven de forma més o menys clandestina. Anglasell, però, intenta discernir entre llibertat bona i llibertat perniciosa, i arriba a criticar alguns dels principis protestants del pensament capitalista que eren rebuts i divulgats a Catalunya a través de traduccions²²⁹ i tertúlies: “Es causa de mal la tendencia á la libertad siempre que produce la indisciplina intelectual, el espíritu enciclopédico y de oposición, y el de libre examen en materias dogmáticas: lo es la tendencia a la igualdad cuando produciendo la confusión de las clases, despierta la pasión irreflexiva por las carreras literarias, y cuando exagerando la autonomia individual, exagera también el deseo de riqueza y poderío, difunde la empleomanía e inocular el sentimiento utilitario de la ciencia”²³⁰.

234 en l'escalafó. Es doctorà l'any següent en Dret Administratiu i obtingué la categoria de catedràtic d'ascens l'any 1863, darrer de la seva vida, en què havia estat escollit diputat a les Corts com a representant conservador i president de la junta directiva de l'Ateneu Català.

²²⁷ Ramon Anlasell: *De cómo pueden influir las universidades españolas en el movimiento intelectual y moral de nuestra patria. Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1862 á 1863 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona el catedrático de Economía política y Estadística Dr. D. Ramón Anglasell*, p. 11.

²²⁸ Vegeu Jordi Casassas i Ymbert: *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*, 1986, ps. 162-164 i Isabel de Cabo i Ramon: “Identitat, reforma i descentralització en la renovació del pensament conservador català”, comunicació al VII Congrés d'Història Local de Catalunya, Barcelona 28 i 29 de novembre de 2003.

²²⁹ Ja em citat abans la que Gaietà Vidal i Valenciano faria en 1868 de l'obra de Benjamin Franklin *El camí de la fortuna. Consells breus i senzills per a ser ric*. Un dels principals defensors de l'ideal religiós i filantròpic del protestantisme aglosaxó Anglasell el tenia dins del mateix claustre present en el seu discurs, era Antoni Bergnes de las Casas, rector a partir del període democràtic de 1868 fins 1875.

²³⁰ Ramon Anglasell: *op. cit.*, p. 14.

Difícil conciliació la que Anglasesell i altres influents intel·lectuals intentaven entre el manteniment dels principis morals catòlics com a element de cohesió tradicional de la societat i la consideració d'unes noves idees, en part dissolvents de la seva concepció del món, però que estaven en la base i eren la força de la nova societat industrial²³¹: “Noble y santa misión es pues la que están llamadas á ejercer nuestras Universidades, mas noble y mas santa porque lejos de consistir en contrariar las tendencias del siglo á la libertad, á la igualdad y al progreso, consiste, como se ha visto, en evitar los males que causan sus extravíos y á fomentar los bienes que produce su absoluta bondad intrínseca”²³². En contrast amb la idea que les universitats havien de ser els temples de l'ordre, la disciplina i el mètode de la intel·ligència Anglasesell es referí a “Montaigne que podía dejar al mundo la revelación de grandes verdades, no le dejó más que el retrato de sí mismo, y Edgar Poe acabó por ser un genio excéntrico a fuerza de querer ser un genio original y libre” i finalment defensà la religió en considerar que solament la fe podia marcar a la raó els objectius que condueixen a la veritat, mantenint una actitud de fermesa davant els interessos de partit, “que el hecho solo de no recibir las ovaciones, hoy tan comunes, de las sectas radicales y extremas, probará que influimos como debemos en el movimiento intelectual y moral de nuestra patria”²³³.

El debat sobre les qüestions més actuals de les ciències naturals va centrar els discursos dels dos cursos següents: Joan Agell i Torrent²³⁴, degà de la Facultat de ciències, va obrir el de 1863 a 1864, i Julián Casaña y Leonardo el de 1864 a 1865. El primer va

²³¹ Sobre la recepció de la filosofia de països protestants a Catalunya –posterior al presbiterianisme escocès- i els punts en comú desenvolupats pels principals pensadors del catalanisme polític, convé consultar el ben documentat treball del professor Enric Ucelay Da Cal *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*, especialment els apartats que van de la pàgina 350 a 371.

²³² Ramon Anglasesell: *op. cit.*, p. 27.

²³³ *Ibid.*, p. 29.

²³⁴ Joan Agell i Torrent (1809-1868), nat a Sanahuja (Lleida), fou catedràtic de Mecànica Teòrica a l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (1835), de Física experimental a l'Institut (1841), de Química a la Facultat de Filosofia i secretari de la mateixa (1845), degà interí de Filosofia (1853), catedràtic d'ascens des de 1854, degà oficial el 1856, per passar un any més tard a ser-ho de la nova Facultat de Ciències. Dirigí la Societat Econòmica d'Amics del País (1859) i l'Escola Industrial des de 1860; fou el primer president de l'Ateneu Català, fundat aquell mateix any, i rector de la Universitat de Barcelona entre 1863 i 1865. El 1861 ocupava el número 90 dins l'escalafó de catedràtics d'universitat amb un sou de 16.000 rals. Actuà en política com a diputat conservador de la candidatura mixta (moderada i progressista) per Barcelona de l'any 1853 que també integraven Martí d'Eixalà –moderat-, Joan Prim i Joan Vilaregut –industrial del partit progressista. Agell, Martí d'Eixalà i els seus deixebles Duran i Bas, Sol i Padrís i Illas i Vidal treballaren per formar el nucli principal del partit conservador a Catalunya, representant dels interessos dels industrials cotoners. Expedient acadèmic d'Agell a l'AHUB i Jaume Roura i Roca: *Ramon Martí d'Eixalà i la filosofia catalana del segle XIX*, ps. 126-127.

traçar una història crítica de la ciència en què les intuïtives aportacions gregues apareixen com a deutores dels altres pobles orientals. Remarca, a banda de la intuïció, el valor de l'observació i de l'experimentació com a fonts de tota teoria científica, però adverteix que els resultats solament es poden extrapolar i elevar al nivell de lleis un cop comprovades totes les variants possibles, ja que la modificació de les condicions pot variar també els efectes de l'experiment: “preciso será para conocer científicamente un fenómeno, aislar las causas que contribuyen á su existencia y determinar en el efecto la parte que á cada una de ellas le corresponde [...] sólo entonces, comparando datos completamente conocidos, puede con seguridad elevarse á generalizaciones que no traspasen los límites que señalan los fenómenos observados”.

Al final, Agell estimulava el criticisme recomanant als alumnes no retre “culto ciego á doctrina alguna científica por grande que sea el crédito de que goce, ni condeneis sin exámen á la que se presenta modesta y sin recomendacion [...] Y si dudais de lo que afirman muchos, con mayor razon debeis desconfiar de vuestras opiniones individuales, mayormente si las formais en la edad en que con frecuencia el sentimiento se sobrepone á la razon y las ilusiones se confunden con la verdad”²³⁵.

De caire diferent va ser el plantejament de Julián Casaña l'any següent, va fer un parlament de més compromís ideològic, amb una orientació que recorda els postulats de Llorens, a mig camí entre “un exagerado espiritualismo [i] un sensualismo degradante”²³⁶; veia la necessitat de inocular “en el corazon de sus habitantes las saludables máximas de la religion”, i també obrir “nuevos y desembarazados cauces á las artes, la industria, la agricultura, el comercio y demás grandes fuentes de la riqueza pública”²³⁷, però sense caure en un excessiu utilitarisme que faci perdre de vista la part teòrica d'una ciència, com la física, destinada a una minoria intel·lectual perquè les seves ensenyances “no pueden ser apreciadas por la masa general de los pueblos, que falta de los

²³⁵ Joan Agell i Torrent: *Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1863 á 1864 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona el decano y catedrático de la Facultad de Ciencias exactas, físicas y naturales Dr. D. Juan Agell*, ps. 6 i 24-25.

²³⁶ Julián Casaña y Leonardo: *Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1864 á 1865 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona D. Julian Casaña y Leonardo, Doctor en Farmacia y Ciencias naturales, catedrático de aquella Facultad*, p. 8.

²³⁷ *Ibidem*, p. 9.

conocimientos necesarios para juzgarlas, solo comprende bien lo que afecta directamente a los sentidos”²³⁸.

Aquí Casaña sembla voler deixar clara la preeminència dels estudis teòrics sobre els aplicats de l’Escola Industrial. En el repàs que fa a l’evolució històrica de les ciències físiques a Espanya, el segle XVI apareix com el moment crític en què l’escolasticisme s’apodera de les universitats i la preponderància del teologisme tridentí impeleix les intel·ligències “á huir de los hechos reales y de las eternas fuentes de la verdad, para engolfarse en un mar de oscuras y sutiles abstracciones”²³⁹, no deixant altra sortida a aquells que s’hi oposaven que el silenci o l’exili europeu, com li passà a Joan Lluís Vives, mite dels liberals catòlics del XIX, “que ya á principios del siglo XVI proclamó la observacion, como guia segura para el adelanto de las ciencias”²⁴⁰. Situa la revifalla científica espanyola a partir del regnat de Ferran VI, amb el sorgiment de les reials acadèmies, i enumera llistes completes de figures destacades en cada especialitat de les ciències naturals. Al final indica quines són les mancances del sistema d’ensenyament espanyol per tal de poder desenvolupar plenament el sistema experimental: convergència a les mateixes càtedres d’alumnes d’especialitats diferents, falta de laboratoris i la migradesa dels sous dels catedràtics, que havien de buscar altres fonts d’ingressos i això els impedia dedicar-se en exclussiva a la seva funció docent²⁴¹.

Quant a la situació del personal acadèmic l’annex estadístic del discurs de Casaña ens proporciona unes dades que posen de manifest les creixents necessitats de personal per cobrir càtedres noves i altres vacants per jubilació. Es proveïen amb titulars, fins i tot d’altres facultats, i amb ajudants. Del total de 53 docents, 34 eren catedràtics titulars (solament un més que cinc anys abans), 10 exercien les càtedres per encàrrec i 9 eren ajudants de les diferents facultats. A més, dos catedràtics que constaven com a supernumeraris figuraven en actiu. Com altres companys seus, durant aquest temps, Llorens exercia, a més de la seva de Metafísica, la de Geografia en qualitat d’encarregat²⁴².

²³⁸ *Ibidem*, p. 14.

²³⁹ *Ibidem*, p. 27.

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 28.

²⁴¹ *Ibidem*, ps. 50-51 (nota).

²⁴² Veure llista de catedràtics i professors del curs 1864-1865 a DOCUMENT 18.

Aquell curs 1864-1865 estigué marcat per la inestabilitat política que produïa la reticència d'Isabel II a concedir el poder als progressistes després de la caiguda d'O'Donnell i la desintegració del projecte de la Unión Liberal. La qüestió del reconeixement de Regne d'Itàlia uní al grup dels seus crítics les veus de l'Església. Desenganyats de les possibilitats de reformar el sistema moderat de 1845, els progressistes animaran les aspiracions de Prim, que inicià a partir de 1864 el procés conspiratiu culminat per la revolució de setembre de 1868. A falta d'altres mitjans més legítims, l'exèrcit seguia sumministrant als agents polítics l'impuls definitiu per a les seves causes. A Madrid la protesta pacífica dels estudiants per la destitució d'Emilio Castelar com a catedràtic de la Universitat Central de Madrid -i del seu rector-, per un article d'aquell a "La Democracia" crític amb la reina, havia provocat una desproporcionada repressió per part de l'exèrcit el 10 d'abril de 1865, cosa que comportaria la caiguda del govern de Narváez. Mentrestant Catalunya mantenia el ritme sincopat però ascendent de la industrialització tèxtil, que ara iniciava la conquesta de les lleres dels principals rius per aconseguir l'abaratiment de costos.

El cicle universitari 1865-1866 s'encetà amb el discurs de Manuel Milà i Fontanals a l'entorn del caràcter general de la literatura espanyola. Rigorosament historicista i d'una clara inspiració nacionalista, esbrinà els elements que constitueixen la substància pròpia de la literatura castellana, adoptada com a *literatura nacional*. Aleshora, aprofitava l'ocasió per di vulgar una imatge liberal de Castella –centre aglutinador de la nació espanyola- segons la qual “no se ha de buscar en Castilla el tipo de señor feudal” malgrat que reconeix immediatament que “no faltaron próceres tiranos y revoltosos”²⁴³.

L'autor seguia els eixos programàtics apuntats onze anys abans per Llorens, a la recerca del fons específic que des de l'Edat Mitjana les diverses generacions havien acumulat a través de la llengua i de la literatura fins establir el caràcter diferenciat d'un *esperit nacional* espanyol. Valorat com una de les primeres i millors síntesis de la literatura hispànica en castellà per Menéndez Pelayo i per Menéndez Pidal, per Joaquim Molas “sens dubte l'”Oración”, escrita amb un estil dur, d'una gran densitat, compta entre els assaigs més brillants de Milà. I també entre els més complexos”²⁴⁴.

²⁴³ Manuel Milà i Fontanals: *Acerca del carácter general de la literatura española, 1865*, presentació de Joaquim Molas i Batllori, Universitat de Barcelona, 2001, p. 9.

²⁴⁴ *Ibidem*, p. VII.

Milà procura presentar la literatura castellana com original i exempta d'influències foranes “Nada hay en la substancia ni en el temple de estas narraciones que se pueda afirmar de procedencia extranjera, y muy poco que en este concepto dé pié á la menor incertidumbre”²⁴⁵, però a continuació reconeix “cierto grado de *influencia francesa*”, del llatí a través dels textos científics i religiosos –mester de clerecia-, de “leyendas españolizadas, mas sin borrar la huella provenzal”²⁴⁶ i de “la *ciencia oriental*” procedent de grecs i jueus. En aquest darrer cas cita Jafudà Bonsenyor (~1250~1330), jueu barceloní autor de *Paraules de savis e de filòsofs*, recull de sentències morals i proverbis que traduí de l'àrab al català, i no dubta en considerar aquest llibre com una de les fonts de la literatura castellana. També cita, com a precedent i contribució a la novel·la picaresca castellana l'obra del segle XV *Llibre dels consells* de Jaume Roig²⁴⁷. Tots aquests elements, propis i manlevats, “nacionales o nacionalizados sin escrúpulo alguno son los asuntos, nacionales ó de antemano nacionalizadas las formas artísticas, nacionalísimo es el lenguaje que en boca de los personajes de nuestro teatro adquiere toda la gala, lozanía y brío de que es capaz, con graves defectos es verdad, pero defectos que son tambien nacionales”²⁴⁸, i que van fornir l'època més esplendorosa de les lletres castellanés durant els segles XVI i XVII.

Gairebé obsessiu és l'esforç per minimizar la interrelació amb la cultura àrab (“Sábese además que hubo alguna comunicacion y aun trueque de instrumentos entre las poesías y músicas populares de las dos naciones, mas esto de seguro no produciria más que la version al castellano de algun cantarcillo arábigo”²⁴⁹) Milà maldava per descartar l'espectre d'orientalisme que planava sobre la literatura castellana en opinió d'alguns filòlegs europeus del moment. En plena expansió de la influència econòmica, política i cultural dels estats nacionals del vell continent sobre els territoris africans i asiàtics, calia presentar l'Espanya culta unificada a través d'una llengua prestigiada, de qui la producció literària procedia dels propis impulsos del propi geni “nacional”. Ja en època moderna apunta que “en Valencia, y rodeado de poetas, inmediatos herederos de los trovadores, concibió Lope de Vega la forma definitiva de la poesía dramática española”

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 17.

²⁴⁶ *Ibidem*, p. 19.

²⁴⁷ Jaume Roig (?-1478): *Llibre de les dones e de concells donats per mosen Jaume Roig a son nebot en Balthasar Bou*. Es conserva un exemplar de la quarta edició feta per Carles Ros a València el 1735.

²⁴⁸ Manuel Milà i Fontanals: *op. cit.* p.40.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 31.

reduïda, però, “por un feliz influjo del carácter nacional, [de] los supuestos licenciosos fueros de la galantería”²⁵⁰.

En un paràgraf ple d’interrogants, amb una aguda penetració que avançava les actuals sospites sobre tot el procés de la descoberta i la colonització d’Amèrica, Milà s’estranyava que no sorgís una gran obra èpica dedicada a aquella gesta i als seus precursors. I en una nova mostra de concordança amb la doctrina llorensiana, aconsella cautela en la recepció d’obres estrangeres, distingint en les científiques “los resultados debidos á una observacion cauta y sesuda, de presuntuosos y mal cimentados sistemas”²⁵¹, per acabar comminant l’auditori a que “Aprendan á estimar el nombre español por lo que ha valido y puede valer, y para avivar el harto decaido espíritu nacional”²⁵². Paraules, aquestes darreres, que s’adreçaven a contrarestar el clima de confrontació creixent ja no tant vers el govern del moment, sinó contra els principis conservadors de la *nació*: la fe, la corona i la unitat política.

Entre els anys 1866 i 1867 el ministre de Foment, Manuel de Orovio, va establir nous canvis en l’ensenyament que seguien la línia centralitzadora i autoritària, respecte a l’autonomia del professorat i dels centres, característiques del model d’ensenyament imposat pel moderantisme catòlic. El R.D. del 9 d’octubre de 1866 reduïa carrecs i retribucions als membres del Reial Consell d’Instrucció Pública, però seguiria nodrint-se d’exministres i clergues més que no pas de catedràtics. L’exposició de motius del decret reconeixia el fracàs relatiu de la Llei Moyano “derogada en unos artículos, suspensa en otros, interpretada en muchos, tibiamente cumplida en casi todos”. D’aquell mateix dia, però publicat el 12, és el decret que capacita els professors domèstics per examinar llurs alumnes del primer període elemental de la secundària, sense haver de verificar les proves a l’Institut on estiguin matriculats; també es reforcen els estudis de llatí i grec en aquest nivell d’ensenyament. El preàmbul del decret justifica la mesura favorable a l’ensenyament amb professors particulars pels perills que podia implicar la convivència interclassista dels alumnes: “No es posible contemplar sin pena el espectáculo de un niño de 10 años que se desprende de los brazos de su madre y se aleja de su familia para ir á una capital de provincia, pasando del saludable calor del hogar

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 27.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 43.

²⁵² *Ibidem*, p. 44.

doméstico al frío trato de una casa extraña, ó al peligroso contacto de otros jóvenes de índole distinta, de inclinaciones contrarias, quizá de costumbres corrompidas”.

Per R.D. del 24 d'octubre de 1866 les facultats de Ciències es van dividir en dues seccions: la de Ciències fisico-matemàtiques i la de Ciències naturals. Els aspirants al títol d'enginyer haurien de fer tres anys (dos els de Monts), a part dels estudis a les seves escoles especials. L'article 9è autoritzava la continuació dels cursos de ciències en les universitats diferents de la Central, però l'explicitació es podia interpretar com una amenaça pel futur per a les facultats literàries.

El decret del 7 de novembre, després d'una llarga exposició historicista sobre la matèria sanitària, reformava els plans d'estudi de Medicina i Farmàcia. Però els decrets més transcendents van ser els de l'any 1867, ja que el del 22 de gener regulava molts aspectes de la funció del professorat públic, amenaçant de separació si “infunde en sus discípulos doctrinas perniciosas” (art. 6è.) i limitant-ne els drets civils perquè els professors “no podrán pertenecer á asociaciones de índole política” (art. 8è.). A més, els catedràtics quedaven subjectes a la inspecció de les autoritats eclesiàstiques i podia ser penalitzat per les opinions expressades o escrites fora de la càtedra si defensaven doctrines perniciosas o eren contràries a l'ordre legal establert. Es permetia l'ingrés al cos docent sense oposició ni concurs a capellans per ensenyar matèries de moral, ètica i religió, i es deixava de proveir càtedres de francès i altres llengües vives. S'establia, també, que els catedràtics de facultat a Madrid gaudissin d'un sobresou de 400 escuts anuals.

Veiem, doncs, que les economies solament es feien en tot allò que es desviés de la guia centralista i reaccionària que caracteritzà les reformes del ministre Orovio. La darrera llei significativa, la del 18 de juliol, la voluntat del govern de condensar els estudis superiors en sis universitats²⁵³, però les Corts van votar en la llei de pressupostos la

²⁵³ Uns mesos abans havia començat la mobilització ciutadana en defensa de la Universitat va arribar també a l'Ateneu Català. La Junta Directiva va consignar-ho en l'acta del dia 2 d'agost de 1866: “Últimamente el Sr. Presidente manifestó que de pocos días á esta parte presentíase que, á consecuencia de haberse variado el plan de economías en el ramo de la Instrucción pública, estaba amenazada de próxima supresión la antigua facultad de Derecho de este Distrito Universitario igualmente que su auxiliar indispensable la facultad de Filosofía y Letras, indicando que tal vez sería conveniente que el Ateneo representase al Gobierno de S. M. exponiéndole los inconvenientes que esta medida produciría ya que casi todas las Corporaciones de esta Ciudad lo estaban verificando; y la Junta aceptando las ideas emitidas por el Sr. Presidente comisionó al Sr. Llausàs para que redacte la exposición á la mayor

conservació de les deu existents. Establia els tipus d'estudis, els graus i el nombre de catedràtics per facultats en cada centre. Barcelona mantindria fins al grau de llicenciat les facultats de Filosofia i Lletres (nou catedràtics), la secció físico-matemàtica de Ciències (vuit catedràtics), Farmàcia (cinc catedràtics), Medicina (quinze catedràtics) i les seccions de Dret civil i Dret administratiu (dotze catedràtics). Quedava encara sense efecte l'article de la Llei Moyano que possibilitava els estudis de doctorat en universitats diferents de la Central.

Dins la Facultat de Filosofia les modificacions dels plans d'estudi van ser mínimes, gairebé cosmètiques, com per exemple el canvi de nom d'algunes assignatures com la d'Elements de Psicologia i Lògica dels estudis de Batxillerat en Filosofia, que passava a denominar-se Estudis Superiors de Psicologia i Lògica, o l'assignatura de Llorens, que havia recuperat el nom de Metafísica i ara passava a denominar-se Estudis Superiors de Metafísica i Ètica. Les variacions programàtiques no significaven canvis substancials i cada professor mirava d'adaptar els continguts amb què desenvolupava les seves classes a la denominació dels nous epígrafs. La variació més significativa va ser la que afectà les facultats de Dret perquè es van tornar a separar les seccions Civil i Canònica. L'especialitat administrativa va reforçar la importància dels estudis d'Hisenda Pública per tal de formar els professionals que contribuïssin a regular un dels tradicionals punts febles de les administracions espanyoles. Aquesta assignatura, però, solament s'impartiria a les facultats de Madrid i Barcelona; desapareixia de Sevilla i Valladolid, universitats on també es cursava Dret Administratiu des de la reforma Corvera de 1858.

Quan la crisi de la monarquia ja era manifesta en 1867, accentuada per la desaparició de Narváez i O'Donnell, principals àrbitres de la vida política de les dues dècades anteriors, i emmig d'una crisi econòmica de sobreproducció d'abast continental, es va aprofundir l'esclatxa oberta a la societat espanyola a causa de la primera "qüestió universitària". L'apartament de les càtedres dels principals professors krausistes i la dimissió d'altres col·legues com Salmeron –que es negaren a fer el jurament de fidelitat a la corona– incrementà el factor intel·lectual de la revolució de setembre pel natural acostament tàctic que els foragitats de les universitats i els seus deixebles van fer vers els grups progressistes i demòcrates que a Ostende preparaven el canvi de règim.

brevedad." Aquesta comunicació al govern s'arribà a redactar, però no s'envià a causa d'haver-se esvaït els temors, com consta en l'acta de la Junta del 28 d'agost.

La defensa de la llibertat de càtedra i de culte van ser un dels principals arguments de l'heterogeni sector revolucionari davant de catolicisme més integrista atiat per les encíclics de caire reaccionari publicades des de Roma. El neocatolicisme, molt influent en els darrers governs d'Isabel II, volia evitar que les universitats, estructurades sota el control ferreny del govern, fossin focus de divulgació de concepcions crítiques amb els principis d'autoritat de la monarquia i racionalitzadores en matèria religiosa. La dicotomia entre fe i raó, creença i ciència, tradició i modernitat, havia arribat a les aules universitàries en clara repercussió del que vivia la resta de la societat espanyola, on la tensió anticlerical i antirrevolucionària arribarà al seu punt culminant durant la guerra civil del segle XX.

Efectes del Sexenni Democràtic sobre l'ensenyament universitari a Barcelona

La victòria del pronunciament dels generals Prim i Serrano i del brigadier de l'armada Topete el setembre de 1868 havia de significar l'inici d'una època de reformes estructurals polítiques, legals i institucional que afectarien de ple l'edifici de la instrucció pública, bastit en la dècada moderada i consolidat pels governs de la Unió Liberal. El govern provisional de Serrano, que anava recuperant l'autoritat fraccionada en les diferents juntes revolucionàries sorgides arran del cop d'Estat²⁵⁴, inicià de seguida alguns dels canvis anhelats pels grups que li donaven suport, però no en el sentit que desitjaven els demòcrates republicans, que foren exclosos del poder. La "Gaceta de Madrid" del 22 d'octubre portava el decret del ministre de Foment, el progressista radical Manuel Ruíz Zorrilla, signat el dia abans, amb les primeres disposicions referents a l'ensenyament recollides en vint-i-tres articles i un llarg preàmbul de més de dues planes.

Aquest decret contenia els principis del liberalisme més ortodox, d'inspiració anglosaxona, amb el qual es volia superar l'etapa de forta intervenció caracteritzada per les lleis dels moderats. S'afirmava que la "supresión de la enseñanza pública es por

²⁵⁴ Una bona descripció dels pronunciaments militars i alçaments populars de la revolució de setembre de 1868, així com de la composició social i funcionament de les juntes revolucionàries es troba a Gregorio de la Fuente Monge: *Los revolucionarios de 1868. Élités y poder en la España liberal*.

consiguiente el ideal á que debemos aproximarnos, haciendo posible su realización en un porvenir no lejano”, però com que l’ensenyament privat del país no estava al nivell de poder substituir la precària iniciativa pública, es feia imprescindible mantenir l’ensenyament oficial en els pobles i universitats.

Es considera el monopoli de l’ensenyament i la seva excessiva reglamentació i control per part dels poders públics com “uno de los obstáculos más resistentes á la generalización de las ideas nuevas [...] Los establecimientos científicos del Estado se han creído en posesión de toda la verdad y han mirado con menosprecio lo que salía fuera del cuadro de las fórmulas recibidas”, en referència als conflictes propiciats contra els krausistes²⁵⁵ per part dels neocatòlics, emparats en el predomini polític dels moderats. El decret contemplava l’activitat docent com un element més de l’economia que calia autorregular a través del mercat d’usuaris; els serveis millorarien si s’estimulava adequadament la competència: “llegará un tiempo en que, como ha sucedido en la industria, la competencia entre los que enseñan se limite á los particulares, desapareciendo la enseñanza oficial”.

D’altra banda, i seguint la línia de la completa llibertat d’ensenyament, s’autoritzava que els mestres privats formessin part dels tribunals que examinessin llurs alumnes; que els professors poguessin triar lliurement els mètodes, els llibres de text i els programes d’estudi i que cada alumne pugui triar el nombre d’assignatures per curs en funció de la seva capacitat. A més, els rectors haurien de ser nomenats entre els catedràtics de la universitat, tot i que el nomenament seguia exercint-lo el govern, tots els professors havien de ser triats per oposició, se separaven les facultats de Teologia de les universitats, que passaven a ser dirigides pels seminaris diocesans amb total independència, i es ratificava el dret de totes les universitats a fer exercicis de doctorat per atorgar els graus en nom de la Nació i sense exigir cap mena de jurament com abans. La relaxació de les normes, en defensa de la llibertat de càtedra, arribava al punt de no exigir al professors la presentació d’un programa de les assignatures, alhora que quedaven dispensats de fer servir el vestit acadèmic. Evidentment, aquest decret anul·lava la legislació dels anys 1866 i 1867 en matèria d’organització de l’ensenyament secundari, científicotècnic i sobre el professorat.

²⁵⁵ Com ja hem vist, els catedràtics i professors krausistes separats de la Universitat Central van haver de salvar la seva situació promovent centres d’ensenyament privat, fora del control directe del poder polític.

A la Universitat de Barcelona, de qui fou nomenat rector Antoni Bergnes de las Casas²⁵⁶ després de la revolució de setembre, l'aplicació d'aquests principis van significar l'establiment dels estudis de doctorat durant el període a partir d'aquell curs 1868-1869. L'acord de la Facultat de Filosofia del dia 31 d'octubre de 1868 establí que “indicada la conveniencia de que se establezcan las enseñanzas correspondientes al periodo del Doctorado, designase para su desempeño a los SS. Milá y Llorens, que ofrecieron encargarse, por su parte, sin retribución, pero atemperándose al acuerdo que tomaran las demás facultades”²⁵⁷.

Poc després, el 14 de novembre, “se dió cuenta también por el propio Sr. Decano, de que la Exma. Diputación Provincial había aceptado con gusto la oferta hecha por las diferentes facultades, para establecer las enseñanzas correspondientes á los respectivos doctorados, y que para corresponder dignamente á semejante prueba de desinteresado amor á la ciencia, había ofrecido gratificar por su parte, en cuanto sus atenciones se lo permitieran, á los que desempeñaran tales asignaturas, añadiendo luego, que en vista de esto, debía procederse á la designación de profesores para las enseñanzas de Historia de la Filosofía y Estética. Los SS.DD. Manuel Milá y Ldo. D. Javier Llorens, de quienes se había hablado en la junta anterior, manifestaron que se oponía a ello su falta de salud, razón por la cual la Facultad designó a los SS.DD. Ramón Manuel Garriga, y al

²⁵⁶ Antoni Bergnes de las Casas (1801-1879), degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, fou el nou rector de la Universitat de Barcelona entre 1868 i 1875, període caracteritzat per la preeminència de liberals progressistes i republicans. Bergnes, que a banda del llatí i del grec havia après francès, alemany, danès, suec i norueg, va traduir al català els evangelis del nou testament (publicats el 1832) i al castellà els dos testaments (publicats en 1837) per encàrrec de la Societat Bíblica de Londres com a resultat dels contactes que sempre mantingué amb els nuclis protestants anglesos. Fou senador l'any 1872 fins a la creació de l'Assemblea Nacional que proclamà la República el febrer de 1873. Dins la seva obra *La verdad sobre la República Federal*, publicada durant el regnat d'Amadeu I, es mostrava favorable a una monarquia constitucional, com els presbiterians anglesos per qui havia estat tan influït, i proposava una lenta ampliació de les llibertats per a un poble massa acostumat a la subjecció feudal i eclesiàstica: “El pueblo español es otro Sansón despojado de su fuerza por otra Dalila, hada poderosa, la tiranía apoyada en la superstición; despertad despacio a ese gigante, no sea que se derrumbe el edificio envolviéndonos a todos en los escombros. [...] En los pocos países habituados a la libertad, y dotados de instituciones que saben promover el progreso sin menoscabo del orden, la energía del alma y el amor a la patria, guiados por reglas fijas y por antecedentes y ejemplos que moderan los ímpetus de las pasiones, se muestran realmente fecundos en resultados provechosos. [...] Pero en las razas latinas, y más en las que, como la nuestra, tras largos siglos de opresión política y de intolerancia, entran de improviso en una era de libertad, la misma sed de independencia, el mismo ardor del pensamiento, la misma llama del patriotismo [...] los lleva a un extremo inconveniente; y de ahí el exagerarlos para hacerse comprender, y la exaltación declamatoria [...] sin hacerse cargo de que todo progreso está subordinado al tiempo, y que, de la noche a la mañana, no es posible hacer entender los beneficios de un sistema liberal a un pueblo, enemigo en parte, en parte arrebatado, y en su mayor parte indiferente” pàgines 197-200.

²⁵⁷ *Actas del Claustro de la Facultad de Filosofía (1854-1899)*, sessió del dia 31 d'octubre de 1868.

infrascrito [Gaietà Vidal] que convinieron en encargarse el primero de la Estética y el segundo de la Historia de la Filosofía”²⁵⁸.

Ja ha quedat explicat en parlar de la biografia acadèmica de Llorens que Serra i Hunter considerava que les raons de tal renúncia, en el cas de Llorens, podia haver estat relacionada amb l'escrúpol de no posseir ell mateix encara el grau de doctor, procés que iniciarà durant l'any següent, i no pas raons econòmiques, que queden descartades per la intenció de la Diputació de compensar els professors que impartissin les classes. El que confirma la hipòtesi de Serra és que un cop obtingut el grau de doctor, Llorens es va encarregar de la càtedra pels doctorands fins a la seva mort²⁵⁹.

Tanmateix, els estudis de doctorat a Filosofia no van arrencar definitivament fins el curs següent. Per la seva part, la Diputació es comprometé el 1869 amb una assignació anual per les assignatures de doctorat de 8.000 rals; les places s'haurien de cobrir per oposició, però mentre aquestes es convocaven, les exercirien professors auxiliars designats pel claustre. Tot i això, la consolidació dels cursos de doctorat no va ser fàcil, ja que el claustre de la Facultat de Filosofia demanava encara a inicis del curs 1871-72 que el govern establís de nou els estudis de doctorat i que renunciés els drets del títol a favor de la Universitat²⁶⁰. Aquella discussió fou ajornada perquè Llorens, afectat per la mesura i amb la salut molt deteriorada, no es trobava present. En la mateixa sessió els catedràtics advertien de les irregularitats que es produïen amb els alumnes de matrícula lliure: “muchos alumnos que asisten sin matricularse, a las clases universitarias, se matriculan al terminar el curso como alumnos de enseñanza libre, y como en los cuadros estadísticos figuran en este concepto, cuando en rigor participan de la enseñanza oficial, sería conveniente que se llamara la atención del Sr. Rector, con el objeto de ver si se evitaba un inconveniente que, dando por resultado un dato falso, puede inducir al Gobierno a error, creyendo que son más los alumnos de enseñanza libre

²⁵⁸ *Actas del Claustro de la Facultad de Filosofía (1854-1899)*, sessió del dia 14 de novembre de 1868.

²⁵⁹ En l'Acta de la sessió del 3 de gener de 1870 figura que la junta de la Facultat proposà Llorens per a la càtedra dels doctorands “por haber manifestado el Sr. Vidal que los compromisos que habia contraído, en vista de no establecerse el doctorado, le impedían encargarse de la cátedra que desempeñaba en el curso anterior”

²⁶⁰ *Actas del Claustro de la Facultad de Filosofía (1854-1899)*, sessió del dia 21 de setembre de 1871.

que los de la oficial, cuando en realidad casi todos pertenecen a esta, lo cual podría influir en que se suprimieran dichas enseñanzas”²⁶¹.

Es deixa veure encara una certa desconfiança envers el poder polític respecte a la conservació i integritat dels estudis universitaris: els problemes endèmics de tresoreria, l’aposta per la privatització de l’ensenyament per part d’alguns progressistes i la inestabilitat del sistema a causa de l’assassinat de Prim exigien prudència i alerta davant la possibilitat que s’optés per desballestar en part l’estructura de la intrucció pública bastida pels moderats i unionistes en les darreres dècades. Les contínues limitacions per a contractar nou personal i la morositat amb què es proveïen les càtedres que quedaven vacants per jubilació dels titulars contrastaven amb les necessitats de les facultats, desbordades per la demanda contínua de matriculacions cada curs.

En el discurs d’obertura del curs 1869-1870 el catedràtic de Mecànica Racional de la Facultat de Ciències Federico Pérez de los Nueros²⁶² aconsellava a “la juventud estudiosa” evitar “que en nuestra insigne Universidad haya ni aun conato de los repugnantes motines y lamentables desmanes que se han perpetrado en otros puntos con horror de las gentes honradas”²⁶³, en referència a les revoltes federalistes d’aquell any.

El cos de l’alocució, allunyada expressament de l’exposició purament historicista, el dedicà a subratllar les aportacions que durant el segle el càlcul matemàtic havia ofert per

²⁶¹ El nombre de matriculats del curs anterior, 1870-1871, havia estat el següent: Filosofia i Lletres 233, Ciències 177, Dret 504, Medicina 1.093, Farmàcia 269 i Notariat 110. En el recull estadístic annex al discurs estadístic d’aquell any (*Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1872 a 1873 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona el Dr. D. Felipe Vergés*, Establecimiento tipográfico de Tomás Gorchs, Barcelona, 1872) s’especifica que als matriculats en Filosofia i Ciències calia afegir aquells que hi cursaven assignatures com a preparatòries per a l’ingrés a Dret i a Medicina, cosa que incrementava enormement, juntament amb l’afluència dels alumnes de matrícula lliure, la massificació de les aules.

²⁶² Federico Pérez de los Nueros y Lawerfeld (1830-1917) enginyer industrial cordovès format a la Universitat de Madrid, ajudant al Reial Institut Industrial de la capital, fou catedràtic de Física i Tecnologia de l’Escola Industrial de Cadis i després de Matemàtiques de nou al Reial Institut Industrial. Entre 1856 i 1860 exercí a l’Escola Indústria de Bergara, de 1860 a 1865 a la de València i fins 1866 a la de Sevilla. En ésser suprimides les altres escoles passà a l’Institut de Madrid. El darrer tram de la seva carrera docent el passà a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona (1867-1900) on ensenyà Mecànica Racional i ocupà el deganat. Durant una llicència de cinc anys que passà a Sant Sebastià aclimatà diverses espècies de cucs per millorar la producció de seda. Pla i Carrera, Josep: *Federico Pérez de los Nueros, Situación actual de las ciencias fisicomatemáticas*, presentació de Josep Pla i Carrera, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2001, p. II.

²⁶³ Federico Pérez de los Nueros y Lawerfeld: *Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1869 a 1870 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona el Dr. D. Federico Pérez de los Nueros, Catedrático de la Facultad de Ciencias*, ps. 22-23.

explicar alguns fenòmens físics com la propagació ondulatoria de la llum. Al final, però, no va estalviar-se la valoració filosòfica de la lluita entre ciència i fe en un segle que semblava poder condemnar a l'obsolescència tota explicació sobrenatural de l'existència “Hasta ahora solo me he ocupado de los adelantos materiales de las ciencias, pero otro progreso se ha verificado en nuestro tiempo, que es una verdadera revolucion en las ideas; y de tal importancia que ante ella palidecen las mas notables invenciones: me refiero á la discordancia, ó mejor dicho, al antagonismo que en los últimos siglos existió entre las ciencias sagradas y las profanas; antagonismo que ha desaparecido desde el momento en que la incredulidad fué derrotada en sus últimas trincheras. [...] Newton á pesar de su inmenso génio, cuando veia que sus principios no esplicaban ciertos hechos, recurria á la omnipotencia divina, y hacia intervenir á Dios para esplicar lo que se escapaba á su propia inteligencia”²⁶⁴.

Pérez de los Nuevos pensava, com Pascal, que l'ateïsmes derivava d'una valoració superficial i una fe cega en les possibilitats de la ciència, “pero su estudio profundo conduce á la fé”, deia, amb un raonament més humanista que no pas doctrinàriament catòlic, sense fer cap referència a la polèmica pel reconeixement de la llibertat de cultes que recollia la constitució aprovada en juny.

Una altra de les novetats del Sexenni democràtic va ser la possibilitat d'obrir lliurement centres d'ensenyament, cosa que va ser aprofitada per la Diputació alavesa, l'Ajuntament de Vitòria i els grups d'escolars propers als jesuïtes per fundar en 1869 la Universitat Lliure de Vitòria a Oñati, amb càtedres de Dret i de Filosofia i Lletres, que a falta de reconeixement oficial va tenir que comptar amb el suport d'altres universitats com la de Barcelona per tal de poder conferir validesa als graus guanyats pels seus estudiants. Aquesta universitat havia patit una sèrie de tancaments i restauracions fins que en 1842 es convertia en Institut adscrit a Valladolid, transformat en Escola d'Agricultura en 1850. Ens consta que els anys 1871 i 1872 la universitat catalana envià catedràtics o auxiliars a Vitòria per examinar els estudiants bascos²⁶⁵, malgrat la tradicional vinculació a Valladolid i a Saragossa. Suposem que es devia de tractar de desplaçaments en comissió de serveis a causa d'algun tipus de dificultats al·legats per

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 20.

²⁶⁵ Segons l'Acta de la sessió del 18 de març de 1871 del Claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres, Joaquim Rubió i Mariano Viscasillas són designats per acudir a Vitòria a revalidar els graus conferits per la Universitat Lliure. El curs següent un dels enviats serà Joaquim Sabater, l'auxiliar de Llorens.

aquells a qui pertocava inspeccionar exàmens i concessió de graus. La guerra carlina acabà amb la Universidad Libre, però no amb la continuïtat dels estudis superiors a Oñati, que entre 1874 i 1876 funcionà com Reial i Pontificia Universitat Basco-Navarra, esdevenint, amb el suport de Pius IX, el centre cultural de la Cort de Pretendent Carles VII. Passada la guerra restà com a Seminari, però l'any 1895 recuperà l'estatus d'universitat catòlica i l'any següent el reconeixement oficial d'universitat literària vinculada a Saragossa per tribunals i exàmens.

Per altra banda, en aquella sessió claustral del 21 d'octubre de 1871 es nomenà Joaquim Rubió i Ors com a representant de la facultat en la junta que presidiria l'associació cívica per a la construcció de la façana de la catedral. Aquesta associació havia sorgit del si d'una altra que promovia les celebracions del XXVè aniversari del pontificat de Pius IX. Ja hem vist que Llorens havia estat nomenat representant en la mateixa junta per part de l'Acadèmia de Bones Lletres²⁶⁶.

La Facultat que tenia més demanda social seguia estant la de Medicina, que en el curs 1872-1873 arribà a matricular més de 1.200 alumnes a la Medicina.

Un any després de la mort de Llorens, quan el govern d'Estanislau Figueras intentava posar les bases del nou sistema polític republicà federal, emprengué mesures econòmiques de restricció pressupostària que afectaren els destinats a l'ensenyament superior. El ministre de Foment Eduardo Chao decretà, amb data del 2 de juny de 1873, la reducció a Madrid de les facultats de Matemàtiques, Física i Química, Història Natural i Filosofia i Lletres “deseoso de aminorar en lo posible los gastos” cosa que perjudicava els interessos regionals i anava en contra de l'esperit federalista que teòricament animava aquell govern. El ministre buscava per a la capital de la nova república nous arguments de centralització: “esta villa, hasta hoy eminentemente política y burocrática, sea en lo porvenir, merced al desenvolvimiento de su vida científica y literaria, más que centro absorbente de toda la vida de las provincias, foco luminoso de cultura que á todas ellas irradie”; ja que la futura organització política li faria perdre algunes de les seves funcions de poder “bueno es que al perder su

²⁶⁶ Veure pàgina (*****)

importancia política pueda adquirir nueva vida y animacion nueva á impulsos de las ciencias, las letras y las artes”.

Malgrat tot, la llei deixava la porta oberta a la continuació de les altres universitats “esperando que estas, en uso de su legítimo derecho y de su propia autonomía, remedien con su accion eficaz y pronta la actual impotencia del Gobierno”, és a dir, permetent el seu funcionament però desentenent-se del seu finançament. La reacció, com es podia preveure, no es va fer esperar i des de la premsa i la pròpia Assemblea es van aixecar veus de protesta en defensa de les universitats provincials, sobretot a Barcelona, on la unanimitat va ser plena en la defensa d’una universitat que tant havia costat establir. El diari d’Almirall, “El Estado Catalán”, va adreçar a les Corts un escrit el 14 de juny de 1873 on s’especifiquen algunes de les mesures governamentals que aixecaren el rezel d’aquells que volien que la república tingués de federal quelcom més que l’adjectiu:

“[...] Las Cortes Constituyentes han llenado el primer trámite de su mandato procamando la República democrática federal. Por este hecho han roto la cadena de la unidad artificial de España, y por él han recobrado las provincias la soberanía que les pertenece y que el centro, en interés del despotismo, les arrebatará. [...] La circunstancia de tener que partir de un Estado unitario para formar una confederación, explica, y en cierto modo justifica, este procedimiento, opuesto al que debería seguirse para formar el pacto con absoluta libertad por parte de cada uno de los Estados pactantes, si no preexistiese el Estado unitario funcionando.

Así, pues, todos los federalistas esperaban que esto sería lo que aconteciera; pero por desgracia no ha sido así, y con tanto asombro como dolor contemplan que, no sólo unos actos tan esenciales se van demorando, sino que ni aun se habla de realizarlos y, en cambio, se publican decretos ministeriales sobre enseñanza, que no parecen sino un cruel sarcasmo arrojado al país federalista, y se trata de renovar Ayuntamientos por el centro, como si la organización municipal hubiese de seguir como hasta aquí, y por el centro se piensa en nostrar nuevas Diputaciones provinciales, como si las provincias hubiesen de continuar divididas y organizadas como hasta ahora”.²⁶⁷

²⁶⁷ “El Estado Catalán”, Barcelona 14 de juny de 1873.

El 23 de juliol de 1873, quan ja exercia les seves funcions el govern de Pi i Margall, el diputat per Valladolid José Muro y López Salgado presentà una exposició del claustre de professors de la Universitat literària de Valladolid demanant que fossin “derogadas y declaradas nulas y sin efecto las reformas decretadas en la segunda enseñanza y en las Facultades de filosofía y de ciencias por el Ministerio de Fomento con fecha 2 del mes próximo pasado, y que se modifique á la vez el decreto en la parte relativa á la forma de hacerse las oposiciones á cátedras”²⁶⁸. Muro insistia en sessions posteriors davant del ministre de Foment José Fernando González si estava disposat a derogar els decrets de Chao “que han producido una honda perturbación en la enseñanza, y que han alarmado justamente al profesorado oficial”, a la qua cosa el ministre respongué amb una certa ambigüitat, però mostrant-se favorable al que clamaven les províncies afectades:

“Creo que hay necesidad, y necesidad imperiosísima en España, de elevar todo lo posible el nivel de la enseñanza en todos los grados de la misma; creo que esta es una necesidad, y estoy seguro que conmigo opinará lo mismo toda la Cámara. Esto que es lo sustancial de los decretos, estoy dispuesto á sostenerlo. Respecto á lo demás; respecto á lo que es accidental; respecto á lo que ha sido criticado ó censurado en las distintas exposiciones que se han dirigido por los claústros de todas las Universidades é Institutos, no tengo interés alguno en conservarlo. De todas maneras, yo estudiaré las exposiciones que se han dirigido; estudiaré también los mismos decretos, y partiendo del principio de que es una necesidad que todos reconocemos, la de elevar el nivel de la enseñanza en España, haré las modificaciones que estime prudentes, y de todo daré cuenta oportunamente”²⁶⁹.

En la mateixa sessió el català Vallés i Ribot reclamava a la mesa de l'Assemblea que es repartís entre els diputats de la Cambra la proposició de llei presentada un mes abans, signada per diputats de totes les tendències, relativa a la derogació dels decrets d'instrucció pública de Chao. En la sessió del 27 d'agost el diputat Muro insistia davant el ministre González a clarificar la situació, considerant que els decrets de Chao de 2 i 3 de juny, i les reformes del govern provisional, eren antitètiques amb la llei de 1857, encara vigent. El ministre afirmà que estava en vigor tot l'aparell legislatiu promulgat

²⁶⁸ *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República española*, 26 de juliol de 1873.

²⁶⁹ *Ibidem*.

sobre instrucció pública fins que no s'aprovés per les Corts el projecte de nova llei d'instrucció que, es temia Muro, no arribaria a estar llest pel pròxim curs, a més de considerar que el govern no podia canviar la llei sense el Consell d'Instrucció Pública, que havia quedat dissolt d'ençà la revolució de 1868. El diputat zamorà Valentín Morán també incidí en la incapacitat del ministre per projectar una reforma substancial de la instrucció, i per tant la nul·litat del decret de Chao, en funció de la llei vigent de 1857, sobre tot en el que afectava als estudis que es volia eliminar de les universitats “perifèriques”. Els canvis estructurals s'havien de fer a través d'una nova llei elaborada i discutida a les Corts, però els greus esdeveniments polítics patits per la república van impossibilitar-ne la tasca i, més tard, la pròpia supervivència del règim.

Els darrers anys de vida i docència de Llorens: cursos de doctorat i ascensos

Tenim constància que Llorens, com era habitual entre els catedràtics de l'època, compaginà la docència a les aules universitàries amb les classes de batxillerat en una escola privada, al menys durant els seus darrers anys de vida. Una entrevista a Antoni Rubió i Lluch publicada en 1925 ens en dona les proves:

“Acabava el batxillerat [Rubió i Lluch] l'any 1871, al Col·legi d'En Guillem Galabotti [sic], al carrer Nou de Sant Francesc, cantonada al carrer d'Escudellers, molt a prop d'on havia tingut la seva seu la Facultat de Farmàcia. El Col·legi d'En Galabotti era excel·lent, un centre docent de primera categoria, no sols pel gran nombre d'alumnes que tenia, sinó –i més que tot- pel professorat de què disposava: tals com el gran filòsof Llorens i Barba, Vidal i Valenciano, Coll i Vehí, Antoni Estalella, Bonet (el pare del Baró de Bonet): també hi era professor el pare d'En Rubió i Lluch (Rubió i Ors)”²⁷⁰.

De Guillem Lluís Galavotti sabem que va estudiar a la Universitat de Barcelona, que fou alumne de l'Escola de Llengües fundada en 1824 per la Junta de Comerç i, a la Universitat, deixeble d'Antoni Bergnes de las Casas²⁷¹. Autor d'una gramàtica francesa

²⁷⁰ *Les grans figures internacionals catalanes. Entrevista amb Antoni Rubió i Lluch als seus 40 anys de càtedra*, “La Veu de Catalunya”, 27 de juny de 1925.

²⁷¹ Santiago Oliveres i Canals: *Bergnes de las Casas, helenista y editor 1801-1879*, p. 97 (nota 228).

i d'una de castellana²⁷², la primera fou adoptada com a llibre de text per la càtedra de francès de la Junta, de la qual probablement fou professor. Des de 1858 dirigí el Col·legi de Sant Lluís²⁷³, situat inicialment al carrer de Bellafila, molt a prop del palau Recasens, actual seu de l'Acadèmia de Bones Lletres. A part de la preparació elemental i comercial que oferia als fills de la classe mitjana barcelonina, el principal atractiu del centre docent de Galavotti eren els professors universitaris de prestigi que impartien assignatures de secundària, cosa que li permetia atreure l'alumnat que pretenia accedir a la Universitat, entrant en competència directa amb el col·legi de Carles Carreras de Urrutia²⁷⁴ i les altres escoles privades de més prestigi a la ciutat com la de Josep Figueras i Rei, la de i la d'Ignasi Ramon Miró.

La massificació de l'Institut vinculat a la Universitat i el perill real que per a la integritat dels alumnes significava acudir a les aules destinades a la secundària dins l'exconvent del Carme, no devien fer més que incrementar la demanda sobre les escoles privades. Més tard, el decret ultraliberal de Ruíz Zorrilla d'octubre de 1868, amb la intenció de desballestar l'ensenyament públic -eina precària, però fins aleshores al servei del pensament conservador-, degué alertar el claustre universitari i les classes dirigents de la ciutat, que apostaren per reforçar els centres d'instrucció privats potenciant els dels ordres religiosos dedicats a l'ensenyament després del Sexenni. L'experiència d'aquella època aconsellava les classes benestants a promoure escoles pròpies on predominés el típus d'ensenyament que la burgesia volia per als seus fills, utilitarista i moralment liberal-catòlic, i evitar així la influència excessiva d'un poder públic susceptible de caure en mans de progressistes maçons i republicans filosocialistes, com havia passat llavors. Per als professors, l'exercici de classes en una o altra escola particular

²⁷² Guillem Lluís Galavotti: *Arte de hablar y escribir en francés correctamente ó Nueva y completa gramática francesa*, Imprenta de Brusi, Barcelona, 1839; *Elementos de gramática castellana*, Imprenta de J. Jepús y R. Villegas, Barcelona, 1857.

²⁷³ Hem pogut localitzar l'opuscle de promoció d'aquesta escola que consta del prospecte de presentació i del reglament amb els preus de les mensualitats pels alumnes en règim obert, pensionat i mitja pensió. En ells es destaca l'adaptació de l'ensenyament als reglaments vigents per què siguin vàlids en la universitat, així com que la religió, la moral i la disciplina eren impartides pels tres sacerdots del centre. S'hi remarca també que les faltes d'assistència o els períodes d'absència no donaven dret al retorn de les quotes, que es pagaven per avançat. Guillem Lluís Galavotti: *Colegio de segunda enseñanza incorporado a la Universidad dirigido por Don Guillermo Luis Galavotti*, Imprenta de la Publicidad, de Antonio Flotats, Barcelona, 1858. En no haver trobat cap més referència a aquesta escola en els estudis generals sobre l'ensenyament a Barcelona en el segle XIX, creiem adient reproduir aquest opuscle en DOCUMENT 31.

²⁷⁴ El Col·legi Carreras també comptava entre els seus professors amb catedràtics Cortada, Bergnes de las Casas i Agell. Mantingué el lideratge en l'ensenyament secundari privat fins a la Restauració i fou el primer a traslladar la seva seu a la zona de la Bonanova (Sarrià i Sant Gervasi), on més tard se situaran les escoles religioses (jesuïtes, escolapis, etc.), les quals prendran el relleu a les escoles privades laiques en l'educació dels fills de les classes mitjanes i altes de la ciutat.

significava un bon complement mensual als seus salaris oficials no sempre dignes ni puntuals, sobretot per als substituïts.

A la Universitat de Barcelona s'establiren els estudis de doctorat durant el període revolucionari de 1868-1874. El claustre de la Facultat del dia 31 d'octubre de 1868 acordava que es demanés als seus professors Milà i Llorens que s'encarreguessin dels estudis, "els quals es varen oferir a encarregar-se'n sense retribució", segons Serra i Hunter. Poc després, el 14 de novembre, "els senyors Manuel Milà i Xavier Llorens, dels quals s'havia parlat en la sessió anterior, manifestaren una altra vegada que llur falta de salut els impedia d'acceptar aquell encàrrec"²⁷⁵. Serra i Hunter comenta les raons:

"Poden fer-se diferents conjectures sobre la causa real del refús que conjuntament feren Milà i Llorens de la proposta de la Facultat. Era la retribució? Era que Llorens, que no posseïa el títol de doctor, per un escrúpol injustificat, es negava a explicar matèries considerades d'aquell grau? Aquesta última raó no podem estimar-la suficient, perquè Llorens havia realitzat uns exercicis equivalents als de Doctorat, i res no li impedia de sol·licitar el títol."²⁷⁶

El cert és que en els mesos següents Llorens va iniciar els tràmits per obtenir el grau necessari per aquella feina, com hem vist abans. Mentrestant, fou Vidal i de Valenciano l'encarregat de portar la càtedra d'Història de la Filosofia per a doctorands fins a ser substituït per Llorens el 3 de gener de 1870, ja amb el títol de doctor que el legitimava per exercir la docència del grau més alt dels estudis universitaris, feina que desenvolupà fins a la seva mort. La Diputació va establir a partir de 1869 un sou de 8.000 rals pels professors encarregats de les assignatures de doctorat.

Durant el període que durà aquesta primera etapa d'estudis doctorals a Barcelona foren concedits per la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona trenta graus de doctor, un d'ells el del propi Llorens i altres per a deixebles seus com Delfí Donadiu i Puignau (1845-1904), professor d'hebreu a la Universitat de Barcelona i Antoni Josep Pou i Ordinas (1834-1900), mallorquí, catedràtic de Dret romà a la Universitat de Saragossa i a Barcelona professor d'Economia política, Estadística,

²⁷⁵ Acta de la sessió del dia 14-XI-1868 del claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres

²⁷⁶ Jaume Serra i Hunter: *op.cit*, p. 159-160.

Història general del Dret espanyol i Dret romà. Llorens participà en cinc exàmens de doctorat, dels quals van ser aprovats quatre aspirants: Fernández García, Sabater, Balari i l'esmentat Donadiu.

El mes de febrer de 1872, ja molt afeblit per la malaltia que acabaria amb la seva vida dos mesos més tard, Llorens formaria part del seu darrer tribunal d'exàmens com a catedràtic de Metafísica, juntament amb Milà i Sabater²⁷⁷. El dia 29 d'abril la sessió del claustre de la Facultat recull la notícia de la seva mort i la designació del seu substitut provisional:

“El Sr. Decano, después de haber consignado en breves palabras la irreparable pérdida que acaba de experimentar la Facultad, con el prematuro fallecimiento del catedrático de Metafísica D. Francisco Javier Llorens y Barba, manifestó que en conformidad con lo dispuesto en el párrafo 3º de la Circular de 20 de IX de 1869, debía proceder al nombramiento de sustituto que desempeñara la cátedra durante el tiempo que permaneciera vacante, y en su consecuencia, y considerando que D. Joaquin Sabater, además de reunir los requisitos que determina dicha disposición, y que mereció siempre la confianza del difunto Llorens, en términos que era su sustituto, resolvió la Facultad unánimemente, nombrar a dicho Sabater, poniéndolo inmediatamente en conocimiento del Sr. Rector”²⁷⁸.

Joaquim T. Sabater i Casals²⁷⁹ prengué possessió del carrec interinament el 3 de maig, però va continuar com a substitut de José de Somoza Llanos²⁸⁰, el catedràtic procedent

²⁷⁷ Actas del Claustro de la Facultad de Filosofía (1854-1899), sessió del 9 de febrer de 1871.

²⁷⁸ Actas del Claustro de la Facultad de Filosofía (1854-1899), sessió del dia 29 d'abril de 1872.

²⁷⁹ Segons Serra Hunter (*op. cit.*, p. 164), Sabater i Casals nasqué a Alella i fou mestre de l'Estat a les escoles públiques de Barcelona. Es llicencià en lletres el 1868 i es doctorà el 1869 amb les millors qualificacions. Fou nomenat substitut de Llorens el 1870, el qual li tenia un gran afecte. El llibre d'Actes de la Facultat de Filosofia (1867-1899) recull l'acord del nomenament de Sabater com a substitut de la càtedra de Metafísica en la sessió del 29 d'abril de 1872: “El Sr. Decano, después de haber consignado en breves palabras la irreparable pérdida que acaba de experimentar la Facultad, con el prematuro fallecimiento del catedrático de Metafísica D. Francisco Javier Llorens y Barba, manifestó que en conformidad á lo dispuesto en el párrafo 3º de la Circular de 20 de Setiembre de 1869, debía proceder al nombramiento de sustituto que desempeñara la cátedra durante el tiempo que permaneciera vacante, y en su consecuencia, y considerando que D. Joaquin Sabater además de reunir los requisitos que determina dicha disposición, y que mereció siempre la confianza del difunto Llorens, en términos que era su sustituto, resolvió la Facultad unánimemente, nombrar a dicho Sabater, poniéndolo inmediatamente en conocimiento del Sr. Rector”. El 3 de maig de 1872 pren possessió de la càtedra en qualitat d'auxiliar, durant el mes de juny la Universitat el comissionà, juntament amb el professor Garriga i Nogués, per traslladar-se a Vitòria per tal de constituir el tribunal d'exàmens i graus de la universitat lliure que allà s'havia establert. Un cop nomenat Somoza catedràtic titular, va continuar com a substitut de Metafísica en

de la Universitat de Granada que ocupà la vacant deixada per Llorens, obtinguda per trasllat, el 13 de març de 1873.

qualitat d'interí sense sou fins, al menys, 1884. El Ministeri no li reconegué els serveis docents anteriors a aquesta data.

²⁸⁰ José de Somoza Llanos (1816-1889) va néixer a Valladolid. Fou catedràtic de Psicologia i Lògica a l'Institut agregat a la Universitat de Madrid (1847) i més tard obtingué per oposició la càtedra de Metafísica de la Universitat de Granada en 1852 i arribà a ésser degà de la Facultat de Filosofia. Succeí a Llorens en la seva càtedra el 1872 i fou traslladat a Madrid poc abans de morir. En el seu discurs d'apertura del curs 1860-1861, a Granada, afirmà que la ciència no és contrària a les doctrines de la veritat catòlica. Era advocat i fou soci fundador de l'Institut Científic Vallisoletano. Elaborà llibres destinats a l'ensenyament de la física, la química, les matemàtiques i la filosofia. El *Curso completo de filosofía* (Valladolid, 1842) inclou apartats de lògica, aritmètica, geometria, gramàtica, física, química, àlgebra, geografia, moral i religió. És una bona mostra de l'heterogènia composició dels plans d'estudi de la carrera de Filosofia en aquells moments. Segons Antonio Palomeque Torres, Somoza hauria nascut el 27 d'agost de 1820 (*La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*); no he pogut contrastar aquesta dada a través de l'expedient acadèmic de Somoza, ja que no ha estat localitzat a l'Arxiu de la U.B.

L'Acta de la Facultat de Filosofia del dia 20 de febrer de 1873 inclou la recepció de l'ofici de la Direcció General d'Instrucció Pública on es disposa el trasllat de Somoza des de la càtedra de Metafísica de Granada a la de Barcelona, sol·licitat per l'interessat, "y la facultad se enteró con satisfacción, espresando sus deseos de que así constara en el acta."